

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Marek Benda, B.A.

Aféra Spiegel z roku 1962 a krize kolem České televize na přelomu let
2000/2001 pohledem vybraných konceptů demokratické konsolidace

The Affair "Spiegel" from 1962 and the Czech Television-Crisis from the turn
of 2000 and 2001 in Perspective of Selected Concepts of Democratic
Consolidation

Praha, 2015

Vedoucí práce: PhDr. Radek Buben, Ph. D.

Prohlašuji na svou čest, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a jen za použití uvedené literatury.

V Praze, dne 11. 12. 2015

Benda

Za cenné podněty při koncipování a dotváření této práce děkuji PhDr. Radku Bubnovi, Ph.D. a PhDr. Ondřeji Slačálkovi, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce přináší srovnání aféry „Spiegel“ ve Spolkové republice Německo v roce 1962 a krize kolem České televize z roku 2000/2001. Oba případy budou analyzovány konceptem demokratické konsolidace Juana Linze a Alfreda Stepana, který uveřejnili v knize *The Problems of Democratic Transition and Consolidation* (Baltimore, 1996). Účelem srovnání je zjistit, zda Spolková republika Německo v roce 1962 a Česká republika na počátku třetího tisíciletí splňovala první tři Linzova a Stepanova kritéria konsolidované demokracie. V teoretické části si práce také klade za cíl postihnout některé z alternativních přístupů a diskusí o demokratické konsolidaci jako analytickém nástroji komparativní politologie.

Klíčová slova: konsolidovaná demokracie, demokratická konsolidace, politická veřejnost, občanská společnost, konstitucionalismus

Abstract

This master thesis deals with the affair Spiegel from 1962 and the Czech Television-Crisis from the turn 2000 and 2001. Both cases are compared by the conceptual approach of democratic consolidation from the Juan Linz's and Alfred Stepan's work *The Problems of Democratic Transition and Consolidation* (Baltimore, 1996). The analysis aims to find out whether German Federal Republic in 1962 and the Czech Republic on the start of the third millennium fulfilled the first three Linz's and Stepan's criteria of a consolidated democracy. The theoretical chapter highlights some of alternative approaches and discussions about democratic consolidation as an analytical tool in comparative politics.

Keywords: consolidated democracy, democratic consolidation, political society, civil society, constitutionalism

Obsah

1	Úvodem: zdůvodnění zájmu o aféru Spiegel a krizi kolem České televize	8
2	Teoretická část	11
2.1	Demokratická konsolidace jako pojem.....	11
2.2	Demokratická konsolidace podle Juana Linze a Alfreda Stepana	12
2.3	Kritika demokratické konsolidace jako konceptu.....	15
2.3.1	O'Donnellův skepticismus	16
2.3.2	Schmitterovy parciální režimy.....	18
2.3.3	Schedlerův recept proti natahování.....	19
2.3.4	Shrnutí kritiky DK.....	22
2.4	Diskuse nad kritikami DK ve vztahu ke konceptu Linze a Stepana.....	22
2.5	Podmínky pro uplatnění Linzova a Stepanova konceptu v případových studiích, představení pramenů a metodologie	24
3	Aféra Spiegel pohledem kritérií Linze a Stepana	31
3.1	Úvodem	31
3.2	Vztah politické elity k demokratickému režimu	32
3.2.1	Napětí mezi vládou a médií.....	32
3.2.2	Jednání ministra obrany Franze Josefa Strauße.....	33
3.2.3	Adenauer a jeho pozdní kancléřství.....	35
3.2.4	Postoj SPD a FDP v aféře Spiegel.....	38
3.3	Postoj občanské společnosti a veřejnosti k demokratickému režimu	42
3.4	Konsensus na užití ústavních procedur během aféry Spiegel	46
3.5	Shrnutí aféry Spiegel.....	49
4	Krise kolem České televize na přelomu let 2000 a 2001	50
4.1	Úvodem	50
4.2	Vztah politické elity k demokratickému režimu	51
4.2.1	„Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí“ mezi ODS a ČSSD	51
4.2.2	Jednání a postoje aktérů „opoziční smlouvy“ během televizní krize.....	56
4.2.3	Postoj politické opozice.....	63
4.3	Reakce občanské společnosti	66
4.3.1	Impuls 99 a „Děkujeme, odejděte“	66
4.3.2	Pozice protestujících zaměstnanců ČT a veřejnosti	69
4.4	Míra konsensu na řešení krize kolem ČT pomocí z ústavy vyplývajících nástrojů	75
4.5	Shrnutí krize kolem ČT	82

5	Závěr: aféra „Spiegel“ 1962, „televizní krize“ 2000/2001 a konsolidovaná demokracie .	83
6	Seznam literatury.....	85
6.1	Monografie, články a další písemné dokumenty.....	85
6.2	Internetové zdroje	90

Seznam zkratk

DK – demokratická konsolidace

BND – Bundesnachrichtendienst (Spolková zpravodajská služba)

CDU – Christlich Demokratische Union (Křesťansko demokratická unie)

CSU – Christlich-Soziale Union (Křesťansko-sociální unie)

FDP – Freie Demokratische Partei (Svobodná demokratická strana)

SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Sociálnědemokratická strana Německa)

ČMKOS – Českomoravská konfederace odborových svazů

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

ČT – Česká televize

DEU – Demokratická unie

IPB – Investiční a poštovní banka

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

ODA – Občanská demokratická aliance

ODS – Občanská demokratická strana

SZ – Strana zelených

US – Unie svobody

1 Úvodem: zdůvodnění zájmu o aféru Spiegel a krizi kolem České televize

Aféra Spiegel roku 1962 a krize kolem České televize na přelomu let 2000 a 2001 mají společné to, že v obou případech došlo ke střetu exekutivy, respektive parlamentních frakcí podporující vládu, s novinářskou obcí, který vyvolal značnou mobilizaci a tlak veřejnosti ve prospěch novinářů dotčených mediálních domů. Současně byla v obou případech – a časově zhruba ve stejné době od ustavení nového režimu (tj. 13, respektive 11 let) – artikulována ve zvýšené míře kritika vůči tehdejší politické reprezentaci.

Nicméně reflexe obou událostí je již poněkud odlišná. Rozšířený narativ na německé straně mezi tamějšími historiky a publicisty považuje aféru Spiegel za milník v raných dějinách Spolkové republiky Německo, kdy veřejnosti poprvé důrazněji odmítla „vrchnostenský stát“ a začala jevit známky občanské emancipace mající svůj vrchol v roce 1968.¹ U krize kolem ČT v České republice sice zatím jakákoli podobně rozšířená zhodnocení chybí. Bilanční dokumenty samotné České televize hovoří o krizi z přelomu milénia jako o důsledku „křehké vnitropolitické rovnováhy“, jejíž „obětí“ se veřejnoprávní médium stalo. Současně ale celá záležitost nebyla „jen televizní krizí“, vyvolala-li takovou vlnu protestů veřejnosti. A dodává, že navzdory přetrvávajícímu určitému napětí „se situace v mnohém změnila“.² Početné jsou také kritické hlasy, byť zatím spíše z pera těch, kteří také byli sami aktéry. Člen Rady pro rozhlasové a televizní vysílání v inkriminované době Petr Žantovský události kolem ČT označuje za příklad mediální manipulace, kterou iniciovaly strany opoziční Čtyřkoalice a tehdejší prezident Václav Havel za účelem „zvratu poměrů v zemi bez ohledu na vůli voličů“.³ Jiný autor, bohemista a šéfredaktor v záležitosti angažovaného

¹ Wehler, Hans-Ulrich 2013: Weckruf für die Demokratie – die „SPIEGEL-Affäre“: 50 Jahre danach, in: Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 32: „Nepopíratelný úspěch nové kritické veřejnosti (...) vyústil ale nejen ve vítězství magazínu nad svými protivníky, nýbrž vedl také k iniciování politického mobilizačního procesu s dlouhodobým účinkem. Hnutí osmašedesátníků sledovalo sice o čtyři roky později své vlastní motivy. Ale v mnoha rodinách měly debaty o aféře Spiegel stimulující účinek na mladší členy.“; Augstein, Franziska 2013: 1962 begann das Jahr 1968, in: SPIEGEL Nr. 38/2012, s. 74: „Občané se zasadili za v ústavě garantovaná práva a poslali vrchnostenský stát domů. Státní moc musela ustoupit (...). S aférou Spiegel začal rok 1968. Mnoho mladých Němců dalo prachovky na čištění lamp stranou a začal čas metařských čt.“

² Srv. stručný popis krize na internetových stránkách České televize: Televizní krize (2000), in: ceskatelevize.cz [online]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceska-televize-od-r-1993/krize/> [cit. 2015-03-12].

³ Žantovský, Petr 2015: Mediální manipulace a krize v České televizi v roce 2000, Praha: Institut Václava Klause, s. 12.

internetového deníku Jan Čulík, na událost nahlíží obdobně, zdůrazňuje ale více manipulaci ze strany zaměstnanců, kteří protest iniciovali ze strachu, že nové vedení je časem nahradí schopnějšími novináři.⁴ Rámování zdůrazňující spontánní mobilizaci občanů, kteří chtěli vyjádřit svůj občanský postoj, v českém případě na rozdíl od aféry Spiegel zatím spíše chybí.

Nicméně jak v německém, tak i v českém případě zatím neexistuje pojednání, která by se danými událostmi zabývala z perspektivy komparativní politologie se zaměřením na stav demokracie, třebaže většina reflexí ohrožení demokracie, ať už z té či oné strany, zmiňuje. Záměrem této práce je vnést určitou systematickosti do přemýšlení o obou událostech a nezůstat pouze u spíše publicistických výroků o „vrchnostenském státě“, „křehké vnitropolitické rovnováze“ nebo „obavách ze ztráty zaměstnání“.

V této práci budou obě události analyzovány z perspektivy míry stability demokratického režimu. Tou se v komparativní politologii zabývají koncepty demokratické konsolidace, jež byly rozvíjeny zejména v souvislosti s takzvanou třetí vlnou demokratizace v sedmdesátých, osmdesátých a raných devadesátých letech 20. století.⁵ To je patrně i důvod, proč právě nejen aféra Spiegel, ale i poválečná Spolková republika Německo nebyly právě pomocí některého z daných konceptů analyzovány. Provést proto nezvyklou komparaci „napříč vlnami“ je mimo jiné i ambicí této diplomové práce. Nepůjde sice o nikterak komplexní srovnání vývoje obou zemí. Ale zaměřit se pomocí alespoň jednoho z konceptů demokratické konsolidace právě na obě události je již realizovatelné. Nejvhodnějším nástrojem se jeví návrh konceptu demokratické konsolidace Juana Linze a Alfreda Stepana, který byl široké veřejnosti představen v roce 1996 v knize *The Problems of Democratic Transitions and Consolidations*.⁶ Kniha se sice zabývala jen zeměmi z tzv. třetí vlny demokratizace a v případových studiích pak téměř výlučně okolnostmi transice a doporučeními, jak podle typu starého režimu vytvořit předpoklady pro demokratickou konsolidaci. Definici a kritéria demokratické konsolidace ale autoři v teoretické části jasně vymezili bez toho, aby je zatěžovali dílčími a příliš kontextuálními faktory.

⁴ Čulík, Jan; Pecina, Tomáš 2001: V hlavních zprávách: Televize, Brno: ISV, Britské listy, s. 7.

⁵ Termín „třetí vlna demokratizace“ a metafory s vlnami poprvé použil Samuel P. Huntington v článku „Democracy's Third Wave“, in: *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 2 Spring 1991, s. 12-34.

⁶ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996: *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, London: The Johns Hopkins University Press.

Koncept demokratické konsolidace jako takový však není v politologické obci prost kritiky, návrh Linze a Stepana nevyjímaje. Proto vedle jejich konceptuálního návrhu bude představeno alespoň několik kritických hlasů, které z různých úhlů pohledu a s různou měrou radikality na otázku po účelnosti a pojetí demokratické konsolidace v politické vědě polemicky reagují. Jeden z kritiků, Andreas Schedler, pak svým návrhem typologie demokratické konsolidace bude v rámci této práce představovat jistý korektiv. A to pro diskusi nad hlavní otázkou této práce, zda obě v různé době se odehrávající události pojednávají o zemi ve fázi konsolidované demokracie. Zároveň by obě případové studie měly alespoň částečně odpovědět na otázku, zda během obou krizí existovalo riziko vzniku autoritářského režimu, eroze stávajícího demokratického režimu, či jestli vyústění obou situací přineslo kvalitativní změnu ve vztahu mezi mobilizovanými občany, politickou reprezentací a jejich přístupem k pravidlům vzájemné koexistence.

2 Teoretická část

2.1 Demokratická konsolidace jako pojem

Jak již bylo zmíněno v úvodu, používání konceptu demokratické konsolidace (DK) se v komparativní politologii tak pestré, až je zcela namístě demokratickou konsolidaci považovat za „natahovaný“, tudíž špatně aplikovatelný koncept. Význam termínu demokratická konsolidace samotného se však zdá být nesporný. Ať už demokracii a její vztah ke stabilitě jednotliví autoři chápou jakkoli (což je také jeden z hlavních důvodů kritiky DK), převládá totiž konsensus, že konsolidace sama je fáze nějakým způsobem navazující na fázi transice⁷ směrem od starého režimu. Fáze konsolidace není považována za pouhé časové prodloužení transice, ale za samostatný proces.⁸ V něm je pro transici typický pocit nejistoty z dalšího vývoje u jednotlivých aktérů eliminován, přičemž v rámci nového režimu se tak mohou tvořit určité kooperační a soutěživé vztahy. Tyto vztahy jsou pro aktéry, tj. politiky a občany, spolehlivě známé a jsou jimi pravidelně praktikované a dobrovolně přijaté.⁹ V případě konsolidace směrem k demokracii je pak často používána spíše bonmotická definice Giuseppe Di Palmy, že v procesu konsolidace se demokracie stává „jedinou hrou ve městě“.¹⁰ Tuto „jedinou hru“ si lze v případě režimu demokratického blíže představit jako

⁷ Guillermo O'Donnell označuje demokratickou konsolidaci dokonce jako „druhou transici“, přičemž pod „první transici“ rozumí odstranění autoritářského režimu a instalaci demokraticky legitimované vlády. Demokratická konsolidace alias „druhá transice“ je pak dle něj zakladatelské období a pokračování stabilního demokratického režimu - srv. O'Donnell, Guillermo 1988: Challenges to Democratization in Brasil, in: World Policy Journal, Vol. 5, No. 2 (Spring, 1988), s. 281. O jeho pozdějším kritickém náhledu na DK blíže pojedná podkapitola 2.3.1.

⁸ Nicméně někteří autoři připouštějí, že určitý překryv obou fází může nastat: například dojde-li k výrazným prodlevám v naplňování minimálních kritérií nového režimu, v tomto případě demokracie ve smyslu dahlovské polyarchie s rovnými, svobodnými a soutěživými volbami, rovným volebním právem a implementováním zaručených základních lidských práv a svobod. Taková prodleva nastala například v Polsku roku 1989 při konání semikompetitivních voleb či může nastávat při přechodu od vojenských režimů k demokracii, kdy si armáda vymíňuje veto či „autoritářské enklávy“ v určitých oblastech a spolupodílí se tak skrze ně na výkonu státní moci. Srv. Merkel, Wolfgang (ed.) 2003: Defekte Demokratie. Band 1: Theorie, Opladen: Leske+Budrich, s. 22; Plasser, Fritz; Ulram, Peter A.; Waldrauch, Harald 1998: Democratic Consolidation in East-Central Europe, London: Macmillan Press LTD, s. 10.

⁹ Srv. Schmitter, Phillippe 1992: The Consolidation of Democracy and Representation of Social Groups, in: American Behavioral Scientist, Vol. 35, No. 4/5 March/June, s. 424.

¹⁰ Di Palma, Giuseppe 1990: To craft democracies: an essay on democratic transitions, Berkley: University of California Press, s. 55 a 137. Dále: Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996: Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe, London: The Johns Hopkins University Press, s. 5; Diamond, Larry 1997: Introduction: In Search of Consolidation, in: Tentýž (ed.): Consolidating the Third Wave Democracies. Regional Challenges, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, s. xvi-xvii.

podřízení aktérských hodnot a zájmů „nejisté souhře demokratických institucí“, kdy vlastní prohra za demokratických podmínek je pro aktéry atraktivnější nežli budoucnost pod jejich nedemokratickými alternativami.¹¹

Leč v rovině praktického použití pojmu a jeho konceptualizace, tj. stanovování kritérií užití daného pojmu za účelem tvorby teorií, ale již konsensus nevládne. Proto také po představení v případových studiích užívaného konceptu DK od Juana Linze a Alfreda Stepana bude dán prostor kritickým hlasům, které mohou dosah jejich kritérií a závěry případových studií této práce problematizovat pro další výzkum.

2.2 Demokratická konsolidace podle Juana Linze a Alfreda Stepana

Svým široce přijímaným konceptem demokratické konsolidace¹² navazuje tato dvojice komparativních politologů na svou předchozí snahu postihnout podmínky pádu demokratických režimů, kdy jako nejdůležitější předpoklad pro přežití demokracie považovali míru sdílené legitimacy.¹³ Dá se tedy ze jejich myšlení vyčíst předpoklad, že je-li míra legitimacy stejně určující pro pád demokratického režimu, bude stejně důležitá i ve fázi jeho upevňování. A právě o to se oba autoři pokusili v polovině devadesátých let. A jejich úvahy dostaly svou konečnou podobu právě v komparativní studii zaměřenou na země Latinské Ameriky, jižní a východní Evropy *The Problems of Democratic Transitions and Consolidations*.¹⁴

Aby ovšem bylo možné podle Linze a Stepana o nástupu fáze demokratické konsolidace vůbec přemýšlet, musí být nejprve ukončena fáze transice, tj. vlastního přechodu od autoritářského režimu k demokratickému. Pro její ukončení musí být splněny tři podmínky:

1) existence státnosti jako takové; 2) odbourání prerogativ, autoritářských enkláv a rezervovaných domén zvýhodňující představitele bývalého režimu; 3) demokratická forma

¹¹ Przeworski, Adam 1991: *Democracy and the Market*, Cambridge University Press, s. 33 a 51; Schmitter, Phillippe C.; Karl, Terry 1991: *What Democracy is...and is not*, in: *Journal of Democracy* Vol.2, No.3 Summer 1991, s. 82.

¹² Diamond, Larry 1997: *Introduction: In Search of Consolidation*, in: Diamond, Larry; Plattner, Marc F. (eds.) 1997: *Consolidating the Third Wave Democracies. Themes and Perspectives*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, s. XVII. Vysokou relevanci DK těchto dvou autorů dokládá i tato kniha sama, jejíž přispěvatelé v teoretické části na tento koncept reagují.

¹³ Linz Juan; Stepan, Alfred (eds.) 1978: *The Breakdown of Democratic Regimes*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

¹⁴ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.

vlády, kdy na základě svobodných voleb jmenovaná exekutiva neporušuje ústavu, nepotlačuje základní práva a svobody jednotlivce či menšin a nezasahuje do práv parlamentu.¹⁵ Tento poslední bod byl nicméně součástí pouze přípravných článků¹⁶ a v knize *Problems of Democratic Transition and Consolidation* byl přeformulován jako „hluboké a nepřetržité konfrontace mezi demokraty ohledně stěžejních institucí státu“, přičemž těmito institucemi mají být forma vlády (např. republika nebo monarchie), charakter státu (kupříkladu volba mezi unitárním či federálním uspořádáním) či volební systém.¹⁷ Důvody pro tuto modifikaci leží patrně v nejasnosti a překrývání tohoto kritéria dokončení transice s Linzovým a Stepanovým důrazem na řešení konfliktů v rámci ústavy jako definičního znaku konsolidované demokracie. Jinými slovy, před ukončení transice musí mít institucionální konflikty mezi aktéry nového režimu setrvalý charakter a týkat se uvedených zásadních znaků státnosti a demokratické soutěže. Jednotlivé akty svévole vládní moci vůči ústavě, garantovaným právům a svobodám jednotlivců či skupin nebo kontrolním funkcím parlamentu ale mohou probíhat i po pomyslném ukončení transice.

Fáze konsolidované demokracie ovšem nastává podle Linze a Stepana v okamžiku etablování těchto podmínek, postojů a zvyků: 1) žádná významná politické uskupení nepodnikají vážné pokusy o svržení demokracie či o secesi od státu; 2) i tváří v tvář vážným politickým a ekonomickým krizím převážná většina občanů věří je politická změna možná jen v rámci již daných parametrů demokratického režimu; 3) aktéři participující na institucionálním uspořádání přijmou skutečnost, že politický konflikt může být řešen jen pomocí již přijatých norem a porušení těchto norem bude pro obě strany konfliktů nevýhodné („ineffective and costly“).¹⁸ K těmto podmínkám ale dodávají dvě výhrady. První zní, že i konsolidovaná demokracie se může někdy zhroutit a toto zhroucení nemusí souviset s vlastním procesem konsolidace, nýbrž se vznikem okolností s novou dynamikou, které demokratický režim není s to vyřešit. Nedemokratické alternativy tak získají na podpoře a bývalí příznivci demokracie se začnou chovat vůči stávajícímu ústavnímu pořádku neloajálně

¹⁵ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1995: *Toward Consolidated Democracies*, in: Diamond, Larry; Plattner, Marc F. (eds.) 2001: *The Global Divergence of Democracies*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, s. 93-94.

¹⁶ První verze kapitoly k demokratické konsolidace přednesena v srpnu 1995 na konferenci „Consolidating Third Wave Democracies: Trends and Challenges“ v Taipei a otištěna v roce 1996 v *Journal of Democracy* jako Linz, Juan; Stepan, Alfred 1995: *Toward Consolidated Democracies*, in: *Journal of Democracy* 7.2 (1996), s. 14-33. V knize Diamond, Larry et al. (eds.) 2001, c. d. se rovněž ve stejném znění nachází na s. 93-112.

¹⁷ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 5-6.

¹⁸ Tamtéž.

či semiloajálně. Druhá jejich výhrada k demokratické konsolidaci tkví v tom, že demokratická konsolidace svým naplňováním může přesahovat tři vytčené podmínky. Přípustné je tedy kontinuum kvality konsolidovaných demokracií.¹⁹ To Linz a Stepan ale blíže nepředstavují a touto svou poznámkou se spíše vymezují proti rozšířené představě v americkém prostředí (a patrně nejen v něm), že demokracie je definována existencí voleb a tržních mechanismů. Podle Linze a Stepana ale demokracie a demokratická konsolidace zahrnuje více než jen „volby a trhy“.²⁰ Oba autoři se tak ve svém chápání teorie demokracie nacházejí v jasné polemice vůči schumpeterovskému paradigmatu.²¹ To je zjevné i z pětice arén, jež jsou vedle základního předpokladu existence státnosti pro proces demokratické konsolidace klíčové.

První arénou je občanská společnost (civil society – tj. občané vstupující sami a dobrovolně do různých asociací) s mobilizačním potenciálem politické opozice, který ostatně zejména v zemích třetí vlny demokratizace prokázala už ve fázi transice.

Druhou arénu tvoří od autoritářských enkláv oproštěná a autonomní politická veřejnost (political society), jež je definována svým sejetím se strukturami opravňujícími k výkonu veřejné moci (polity). Jak občanská společnost, tak veřejnost politická (jejímiž hlavními institucemi jsou politické strany, volby, volební pravidla, vůdcovství, mezistranické aliance a parlamenty) by v konsolidované demokracie neměly být jen distinktivní, ale i komplementární. To znamená, že politická veřejnost by občanskou veřejnost neměla chápat jako svého nepřítele, který jí překáží, a občanská veřejnost by neměla odsuzovat rutinu a kompromisy u veřejnosti politické. Komplementarita obou by měla vytvořit politickou veřejnost, která je pod stálým tlakem a je periodicky obnovována lidmi z občanské společnosti, přičemž mezi oběma je dosažena funkční dohoda o výkonu demokratické moci.²²

Třetí nutnou arénou pro dosažení konsolidované demokracie je vláda práva. To znamená, že všichni důležití aktéři politické a občanské veřejnosti – v první řadě ale demokratická vláda

¹⁹ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 6.

²⁰ Tamtéž, s. 7.

²¹ Zda by Linzovi a Stepanovi z teorií demokracie byly blízké republikánské, neorepublikánské, pluralistické, deliberativní či radikálně demokratické přístupy nechám na čtenářovu úsudku. Přehled o diskusích o moderních teoriích demokracie jako reakci na schumpeterovský kompetitivní elitismus poskytuje v českém prostředí kniha Znoj, Milan; Bíba, Jan; Vargovčíková, Jana 2014: Demokracie v postliberální konstelaci, Praha: Karolinum.

²² “V krátkosti, politická veřejnost, která je informovaná, tlačena a periodicky obnovovaná skrze občanskou společnost, musí nějakým způsobem dosáhnout fungující dohody na nesčetných způsobech, jakými demokratická moc bude tvořena a vykonávána.” In: Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 10.

a státní instituce – musí respektovat ducha konstitucionalismu. To znamená, že kromě existence nezávislé soudní soustavy musí být mezi jednotlivými aktéry přítomný relativně silný konsensus na ústavních principech, které regulují výkon moci a jsou změnitelné jen výraznou – nikoliv těsnou - většinou.

Čtvrtá a pátá aréna jsou chápány jako dodatečné podmínky prvních třech a patří sem funkční státní byrokracie a institucionalizovaná ekonomická veřejnost. Byrokracie musí mít ve sféře své působnosti kapacity a oprávnění na výlučný výkon svých úkolů, která ale zároveň musí podléhat demokraticky zvolené reprezentaci. Ekonomickou veřejností (economical society) rozumí Linz a Stepan výsledek takového institucionálního uspořádání, které upustilo od centrálně plánovaného hospodářství, kde ale zároveň má státní a veřejný sektor regulační nástroje k ochraně nejen soukromého, ale i veřejného vlastnictví a možnost eliminovat negativní dopady výkyvů ekonomického cyklu.²³

Těchto pět arén by mělo existovat a být funkčních tak, jak bylo výše popsáno, aby konsolidovaná demokracie mohla nastat. Závěrem Linz a Stepan zdůrazňují, že demokracie pro ně není jen režim s daným mechanismem fungování, ale spíše interagující systém, kde se všechny arény navzájem prolínají a ovlivňují.²⁴

Linzův a Stepanův návrh konceptualizace DK, jak už bylo výše zmíněno, není jen široce recipovaným přístupem v pojmání demokratické konsolidace, ale bude základním rámcem pro obě případové studie v této práci. Nicméně bylo již také naznačeno, že konsensu v komparativní politologii ohledně používání DK dosaženo nebylo. Použití DK je tedy navzdory široké akceptaci Linzovy a Stepanovy definice velmi heterogenní a nejspíše právem lze na tomto místě mluvit o natahovaném konceptu. Následující kapitola proto představí alespoň část kritických ohlasů na vzniklou situaci.

2.3 Kritika demokratické konsolidace jako konceptu

Tato kapitola bude rozdělena do tří základních částí a představí tři druhy kritiky DK. První bude zásadně odmítavá (O'Donnell), druhá radikálně reformní (Schmitter) a třetí umírněně kritická omezující užití konceptu DK (Schedler). Účelem této prezentace bude deklarace slabých míst konceptu, přičemž s náměty hlavně z poslední kritiky bude pracováno v obou případových studiích.

²³ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 11-12.

²⁴ Tamtéž, s. 13.

2.3.1 O'Donnellův skepticismus

Ač nejprve v 80. letech 20. Století argentinský politolog Guillermo O'Donnell přispěl k popularizaci konceptu DK a uvažování o něm obohatil svými termíny „rychlé“ a „pomalé smrti“ nového demokratického režimu,²⁵ později přišel patrně snad s nejzásadnější kritikou demokratické konsolidace jako konceptu politologické analýzy. Její potíže vidí v již samotném spojení „nejisté“ demokracie a jistotu simulujícího pojmu konsolidace. Z toho pak podle něj nutně vyplývá určitá teleologická zvučnost ze strany výzkumníka a tolik kritizované konceptuální natahování. Často pak přemýšlení o kondici daného demokratického režimu podle O'Donnella sklouzne jen k vztahování se k již „zaběhlým“ polyarchiím nebo končí v poněkud vágních a zatemňujících konkluzích o „pozdržené konsolidaci“ v případě těch zemí s dlouhodobě slabými a nestabilními institucemi, což O'Donnell vyčítá především práci Gunthera, Diamandourose a Puhleho „The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective“.²⁶ To neznámá, že by O'Donnell byl proti evaluaci států z hlediska jejich demokratičnosti. Sám pro tyto účely doplňuje definici polyarchie od Roberta Dahla konstruovanou za tímto účelem. K Dahlovým sedmi kritériím procedurálních minim polyarchie (volená reprezentace, inkluzivní volební právo aktivní, neomezené volební právo pasivní pro občany státu, svoboda projevu, alternativní přístup k informacím, svoboda sdružování a svoboda tvorby asociací)²⁷ doplňuje zákaz svévolného a předčasného ukončování mandátu ústavních institucí, jako se stalo v případě Jelcinova rozpuštění parlamentu v roce 1993 nebo Fujimoriho *autogolpe* v téže době. K tomu ještě přidává eliminaci jakýchkoli autoritářských enkláv a nesporné územní teritorium s populací

²⁵ O'Donnell termíny „quick death“ a „slow death“ v souvislosti s regresem nových demokratických režimů konstruuje za účelem teoreticky uchopit transice a udržitelnost jejich vyústění, přičemž tyto termíny používá výlučně v souvislosti s rizikem vojenského převratu, který ve svém díle z 80. let označuje jako hlavní problém demokratické konsolidace. Viz O'Donnell, Guillermo 1988: Challenges to Democratization in Brasil, in: World Policy Journal, Vol. 5, No. 2 (Spring, 1988), s. 281-300; podrobněji se O'Donnell k definici obou pojmů vrací v příspěvku otištěném bohužel v českém prostředí nesehnatelném originálním vydání publikace: O'Donnell, Guillermo 1992: Transitions, Continuities, and Paradoxes, in: Mainwaring, Scott (ed.): *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, s. 19.

²⁶ O'Donnell, Guillermo 1995: Illusions about Consolidation, in: Diamond, Larry; Plattner, Marc F. (eds.) 2001: *The Global Divergence of Democracies*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, s. 116-117; srv. Gunther, Richard; Diamandouros, P. Nikiforos; Puhle, Hans-Jürgen (eds.) 1995: *The Politics of Democratic Consolidation. Southern Europe in Comparative Perspective*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

²⁷ Přehled kritérií srv. Dahl, Robert 1989: *Democracy and Its Critics*, New Haven: Yale University Press, s. 221. Viz také Dahl, Robert 1982: *Dilemmas of pluralist democracy: autonomy vs. control*, New Heaven: Yale University Press, s. 11.

s volebním právem, což Dahlův koncept polyarchie výslovně nezmiňuje, nicméně v aplikaci ve srovnávacích studiích to může podle O'Donnella hrát roli.²⁸ Výzkumníci používající nějakou variantu konceptu demokratické konsolidace ale podle O'Donnellova názoru mnohdy přeceňují formální pravidla a instituce a pomíjejí ta neformální, když chtějí mít jednotný rastr, skrze nějž by byly generovány státy podle míry „konsolidace“. Právě ta neformální jsou pro O'Donnella klíčová pro pochopení fungování režimu v daném státě. Proto není možné ani dahlovskou polyarchii chápat jako jednolitý stav, ale spíše je třeba se v analýze oprostit od příliš úzkých očekávání a zaměřit se míru univerzalizmu a partikularismu v jednání aktérů, které může probíhat dokonce nezávisle na existenci formálních institucí. Partikularismus přitom O'Donnell chápe jako absenci rozlišování mezi soukromým a veřejným v politickém chování, což se nevyhýbá ani „starým“ polyarchiím v severozápadní části polokoule, třebaže zde kvůli existenci formalizovaných procedur není tak zjevný.²⁹ Proti demokratické konsolidaci jako konceptu je to tedy další argument, který dokonce poukazuje i na limity Di Palmovy charakteristiky konsolidované demokracie jako „jediné hry ve městě“, jež implikuje jakousi nutnou blízkost formálních pravidel a vlastního chování politických aktérů. Tento předpoklad O'Donnell striktně odmítá zejména s odkazem na oblasti svého zájmu, jižní Evropu a jižní Ameriku, kde rozpoznává jako dlouhodobý fenomén paralelní existence odlišných logik formálních a neformálních pravidel (*pays légal, pays réel*).³⁰

Hovořit tedy o nějaké zemi jako o konsolidované, „částečně“ konsolidované nebo nekonsolidované demokracii - jak činí O'Donnellem kritizovaní Gunther, Diamandouros a Puhle - je proto pro O'Donnella více než ošidné a v případě srovnávacích studií to platí dvojnásob. Naopak hledání právě prvků takzvané *delegativní demokracie*, jež v sobě snoubí formální a neformální institucionalizaci s vysokou mírou partikularismu, slabým vyvažováním mezi horizontálně položenými institucemi dle ústavního pořádku a převahu plebiscitárních před liberálními a republikánskými prvky, může přinést méně teleologický, méně etnocentrický a méně lineární náhled na demokratizaci než různé aplikace „míry“ demokratické konsolidace.³¹

²⁸ Srv. O'Donnell, Guillermo 1995, c. d.: s. 114.

²⁹ Tamtéž, s. 118-119.

³⁰ Tamtéž, s. 122.

³¹ Tamtéž, s. 124.

2.3.2 Schmitterovy parciální režimy

Druhý výrazný směr revize DK představuje **Phillipe Schmitter**.³² Na rozdíl od skeptického O'Donnella však Schmitter navrhuje zachránění konceptu. Ovšem za cenu zcela změněného pohledu na demokracii jako režim. Tu Schmitter nechápe totiž jako jeden režim, nýbrž jako soustavu parciálních režimů. A právě toto uznání může podle Schmittera DK uchránit před výtkou natahování. Dahlovská procedurální minima demokracie³³ jsou sice každým tímto parciálním režimem respektována, ale logiky fungování už se mohou lišit podle daného parciálního režimu, jenž spojuje mezi sebou různé segmenty společnosti. Rozlišuje tak parciální režim reprezentace, režim klientelistický, režim volební, korporativistický režim koncertace či režim nátlaku. Současně jeho ústavní režim, který je jinak pro mnoho konsolidologů to nejdůležitější kritérium, chápe jen jako soustavu „metapravidel“ neschopnou dostatečně postihnout a kontrolovat vztahy mezi režimy parciálními.³⁴ Koncept DK se v tomto pojetí pak již nebude primárně ptát, zda se daná země stane konsolidovanou demokracií, nýbrž spíše jaká kombinace parciálních režimů se prosadí, a tedy *zkonsoliduje*. Prosazení té které kombinace pak záleží na vzniku a pořadí událostí během transice, jakými jsou konání voleb, vznik asociací, volba či jmenování vedení exekutivy, další zacházení s personálním obsazením státního aparátu, institucionalizace kolektivního vyjednávání, nový ústavní dokument atd.³⁵ To ale neznamená, že se Schmitter zabývá jen druhem demokracie jako kombinace konsolidovaných parciálních režimů. Jakkoli je pod dojmem „třetí vlny demokratizace“ toho názoru, že země ve fázi přechodu od autoritářské formy vlády jsou k určité formě demokracie „odsouzeny“, počítá i s možností regresu, kam v roce 1992 řadil země jako Barmu a Haiti. A vedle zemí s konsolidovanými parciálními režimy rozlišuje také „nekonsolidované demokracie“, jež definuje jako režimy sice zachovávající procedurální minimum, ovšem bez shody mezi zástupci politické reprezentace na dalších pravidlech, která by minimalizovala nejistotu a zajišťovala podmíněný souhlas. V této souvislosti Schmitter

³² Schmitter, Phillippe 1992, c. d.

³³ K Dahlovu sedmeru procedurálních minim ale Schmitter přidává kritérium primátu výkonu moci volené reprezentace nad mocí nevolených aktérů a takovou míru státní suverenity, v níž by volená reprezentace mohla činit rozhodnutí bez nutnosti souhlasu aktéra nadnárodního či aktéra jiného státu (viz Schmitter, Phillippe; Karl, Terry 1991: What Democracy is...and is not, in: Journal of Democracy, 2. 3 (1991), s. 81-82).

³⁴ Schmitter, Phillippe 1992, c. d.: s. 426 – 430.

³⁵ Tamtéž, s. 429-430.

předpokládal, že těmi, kdo se cestou nekonsolidovaných demokracií vydá, budou především státy postkomunistické východní Evropy.³⁶

2.3.3 Schedlerův recept proti natahování

Někde na pomezí mezi DK odmítajícím O'Donnellem a DK transformujícím Schmitterem stojí se svou kritikou **Andreas Schedler**. Ten příčinu natahování konceptu také nepopírá a spatřuje ji především v rozdílnosti empirických kontextů a normativních cílů, jež si ten který výzkumník ve svých studiích stanovil.³⁷ Vymezuje se ale vůči O'Donnellovi v případě přípustnosti teleologie v tvorbě analytických konceptů, kterou podle něj DK nutně nediskvalifikuje. Teleologie musí být ovšem jasně deklarovaná a výzkumník by si současně měl být vědom plurality možných přístupů.³⁸ Konceptuální zmatek Schedler ale rozhodně nebagatelizuje a jako východisko z něj navrhuje obrátit pozornost od konceptu demokratické konsolidace nejprve k typologii sestávající se z kategorií autoritářství, elektorální demokracie, liberální demokracie a pokročilé (advanced) demokracie. *Autoritářství* Schedler definuje pouze jako absenci demokracie, ať už na úrovni soutěže, tak co se týče zaručení občanských a politických práv v duchu Dahlova konceptu polyarchií. Stát v režimu *elektorální demokracie* je pak schopen zajistit pouze inkluzivní, férové a soutěživé volby, selhává však v obhajobě občanských a politických práv svých občanů. A konečně, zatímco *liberální demokracii* Schedler plně ztotožňuje s Dahlovým konceptem polyarchie, *pokročilou demokracii* chápe jako cokoli, co tuto polyarchii může v procedurální části politického procesu či v právech jednotlivých občanů přesahovat.³⁹

Teprve na základě tohoto dělení lze pak termín „demokratické konsolidace“ daleko lépe konceptualizovat. Ovšem tím, že se s pojmem samotným budou pojit různé a vzájemně se vylučující atributy. Ty Schedler identifikuje v pěti možnostech konceptualizace demokratické

³⁶ Schmitter, Phillippe 1992, c. d.: s. 429.

³⁷ Schedler, Andreas 1998: What Is Democratic Consolidation?, in: Journal of Democracy 9. 2. (1998), s. 92: „Význam toho, co přepisujeme pojmu demokratické konsolidace, závisí na tom, kde stojíme (na našem empirickém úhlu pohledu) a kam se snažíme dosáhnout (naše normativní horizonty). To se liší podle kontextů a cílů, jež máme na mysli.“

³⁸ V této detailnější argumentaci se však od O'Donnella příliš neliší, viz tamtéž, s. 95: „Ale já si nemyslím, že teleologie je něco inherentně špatného, musí být splněny ale tři podmínky: Zaprvé, musíme se střežit toho teleologii zahalovat či zakrývat; zatajená teleologie je špatná teleologie. Zadruhé, musíme oprostít teleologii od víry v nevyhnutelný pokrok (...). Zatřetí, musíme uznat, že pojem demokratické konsolidace nezná jen jeden telos, ale mnoho, a v posledku tato pluralita teloi definuje i pluralitu konceptů demokratické konsolidace.“

³⁹ Tamtéž, s. 91 – 92.

konsolidace podle toho, jakou perspektivu vzhledem k těmto typům režimů výzkumník zaujímá:⁴⁰

1) **Pohled s obavami od elektorální a liberální demokracie k autoritářství:** demokratická konsolidace (DK) znamená zabránění (náhlému) *zhroucení demokracie*.

2) **Pohled se starostí od liberální demokracie k elektorální:** DK rovná se zabránění *erozi demokracie*.

3) **Pohled s netrpělivostí od elektorální demokracie k liberální:** DK je chápána jako *kompletace demokracie*.

4) **Pohled s nadějí od elektorální či liberální demokracie k demokracii pokročilé:** DK rovná se *prohloubení demokracie*.

5) „**Pohled nikam**“ zabývající se **institucionalizací demokracie:** samoreferenční kategorie, která „nesměřuje nikam“, neboť demokracie je zde jak výchozím, tak cílovým bodem.

Prvé dvě kategorie jsou takzvaně negativní, neboť jejich perspektiva demokratické konsolidace je obrácena směrem k předchozímu autoritářskému režimu a zaměřena na přežití režimu nového. Vzájemně se liší v tom, že první perspektiva se snaží identifikovat rizika náhlého obratu od demokracie („rychlé smrti) zpravidla skrze ozbrojený puč, zatímco druhá perspektiva se zabývá postupným umenšováním prostoru pro uplatňování civilní moci a efektivity klasických záruk vycházejících z liberálního konstitucionalismu („pomalá smrt“).⁴¹

Poslední dvojice, kompletace a prohloubení demokracie, je oproti tomu pojímána pozitivně, protože konsolidaci chápe jako kvalitativní proměnu již dosaženého režimu. Hledí tedy směrem od současného stavu po demokratické transici směrem „dále“, nikoli „zpět“ jako přístupy výše zmíněné. Regres směrem k návratu k autoritářským poměrům tedy není předmětem pozornosti. Oba přístupy se od sebe odlišují v tom, že v případě kompletace demokracie dochází k odstraňování autoritářských enkláv, jež byly ustaveny ve fázi transice, zatímco u prohloubení demokracie se jedná o nekonečně dlouhý seznam možných strukturálních deficitů, jež je z pohledu analytika třeba napravit.⁴²

Poslední přístup, institucionalizace demokracie, nezaujímá mezi autoritářstvím a demokracií žádnou pomyslnou perspektivu od jednoho ke druhému. Místo toho se zaměřuje

⁴⁰ K tomuto rozdělení viz Schedler, Andreas 1998, c. d.: s. 94 a následující.

⁴¹ Viz také Schedler, Andreas 1997: Concepts of democratic consolidation, nepublikovaný příspěvek pro konferenci Latin American Studies Association (LASA), Continental Plaza Hotel, Guadalajara, Mexico, 17–19 April 1997, s. 15-16.

⁴² Tamtéž, s. 21-25.

na rutinizaci a zvnitřnění již během transice přijatých institucí ze strany jednotlivých aktérů a zabývá se rovněž zaváděním těchto institucí i do jednotlivých subsystémů nového režimu (státní byrokracie, systém zprostředkování zájmů a dalších konkrétních státních institucí). Toto chápání konsolidace v mnohém koresponduje s konceptem Phillipa Schmittera z předchozí podkapitoly.

V konkluzi své typologie pojetí DK se Schedler přiklání k tomu, že používání konceptu nemůže být oproštěno od konkrétních empirických skutečností: demokratická konsolidace zkrátka nemá jediný etymologický základ a tedy „jasný interpretační klíč“, nýbrž v sobě skýtá mnohočetnost a pluralitu výkladů, které ovšem mohou být, jak sám ukázal, alespoň zběžně tříděny.⁴³

V rámci nastíněné klasifikace „babylonského sboru hlasů pějícího o demokratické konsolidaci“ se Schedler osobně přiklání k tomu, aby se konsolidologové vrátili „zpět ke kořenům demokratických konsolidací“, tj. k jejich pouze negativnímu významu, neboť demokratická konsolidace se má vztahovat jenom ke kontinuitě daného režimu a k ničemu jinému. Naopak právě asociování DK s kompletací nebo prohlubováním demokracie koncept natahuje.⁴⁴

Bylo řečeno, že Schmitterovy parciální režimy by se tedy daly zařadit do „neutrální“ kategorie institucionalizace demokracie v Schedlerově třídění konceptů DK. Schedler sám ovšem je k němu kritický, neboť dle něj není jasné, jak Schmitter váže vývoj v parciálních režimech ke svému pojmu demokratické konsolidace. Schedler má pochybnosti, zda parciální režimy mohou vůbec vypovídat o typu demokracie jako takovém, když upozorňuje na příklad stranických systémů, které s otázkou zachování demokratického režimu vůbec nemusí souviset.⁴⁵ Leč ani Schedlerův postup nemůže být prost kritiky, která může použít i vůči němu stejných zbraní, jakými on útočí proti Schmitterově myšlence parciálních režimů. Totiž že i Schedler nedostatečně propojuje *konsolidaci s demokracií*. Tím, že upíná svůj preferovaný způsob konceptualizace na zachování dosažené úrovně demokratického

⁴³ Schedler, Andreas 1997, c. d.: s. 5-6.

⁴⁴ Schedler, Andreas 1998, c. d.: s. 103-104.

⁴⁵ Tamtéž, s. 104: „Například demokracie může být imunní vůči vlastnímu nevyvinutému a fluidnímu stranickému systému, a naopak: demokracie se může zhroutit, třebaže disponuje vysoce institucionalizovaným stranickým systémem.“ Tuto výtku ovšem Schmitter do značné míry anticipuje, když tvrdí: „Mé tušení je, že třídění, sektorální a profesionální asociace nebudou výrazným faktorem pro určení, zda demokracie jako obecný způsob vlády (a general mode of domination) nahradí vládu autoritářskou (authoritarian rule) a přetrvá do blízké budoucnosti. Spíše jejich (opožděné) působení bude příznačné v určení toho, jaký typ demokracie se následně zkonsoliduje.“ In: Schmitter, Phillippe 1992, c. d.: s. 433.

vládnutí proti autoritářskému regresu,⁴⁶ dává až příliš velké rovnítko mezi konsolidací a stabilizací. To znamená, že z jeho argumentů nevysvítá, jak by odlišil konsolidaci režimu liberálně-demokratického od režimu jakékoli elektorální či „defektní demokracie“, použijeme-li konceptuální označení jiného komparativního politologa a mimo jiné jednoho z kritiků výlučně „negativního“ chápání demokratické konsolidace Wolfganga Merkela.⁴⁷

2.3.4 Shrnutí kritiky DK

V této kapitole byli představeni tři kritici užívání konceptu DK, kteří proti němu vystupovali kategoricky (O'Donnell), částečně (Schedler) nebo se jej snažili výrazně modifikovat (Schmitter). Každý z nich upozornil na jednu nebo více nedostatečností DK (teleologie, natahování, zaměření na formální charakteristiky nového režimu) a navrhl východisko. Navzdory míře skepse vůči konceptu DK jako takovému by se ale Guillermo O'Donnell jistě shodl s Phillipem Schmitterem na tom, že neformální pravidla jsou minimálně stejně tak důležitá jako pravidla formální. A třebaže oba považují nejistotu za konstitutivní vlastnost demokracie, jsou ve své kritice DK více než Andreas Schedler zainteresováni na tom, jaký „demokratický režim“ vznikne, než zda se ten samý režim ubrání svému regresu směrem k autoritářskému režimu či naopak k plnění normativních cílů, které jemu sami vytkli. Oproti nim Schedler se svým přístupem deklarované teleologie může tvrdit, že demokracii lze v komparativní politologii užívat jako dahlovskou polyarchii s jejími procedurálními minimy. Jen si je třeba dát pozor na přílišné zatěžování demokracie dalšími inovacemi, nemají-li se podmínky pro stanovení okamžiku konsolidované demokracie zcela rozmělnit.

2.4 Diskuse nad kritikami DK ve vztahu ke konceptu Linze a Stepana

Pokud představenou kritiku konfrontujeme s chápáním demokratické konsolidace Juana Linze a Alfreda Stepana, pak na tuto dvojici autorů přímo reagovali pouze O'Donnell a Schedler, protože Schmitter svůj návrh formuloval už o tři roky dříve. O'Donnell označuje Linzův a Stepanův návrh jako minimalistický, který má určité výhody pro aplikovatelnost v analýze. Ovšem – jak bylo už naznačeno – O'Donnellův problém s DK není v konkrétní konceptualizaci, ale v její samotné existenci v komparativní politologii, protože demokracii a

⁴⁶ Schedler, Andreas 1998, c. d.: s. 103.

⁴⁷ Merkel, Wolfgang (ed.) 2003: Defekte Demokratie. Band 1: Theorie, Opladen: Leske+Budrich, s. 26.

její konsolidaci považuje za navzájem se vylučující nároky. Hovořit o demokratické konsolidaci, ať už s jakýmkoliv odstínem, je podle něj bez analytického užitku.⁴⁸

Andreas Schedler je již k Linzovi a Stepanovi kritičtější. Nejspíše i proto, že na rozdíl od O'Donnella nechce koncept DK pro účely komparativní politologie zcela zavrhnout. Jedna část jeho kritiky ale nicméně není odůvodněná, neboť cílí na výše zmíněné překrývání kritérií dokončené transice a konsolidace, kterého se Linz a Stepan dopustili ve své první verzi konceptu DK, zatímco v knize samotné už chápou dokončenou transici a konsolidovanou demokracii jako jasně distinktivní situace, přičemž první předchází druhé. To ale Schedler ve své kritice nereflektuje, navzdory tomu, že vydal svůj článek dva roky po *The Problems of Democratic Transitions and Consolidations*.⁴⁹

Také Schedlerovo zasazení konceptu Juana Linze a Alfreda Stepana do kategorie „pozitivních přístupů“ je možné problematizovat. Ta optika může být i opačná, než jak Linzův a Stepanův koncept Schedler interpretuje.⁵⁰ Že Linz a Stepan se nevyznačují „netrpělivým pohledem“ od elektorální demokracie k liberální je možné odvodit právě z jejich skepse vůči udržitelnosti konsolidované demokracie samotné. Jak ve svém díle *The Breakdown of Democratic Regimes*, tak v úvodu knihy *The Problems of Democratic Transition and Consolidation* totiž pochybují, zda nové demokratické režimy vzniklé z předtím stabilních režimů autoritářských ze třetí vlny demokratizace budou s to se někdy posunout k demokraciím konsolidovaným.⁵¹ K tomu lze připočít i jejich názor a požadavek, aby politologická literatura o demokratické transici a literatura o zhroucení demokracie reflektovaly sebe navzájem a byly integrovatelné do moderní demokratické teorie. A z důvodu této komplementarity Linz a Stepan nepovažují ani termín „zhroucení konsolidované demokracie“ za oxymóron.⁵² A proti jejich zařazení jen do schedlerovské „pozitivní“ kategorie konsolidologů mluví také obsah prvních dvou kritérií konsolidace, která jsou obrácena „zpět“, tedy k riziku když už ne návratu autoritářství, tak alespoň eroze režimu po již dokončené transici. Činitelem vrhající jejich DK tímto směrem mohou být vážné

⁴⁸ O'Donnell, Guillermo 1995, c. d.: s. 116.

⁴⁹ Jeho námitka dokazující, že se při tvorbě svého příspěvku opíral o starší verzi Linzovy a Stepanovy kapitoly je patrná in: Schedler, Andreas 1998, c. d.: s. 106 v poznámce č. 16.

⁵⁰ Pro srovnání Schedler, Andreas 1998, c. d.: s. 98 a Linz, Juan; Stepan, Alfred 1995, c. d.: s. 93-94 nebo Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 3-4.

⁵¹ Linz, Juan; Stepan, Alfred (eds.) 1978, c. d.: kapitoly IX – X; Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. xiii.

⁵² Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 6 (poznámka č. 5).

antagonismy mezi občanskou společností a politickou třídou, krizové situace fungující jako zátěžové zkoušky či příležitosti pro aktéry zejména z řad politických elit stávající režim „nechat erodovat.“ Linz a Stepan ale nezůstávají jen na povrchu posttransičního statu quo, nýbrž zejména třetím kritériem dávají svému pojetí demokratické konsolidace dynamickou komponentu jak směrem „zpět“, tak i „vpřed“ – tj. ke zvykání si na užití již formálně přijatých norem a procedur, což lze označit i za posilování právního státu. Pojetí Linze a Stepana tedy nakonec lze tak chápat jako překlenutí Schedlerova dělení konceptu DK na „negativní“ a „pozitivní“.

To ale neznamená, že už není třeba se nad kritikou demokratické konsolidace v podání obou autorů více nezamýšlet. Tím, co kupříkladu nebylo Linzem a Stepanem příliš zohledněno, je důležitost neformálních pravidel, jak o ní přímo mluví O'Donnell a nepřímo ve svém pojetí parciálních režimů také Schmitter. Zejména druhé a třetí kritérium (postoj veřejnosti k demokratickému režimu a konsensus na ústavnosti) se totiž v jejich podání opírá jen o formální legitimitu danou dodržováním právního rámce a souhlasu většiny občanů s ním. Zde může najít proto své oprávnění kritika, že taková aplikace by opět kladla rovnítko mezi demokratickou konsolidací a stabilitou režimu bez další reference k faktickému pojmání a dodržování práv a participace občanů ze strany státní moci, k charakteru veřejné diskuse nebo postoje většiny k menšinovým názorům a zájmům. Pokud neformální zvyklosti a interakce totiž doplňují pravidla formální, zvyšují tak akceptaci těchto pravidel ve společnosti a jsou schopny dosáhnout toho, že formálních pravidla je užíváno ve vztazích mezi držiteli moci a společností citlivějším způsobem.⁵³ „Minimalistické“ pojetí Linze a Stepana této korekci ale nijak nebrání. Naopak jej výzkumníci mohou považovat za výchozí bod v analýze trendů, které by původní intence obou autorů v pojetí demokratické konsolidace mohly překračovat.

2.5 Podmínky pro uplatnění Linzova a Stepanova konceptu v případových studiích, představení pramenů a metodologie

Diskuse o limitech a možnostech rozvíjení Linzova a Stepanova konceptu DK bude také předmětem následujícího srovnání německé aféry Spiegel a české televizní krize, které budou podrobeny právě třem zmíněným kritériím konsolidované demokracie Linze a Stepana. Zaměření jen na fázi konsolidaci demokracie je pro sledované období aféry Spiegel a televizní krize odůvodnitelné tím, že obě země v daném čase splňovaly podmínky

⁵³ Tento názor zastává například také Wolfgang Merkel (srv. Merkel, Wolfgang 2003, c. d.: s. 28).

dokončené transice. Obě disponovaly nezpochybnitelnou státností bez trvalých institucionálních sporů a autoritářských enkláv. V České republice tomu tak bylo od roku 1993 od jejího samotného vzniku, který ukončil předchozí téměř tříleté spory o státoprávní uspořádání v rámci československé federace. Německo dosáhlo dokončené transice 5. květnem 1955, kdy vstoupily v platnost Bonnské a Pařížské smlouvy, kterými Spojenci povolili Německu znovuzavedení pravidelné armády a kdy byla na území Německé spolkové republiky ukončena činnost Vrchní spojenecké komise, kontrolního orgánu a jednoznačné „autoritářské enklávy“ vlád USA, Velké Británie a Francie.⁵⁴ Splnění kritérií konsolidované demokracie jistě nemuselo nastat zmíněnými okamžiky. A nastalo-li v obou zemích zhruba sedm let po ukončení transice, bude teprve ukázáno.

Drželi-li bychom se ovšem Linzova a Stepanova náhledu na charakter odstraněného autoritářského režimu a jejich výkladu československé transice, zjistili bychom existenci slibných předpokladů pro demokratickou konsolidaci v českém případě. Takzvaný zamrzlý post-totalitarismus v ČSSR byl ukončen koncem podzimu 1989 náhlým interním kolapsem mocenského aparátu KSČ, po „sametovém rozvodu“ se slovenskou částí státu následoval odklon od „sovětské ústavy“ se složitým způsobem hledání většin a mnoha potenciálními vetohráči a vybudování parlamentní formy vlády se stabilizujícím se stranickým spektrem.⁵⁵ Právě to Juan Linz a Alfred Stepan označují jako předpoklad pro „lepší šance“ na demokratickou konsolidaci.⁵⁶ A v neposlední řadě také kontext transice, kdy došlo k úpadku Sovětského svazu jako mocenského hegemonu, vstupní předpoklady pro konsolidování demokracie podporoval, protože tím nehrozil návrat starého režimu.⁵⁷ Tuto tezi je možné podepřít vývojem v samotných komunistických parlamentních formacích (KSČS, LB, KSČM), které - ač zmítány dilematem mezi „logikou volebního boje“ a jejím inkluzivním přístupem a „logikou voličské reprezentace“ a z ní odvozeným lpěním na prvcích staré identity⁵⁸ – přijaly pravidla volné demokratické soutěže politických stran ve volbách na všech úrovních.

⁵⁴ Podrobněji in: Timmermann, Heiner (Hg.) 2003: Deutschlandvertrag und Pariser Verträge. Im Dreieck von Kaltem Krieg, deutscher Frage und europäischer Sicherheit, Münster: Lit Verlag.

⁵⁵ K důvodům tohoto označení viz Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 317-333.

⁵⁶ Tamtéž, s. 333 (pozn. č. 121)

⁵⁷ Tamtéž, s. 455.

⁵⁸ K soupeřícím strategiím ve formacích českých komunistů viz Kopeček, Michal 2009: Stigma minulosti, pouto sounáležitosti. První desetiletí českého polistopadového komunismu, in: Gjuríčová, Adéla [et al.] 2011: Rozdělení minulostí. Vytváření politických identity v České republice po roce 1989, Praha: Václav Havel Library, s. 343-380.

Západoněmeckou transici nelze v díle Linze a Stepana věnovaném teprve vlně demokratizace od 70. let najít, nicméně ponecháme-li nacionální socialismus v kategorii totalitarismu (k čemuž by ale autoři měli jistě výhrady, neboť totalitarismus považují za ideální typ nevhodný pro analýzu), zjistíme, že pro jeho účinné překonání je nutná zahraniční vojenská intervence.⁵⁹ K nastolení předpokladů pro demokratickou konsolidaci musí být nejlépe zahraničním okupačním režimem prosazeny alespoň minimální občanské svobody a jejich ochrana, zabavení majetku a zdrojů někdejší totalitární vládnoucí strany a její odstranění z veřejného života.⁶⁰ To se v německém případě stalo skrze zákaz NSDAP, ideologie nacionálního socialismu a přijetí ústavního dokumentu se seznamem základních práv. Nastoupené směřování země navíc posílil vstup Spolkové republiky do NATO a přítomnost vojenských jednotek zemí NATO na jejím území. Z tohoto důvodu jak v českém, tak v německém případě lze konstatovat, že návrat staré diktatury nehrozil. To také již nyní výrazně oslabuje hypotézu, že v aféře Spiegel a české „televizní krizi“ hrozil přímý nástup autoritářství.

Dalším omezením, jež je možné předem provést, je vyloučení Linzovy a Stepanovy čtvrté a páté arény z předkládané komparace. Srovnání míry státní kapacity, která by zajistila autoritu státu (a tedy i v něm obsaženém demokratickém režimu) nad společností a trhem, případně ochrany občanů a trhu před státem by jednak výrazně překročilo rámeček této práce, jednak by bylo i věcně zbytečně zatěžující. V obou případech lze totiž předpokládat, že rozdíly mezi oběma zeměmi nebudou signifikantní, odpadly-li u obou proměnné, jež by nutnost takového srovnání opravňovaly. Těmi by byly: 1) neschopnost vykonávat legitimní mocenský monopol na celém území státu;⁶¹ 2) absence fungující – tedy finančně zajišťované – složky státní správy, policie a základních služeb; 3) rozdíly v ekonomickém systému ve smyslu existence direktivně plánovaného hospodářství.⁶² Také s ohledem na globální rozměr takto míněných kritérií by nejspíš zjištěné drobné rozdíly nebyly takového charakteru, který by na výslednou komparaci obou zemí v okamžiku zkoumaných afér měl zásadní vliv. Proto

⁵⁹ Linz Juan; Stepan Alfred 1996, c. d.: s. 57.

⁶⁰ Tamtéž, s. 62-63.

⁶¹ Situaci, kdy oficiální zahraniční politika SRN si nárokovala území NDR i teritoria za Odrou a Nisou, považují v tomto ohledu za stav, který tuto proměnnou nenaplní. Západoněmecký stát byl roku 1949 „nově založen“ na podkladě okupačních zón určených vnějšími aktéry a otázka sjednocení Německa nebyla jen dvoustrannou záležitostí mezi východní a západní částí, ale otázkou geopolitickou, na níž byly zainteresovány všechny vítězné mocnosti druhé světové války.

⁶² Linz Juan; Stepan Alfred 2001, c. d.: s. 99 – 100.

také z Linzova a Stepanova konceptu demokratické konsolidace nebudou v případových studiích použita kritéria, jež lze odvodit z dvou dodatečných arén, bez nichž je konsolidovaná demokracie v jejich podání nemyslitelná: funkční státní byrokracie a na státu autonomní soukromý sektor.⁶³ Středobodem analýzy zůstanou jen tři první arény, které souvisí se třemi kritérii definujícími konsolidovanou demokracii: aréna politické reprezentace bez relevantního úmyslu odklonu od demokratického režimu; aréna občanské společnosti s mobilizačním potenciálem a vyjadřující pozitivní postoj k demokratickému režimu; aréna vlády práva zajišťující konsensus na ústavním řešení krizí. V tomto pořadí také budou v obou studiích jednotlivé arény a kritéria pojednány.

Protože ale aktéři v obou událostech nejsou zcela identičtí (v aféře Spiegel se jednalo o konflikt silového ministerstva obrany se soukromým týdeníkem, během „krize v ČT“ pak šlo o střet parlamentní praxe a aktuální většiny v parlamentem voleném dozorovém orgánu veřejnoprávní televize s jejími zaměstnanci), budou obě studie také mít rozdílnou délku a členění jednotlivých podkapitol. Každá studie se však bude sestávat ze tří kapitol, jež korespondují právě s prvními třemi Linzovými a Stepanovými podmínkami: 1) úmysl relevantního vládního či opozičního aktéra prosadit v průběhu krizové události změnu režimu – tzn. změnit základní parametry pro výkon moci ve svůj prospěch, aby současně tato změna vedla k omezení dahlovského procedurálního minima demokracie; 2) aktivity občanské společnosti a její veřejnou podporu během dané krize, případně názor veřejného mínění na stávající režim; 3) konsensus mezi zúčastněnými aktéry na řešení krize, který by byl v souladu s ústavním pořádkem.

V následující první případové studii se tedy nejprve budu věnovat aféře Spiegel z roku 1962 právě pohledem kritérií Linze a Stepana. Poté se stejným způsobem pokusím nahlédnout českou televizní krizi, přičemž zde bude docházet k první komparaci obou událostí, která bude shrnuta v závěrečné konkluzi. Ve třech kapitolách v každé ze studií budou aféry a jejich kontext analyzovány pomocí Linzových a Stepanových tří kritérií. Budou hledány odpovědi na otázky, zda a do jaké míry postoj a jednání politické elity, reakce veřejnosti, jakož během aféry podniknuté kroky a z ní vyvozené důsledky byly s nimi v souladu. Předkládaná analýza bude pracovat jak s výsledky publikovanými v sekundárních pramenech, tak s výpověďmi obsaženými v pramenech primárních. Primárními prameny jsou mimo stenografických protokolů německého spolkového sněmu a českých parlamentních komor také dokumenty státního zastupitelství, interview s aktéry, novinové články a další

⁶³ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 11.

dokumenty, které byly otisknuty v obou svazcích monografie o aféře Spiegel od Jürgena Seiferta z roku 1966 a v práci Lenky Císařové Kořeny krize v České televizi.⁶⁴

Sekundární prameny tvoří u aféry Spiegel v první řadě historické monografie historika Hanse-Petera Schwarze o kancléřství Konrada Adenauera a příspěvky dalších německých historiků současných dějin, které byly předneseny v roce 2012 na konferenci k 50. výročí události a jež byly uveřejněny ve sborníku „Die ‚SPIEGEL-Affäre‘ – ein Skandal und seine Folgen“.⁶⁵ Aféře se také věnoval politolog Christian Sjøe ve své doktorské práci z roku 1972 analyzující průběh celé kauzy z hlediska konceptu demokratické odpovědnosti (accountability) a okrajově také Otto Kirchheimer ve svém pojednání o roli sociálnědemokratické opozice na počátku šedesátých let.⁶⁶ Česká „televizní krize“ historiky doposud zpracována nebyla a v sekundárních pramenech se lze proto opřít jen o dosud zveřejněné vzpomínky přímých aktérů s různou měrou deklarované i skryté zaujatosti,⁶⁷ jakož o několik textů z české politologické obce zabývajících se obdobím existence menšinové vlády ČSSD, jejíž existence byla zajištěna Smlouvou o vytvoření stabilního politického prostředí (tzv. opoziční smlouvou) s opoziční druhou nejsilnější stranou ODS.⁶⁸ Nejpodrobněji, byť v kontextu celé své práce okrajově, se „televizní krizí“ zabývá brněnský

⁶⁴ Seifert, Jürgen; Alfred Grosser 1966: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band I. Die Staatsmacht und ihre Kontrolle, Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag; Seifert, Jürgen 1966 (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II. Die Reaktion der Öffentlichkeit, Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag; Císařová, Lenka 2003: Kořeny krize v České televizi, (diplomová práce) Masarykova univerzita: Brno.

⁶⁵ Schwarz, Hans-Peter 1983: Die Ära Adenauer 1957-1963, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt; Schwarz, Hans-Peter 1989: Adenauers Kanzlerdemokratie und Regierungstechnik, in: Aus Politik und Zeitgeschichte B 1-2/1989, s. 15-39; Schwarz, Hans-Peter 1994: Adenauer. Band 2: Der Staatsmann 1952-1967, München: Deutscher Taschenbuch-Verlag; Doerry, Martin (Hrsg.) 2013: Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt.

⁶⁶ Sjøe, Christian 1972: Politische Kontrolle und Verantwortlichkeit in der Bundesrepublik am Ende der Adenauer-Ära. Eine Verlaufsanalyse der „SPIEGEL-Affäre“ – doktorská práce, Berlin: FU Berlin; Kirchheimer, Otto 1966: The Vanishing Opposition, in: Dahl, Robert (ed.): Political Oppositions in Western Democracies, New Heaven and London: Yale University Press, s. 237-259.

⁶⁷ Např. zmíněný bývalý člen Rady pro rozhlasové a televizní vysílání během „televizní krize“ Petr Žantovský (Žantovský, Petr 2015: Mediální manipulace a krize v České televizi v roce 2000, Praha: Institut Václava Klause) či v bývalý zaměstnanec ČT a protestující novinář Libor Dvořák (Dvořák, Libor 2001: Česka televize – věc veřejná aneb Zápisky teroristovy, Brno: Jota) nebo rovněž v úvodu vzpomenuť Jan Čulík a jeho kolegové z Britských listů (Čulík, Jan; Pecina, Tomáš 2001: V hlavních zpravách: Televize, Praha: Britské listy).

⁶⁸ Zejména Charvát, Jakub 2013: Politika volebních reforem v ČR po roce 1989 – disertační práce, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy; Klíma, Michal 2001: Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství, Praha: Radix; Kopeček, Lubomír 2015: Deformace demokracie?: opoziční smlouva a česká politika v letech 1998-2002, Brno: Barrister&Principal.

politolog Lubomír Kopeček.⁶⁹ Jeho přístup je však spíše historický bez komparativní či demokraticko-teoretické ambice.

Obě zde předkládané případové studii vzhledem k aplikaci na koncept demokratické konsolidace rozhodně nebudou pojety jako narativ chronologicky řazených událostí. Pro členění studií do kapitol podle třech Linzových a Stepanových kritérií by ani chronologické líčení nebylo účelné. Metodologické zaměření práce lze zařadit v rámci typologie historické komparace Thedy Skocpol a Margaret Somers do typu „paralelní demonstrace teorie“, jehož účelem je ukázat validitu daného teoretického východiska (zde demokratické konsolidace) pro relevantní případy.⁷⁰ Primární zde totiž nebude akcentace jedinečnosti každé ze zkoumaných událostí a jejich kontrastace (jako u typu kontrastně orientované historické komparace), ani konstrukce nových kauzálních vztahů (jako u makrokauzální historické komparace). Jakkoliv v hlavní otázce této práce po důvodu odlišné reflexe jinak podobných událostí je obsažena millovska „metoda rozdílů“, kterou právě Skocpol a Somers postulují makrokauzálním komparacím historických fenoménů.⁷¹ Pokud bychom tedy chápali tři typy historické komparace zcela v intencích Skocpol a Somers jako na trojúhelníkovém kontinuu umístěné kategorie, pak by se srovnání aféry Spiegel a krize kolem České televize pohledem demokratické konsolidace Linze a Stepana dalo umístit na stranu mezi paralelním a makrokauzálním typem historické komparace, který má v první řadě přinést vysvětlení dějů skrze užití dané teoretické perspektivy a nikoliv zdůraznění jejich unikátnosti (strana trojúhelníku mezi paralelní demonstrací teorie a kontrastně orientovanou perspektivou) ani vytvoření nových závěrů skrze jejich vzájemnou konfrontaci (strana trojúhelníku mezi kontrastně orientovanou perspektivou a makrokauzálním srovnáním).⁷² Poslední zmíněný metodologický přístup by ostatně nebyl v komparaci pouze dvou fenoménů ani dost dobře proveditelný.

Paralelní historická komparace skýtá podle Skocpol a Somers nebezpečí repetitivnosti závěrů jednotlivých studií, kterému se nejspíše ani tato práce nevyhne. Čtenář, který se zajímá pouze o aplikaci teoretických východisek, si tedy po přečtení konkluze může zcela oprávněně klást otázku, proč jsou předmětem srovnání právě tyto dva případy nebo proč

⁶⁹ Kopeček, Lubomír 2015, c. d., s. 197-212.

⁷⁰ Skocpol, Theda; Somers, Margaret 1980: The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry, in: Comparative Studies in Society and History, Vol. 22, No. 2 (Apr., 1980), s. 174-197.

⁷¹ Tamtéž, s. 183;

⁷² Ke kontinuu podrobněji viz tamtéž, s. 187-191.

nebylo pojednáno důkladněji pouze o jednom z nich. Bude-li ale obě studie posuzovat i jako pokusy o shrnutí dostupných pramenů a reflexí o průběhu demokratizace v Německu „druhé vlny“ a České republice „třetí vlny“, a tedy jako podklad pro další výzkum dynamiky proměnlivého a - i přes postulát konsolidovanosti - nikdy zcela nesamozřejmého demokratického režimu.

3 Aféra Spiegel pohledem kritérií Linze a Stepana

3.1 Úvodem

Aféru Spiegel, jež otřásla západoněmeckou politickou scénou a veřejným prostorem počátkem šedesátých let, vyvolal 8. října 1962 v týdeníku Der Spiegel článek Conrada Ahlerse „Bedingt abwehrbereit“ („Omezeně obranyschopná“).⁷³ Inkriminovaný článek se nezabýval pouze bezpečnostněpolitickými spory v západoněmecké armádě a na ministerstvu obrany, ale pojednával také o napětí mezi tehdejším spolkovým ministrem obrany Franzem Josefem Straušem (ministr za bavorskou Křesťansko-sociální unii CSU) a jeho americkým protějškem Robertem McNamarou ohledně nasazení jaderných zbraní v případě konfliktu se Sovětským svazem. Tyto závažné kontroverze souvisely s novou bezpečnostní koncepcí Kennedyho administrativy, která oproti předchozí Eisenhowerově sázela více na konvenční a méně na nukleární zbrojení. Tento obrat šel zcela proti Straušovu bezpečnostnímu přístupu, jenž naopak byl nukleárním zbraním nakloněn. Článek v týdeníku Der Spiegel pak spor vyložil v neprospěch koncepcí ministra Strauše, když na základě nepovedených manévřů NATO „Fallex 62“ doložil, že Straušem preferované nukleární zbraně sotva přispějí k zachování západoněmecké bezpečnosti. Západoněmecká armáda (Bundeswehr) vykazovala navíc podle článku vážné nedostatky právě v konvenční výzbroji, což mohlo mít v případném konfliktu mezi NATO a Varšavskou smlouvou pro Německo fatální následky.⁷⁴

Reakce výkonné moci na tento text přišla vzápětí. Na žádost spolkového státního zastupitelství nechalo 17. října 1962 ministerstvo obrany vyhotovit dobrozdání, podle něž Ahlers v článku vyzradil 41 státních tajemství. O devět dní později začala vlna zatýkání a konfiskací v redakci Der Spiegel. Cílem těchto policejních akcí bylo získat interní dokumenty ministerstva a Bundeswehru, případně vypátrat možné informátory týdeníku ze strany těchto institucí. Jako první byl spolu se svými spolupracovníky z hamburské redakce Spiegelu zatčen vydavatel Rudolf Augstein. Samotného autora „Bedingt abwehrbereit“ Conrada Ahlerse zadržela až o den později španělská policie na dovolené v Malaze. Tento spektakulární postup úřadů se stal vlastní roznětkou skandálu, jenž vyústil v četné protesty

⁷³ Ahlers, Conrad 1962: Bedingt abwehrbereit, in: Der Spiegel, Nr. 41, Jahrgang 1962, s. 32-43. Často se v publicistických článcích, ale i některých historických pracích tvrdí, že aféra symbolicky započala 10. října 1962, protože obálka inkriminovaného čísla týdeníku Der Spiegel obahuje toto datum. Ve skutečnosti ale byl časopis již od 8. října v prodeji. Srv.: Doerry, Martin (Hrsg.) 2013: Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 9.

⁷⁴ Ahlers, Conrad 1962, c. d., s. 43: „Raketami místo brigád a jadernými granátometry namísto vojáků není ofenzivně vedená obrana možná, účinné zastrašení zůstává sporné.“

veřejnosti a vyvrcholil pádem čtvrtého kabinetu kancléře Konrada Adenauera a odchodem Franze Josefa Strauße z vládních funkcí, neboť iniciováním zatčení Ahlerse ve Španělsku Strauß překročil své pravomoci a porušil zákon. Aféra „Spiegel“ by se tak do jisté míry dala považovat za aféru „Strauß“.

3.2 Vztah politické elity k demokratickému režimu

Tato kapitola se bude na základě prvního kritéria demokratické konsolidace od Juana Linze a Alfreda Stepana zabývat otázkou vyplývající z prvního kritéria. Tedy, zda byly během aféry Spiegel identifikovatelné snahy o zavedení autoritářského režimu.

3.2.1 Napětí mezi vládou a médii

Dosavadní výzkum dějin Spolkové republiky Německo je zajedno v tom, že skandál kolem hamburského týdeníku je třeba zasadit do širšího kontextu pokusů o ovlivňování svobodného tisku ze strany vlády. Historik Norbert Frei dokládá, že mezi lety 1949 a 1962 došlo k nejméně čtyřem pokusům Adenauerových kabinetů regulovat či zasahovat do nezávislého zpravodajství. V roce 1951 to byly snahy o zavedení nového, restriktivního tiskového zákona. V roce 1953 zase vláda zamýšlela vytvořit spolkové ministerstvo informací coby dohledového úřadu nad médii. V roce 1959 došlo ke snaze cenzurovat týdeník Stern ze strany Úřadu pro ochranu ústavy, jehož úkolem je monitorovat politický extremismus. A ještě rok před vypuknutím událostí kolem Spiegelu představil kancléř Adenauer veřejnosti plán na založení vládního televizního kanálu, takzvané Deutschland-Fernsehen.⁷⁵ Že všechny tyto pokusy nakonec ztroskotaly, nebylo způsobeno pouze jejich veřejnou tematizací, kde klíčovou roli hrál právě týdeník Der Spiegel, ale i judikáty spolkového ústavního soudu, na něž se obracela parlamentní opozice či v případě projektu státní spolkové televize (Deutschland-Fernsehen GmbH) také reprezentace spolkových zemí včetně Adenauerových spolustraníků z CDU.⁷⁶ Rovněž významnou platformou pro veřejné projednávání těchto pokusů se paradoxně stala instituce Spolkového tiskového střediska (Bundespressekonferenz), jež nemělo v žádné jiné zemi svou obdobu a od něž si spolková vláda původně slibovala ovlivňovat veřejné mínění ve svůj prospěch. Tiskové konference

⁷⁵ Frei, Norbert 2012: Der SPIEGEL, die Freiheit der Presse und die Obrigkeit in der jungen Bundesrepublik, in: Doerry, Martin (Hrsg.) 2013: Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, S. 39-42.

⁷⁶ Tamtéž, s. 40; podrobněji Schwarz, Hans-Peter 1994: Adenauer. Band 2: Der Staatsmann 1952-1967, München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, s. 621-623.

v tomto vládním úřadě se však záhy staly arénou, kde vládní představitelé byli často vystaveni nepříjemným dotazům médií.⁷⁷ Spolková vláda musela tedy již od samého vzniku republiky v roce 1949 žít pod poměrně robustním veřejným drobnohledem. Pokusy o větší kontrolu a regulaci svobody projevu v médiích nebyly úspěšné a vláda byla vždy poměrně záhy ve veřejném prostoru dohnána do defenzivy. U aféry Spiegel v roce 1962 tomu nebylo jinak. Dříve než však bude přikročeno k podrobnějšímu líčení rezonance skandálu ve veřejnosti, jež souvisí s druhým kritériem od Linze a Stepana, ukazuje se jako potřebné zaměřit se na otázku možné připravenosti vládních představitelů nějakým způsobem omezit demokratický režim.

3.2.2 Jednání ministra obrany Franze Josefa Strauße

Centrálními postavami onoho již přes padesát let starého skandálu byli na straně vlády ministr obrany Franz Josef Strauß a kancléř Konrad Adenauer. Strauß se dostal již v roce 1961 ohledně svých údajných autoritářských úmyslů – podle historika Petera Merseburgera - objektem „nejostřejší polemiky, jež byla ve spolkové republice kdy zveřejněna“ a jejímž autorem byl s největší pravděpodobností vydavatel Spiegelu Rudolf Augstein.⁷⁸ V tomto článku s názvem „Konečný boj“ (Endkampf) byl Strauß jako čerstvě zvolený předseda bavorské křesťansko-sociální strany CSU obviněn z „bezohledné mocichtivosti“, z absence respektu před jiným názorem a z povýšeného chování vůči ostatním státním úředníkům. Tato obvinění ale vesměs nevyznívají zcela závažně, protože se většinou pohybovala na úrovni spekulací a obtížně skrývala osobní zaujatost autora článku vůči Straußovi. O tom svědčí především tyto pasáže: „Mohlo by to začít manipulací s volebním zákonem,...ústavní instituce by mohly být personálně i institucionálně otřeseny ve svých základech a Spolková rada (Bundesrat) by mohla být obcházena (...) Když se Strauß nyní stal neomezeným šéfem svého léna (tj. předsedou CSU), přiblížilo se Německo jako stát gaullistickému ideálu opět o kousek blíže.“⁷⁹ Jako jediné obvinění, které není na této úrovni spekulací a jež může vyvolat podložené pochybnosti o Straußově pojetí demokracie, článek uvádí pouze interview pro

⁷⁷ Srv. Sjøe, Christian 1972: Politische Kontrolle und Verantwortlichkeit in der Bundesrepublik am Ende der Adenauer-Ära. Eine Verlaufsanalyse der „SPIEGEL-Affäre“, Berlin: FU Berlin, S. 30.

⁷⁸ Merseburger, Peter 2012: Augstein, Strauß und die „SPIEGEL-Affäre“, in: Doerry, Martin (Hrsg.) 2013: Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, S. 95. Protože se však zde jednalo o redakční úvodník, nelze Augsteinovo autorství zcela potvrdit. Vzhledem k Augsteinovým jiným vyjádřením směrem k Straußovi je však velmi pravděpodobné.

⁷⁹ SPIEGEL-Redaktion 1961 (autorem pravděpodobně Rudolf Augstein): „Endkampf“, in: SPIEGEL 15/1961, s. 15 – 30.

noviny Welt am Sonntag z ledna 1959. Zde se Strauß vyjádřil, že v případě možné vlády sociálních demokratů (SPD) by měli generálové Bundeswehru přijít s jistými požadavky na zachování bezpečnostní doktríny Německa a při jejich nesplnění ze strany vlády by měli „odmítnout nést zodpovědnost“.⁸⁰ To by se dalo do jisté míry vykládat jako nabádání ke státnímu převratu. Zda by se ovšem Strauß v konkrétní situaci k této pozici skutečně přihlásil, zůstává ale otevřené, neboť se v době nástupu vlády SPD a FDP k moci o deset let později změnila i geopolitické strategie NATO a Varšavské smlouvy směrem k utlumování vzájemné konfrontace a sám Strauß už se podobným způsobem nikdy více nevyjadřoval. Také Straußovo faktické politické působení charakterizuje spíše snaha přizpůsobit se zákonitostem politického provozu, než že by usiloval o jejich změnu. Běžně uzavíral vnitrostranické zájmové koalice a byl i zvyklý přijímat poměrně trpké porážky. To bylo především v případě plánů na vystřídání Adenauera ministrem hospodářství Ludwigem Erhardem po volbách do Spolkového sněmu v roce 1961. Na těchto tajných rozhovorech se Strauß nejprve podílel, později se ale od nich distancoval, když pevnost Adenauerova postavení v CDU/CSU přehodnotil. Pro tento projev nelояality si ale znepřátelil jak Adenauera, tak Erharda, protože ho v tlaku na Adenauerovo odstoupení nechal na holičkách. Jeho vyhlídky na to stát se v budoucnu kancléřem tímto odvolaným pučem zřetelně poklesly.⁸¹ Kromě toho se Franz Josef Strauß už před začátkem aféry Spiegel v roce 1962 zapletl do takzvané aféry Fibag. Zde byl podezírán, že intervenoval ve prospěch jednoho spřáteleného podnikatele u ministerstva obrany USA při plánované výstavbě kasáren armády Spojených států v Německu. Koaliční liberálové (FDP) se po zveřejnění těchto podezřelých okolností týdeníkem Der Spiegel připojili ke snahám opoziční SPD zřídit za tímto účelem parlamentní vyšetřovací komisi.⁸² Strauß se vzápětí nato zjevně cítil pod značným veřejným tlakem a vážně uvažoval o odchodu ze spolkové politiky a návratu do Bavorska. Od tohoto záměru jej odvrátila až podpora kancléře Adenauera, jenž nechtěl Strauße jako šéfa partnerské strany CSU vyvázat z vládní spoluodpovědnosti a své kontroly.⁸³ Samotná aféra Spiegel tedy přišla v době, kdy ministr obrany byl už mocensky oslabený. Jakákoli jeho možná iniciativa k nastolení nějaké

⁸⁰ SPIEGEL-Redaktion 1961, c. d.: s. 16 – 17: Citováno z interview z 18. ledna 1959 für „Welt am Sonntag“.

⁸¹ Finger, Stefan 2005: Franz Josef Strauß. Ein politisches Leben, München: OLZOG, s. 177 – 188.

⁸² Schoenbaum, David 1968: Ein Abgrund von Landesverrat. Die Affäre um den „SPIEGEL“, Wien: Verlag Fritz Molden, s. 27.

⁸³ Seifert, Jürgen; Alfred Grosser 1966: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band I. Die Staatsmacht und ihre Kontrolle, Olten und Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag, s. 52.

formy autoritářského režimu či eroze toho demokratického by se v dané chvíli ukazovala jako velmi málo pravděpodobná. Na tom nezmění příliš ani jeho jednání v samotné aféře Spiegel, kdy v případě iniciování zatčení Conrada Ahlerse ve Španělsku byl spíše hnán touhou po osobní mstě. Inciátorem vlastního řízení proti Spiegelu přitom ale Strauß ani jeho ministerstvo nebyli. To se do celé záležitosti kolem Ahlersova článku „Bedingt abwehrbereit“ vložilo až v tom okamžiku, kdy u státního zastupitelství podal podnět mohučský profesor a penzionovaný důstojník Bundeswehru Friedrich August von der Heydte.⁸⁴ Své kompetence překročil Strauß až později. Kromě onoho Ahlersova španělského zatčení, kdy jednal bez zplnomocnění státního zástupce a ministerstva zahraničí, to bylo i neinformování ministra spravedlnosti z FDP o vyšetřování státního zastupitelství z důvodů údajných nadstandardních kontaktů mezi politiky FDP a redaktory Spiegelu.⁸⁵ Toto svévolné a zákon překračující jednání se ale nedá omezit pouze na Strauše jako osobu, autorizaci pro svůj postup mohl chápat ze svých jednání s kancléřem Adenauerem.⁸⁶ Ten, jak dovozuje historik Hans-Peter Schwarz z analýzy korespondence mezi Straušem a Adenauerem v krizových podzimních dnech roku 1962, byl o úmyslech a postupu ministra obrany vůči Spiegelu průběžně informován.⁸⁷

3.2.3 Adenauer a jeho pozdní kancléřství

Adenauerovu vládní praxi charakterizovalo přesouvání zásadních porad a rozhodnutí z vládního kabinetu do množství ad hoc ustanovených úzkých neformálních grémií.⁸⁸ Adenauer sám ale také již nebyl v závěru svého kancléřství tím suverénním šéfem kabinetu jako na počátku padesátých let. Jeho pozici v CDU oslabilo především odvolání vlastní prezidentské kandidatury poté, co neprosadil svého kandidáta na nového kancléře proti

⁸⁴ Schoenbaum, David, 1968 c. d.: s. 68.

⁸⁵ Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, c. d.: S. 66-67; Seifert, Jürgen 1963: Die „SPIEGEL-Affäre“, in: Kuby, Erich (Hrsg.): Franz Josef Strauß. Ein Typus unserer Zeit, Wien: Kurt Desch Verlag, s. 266.

⁸⁶ Finger, Stefan 2005, c. d.: s. 211 – 212.

⁸⁷ Srv. kapitulu k aféře Spiegel viz Schwarz, Hans-Peter 1994: Adenauer. Band 2: Der Staatsmann 1952-1967, München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, s. 769-810.

⁸⁸ Schwarz, Hans-Peter 1989: Adenauers Kanzlerdemokratie und Regierungstechnik, in: Aus Politik und Zeitgeschichte B 1-2/1989, S. 18. Tuto praxi potvrdil také dlouholetý politik FDP Hans-Dietrich Genscher na konferenci věnované aféře Spiegel v roce 2012: „Skutečně existovala síť, kterou tvořil Adenauer a šéf úřadu kancléře Hans Globke, a Globke vládl nad ministerskými resorty skrze státní tajemníky. To znamená, že státní tajemníci byli v mnoha případech mocnější než jejich ministři. To například vysvětluje, proč (o vyšetřování Spiegelu – pozn.) nebyl informován ministr spravedlnosti Stammberger, jeho státní tajemník však ano. A to nebyla ojedinělá záležitost.“, in: Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 293.

svému rivalovi Ludwigu Erhardovi.⁸⁹ Vzrůstající nechuť vůči osmdesáti šestiletému Adenauerovi, jenž nechtěl do čela vlády pustit v CDU populárního Erharda, vedla nakonec i ke zmíněnému neúspěšnému pokusu o Adenauerovo sesazení po volbách v září 1961, kdy blok CDU/CSU ztratil absolutní většinu v parlamentu. A i když tento pokus kancléř ustál, stejně to pro něj mělo nepříliš příznivé vyústění, když musel slíbit, že ještě před koncem počínajícího volebního období uvolní místo svému nástupci.⁹⁰ Jeho v aféře Spiegel již proslavený výrok, že v případě Spiegelu „*máme v zemi vlastizrádnou zhoubu*“, se sice dá chápat jako rétorické napadení doposud běžícího řízení a znevážení presumpce nevinny.⁹¹ Adenauerova silná slova zde ovšem nijak nedokazovala kancléřovu sílu, ale spíše jeho slabost, neboť se mu i přes jeho pozici hlavy vládní koalice nepodařilo zjistit kontaktní osoby Spiegelu na ministerstvu obrany a v tajných službách, ani odvrátit počínající sblížení svého liberálního koaličního partnera FDP se sociálními demokraty a ani docílit změny volebního systému z poměrného na většinový.⁹² A že pak to v posledku byla právě FDP, jež vypověděla koaliční smlouvy a vynutila si restart vládní koalice - sice ještě na necelý rok s Adenauerem, ale už bez Strauße – podtrhuje Adenauerovo celkové mocenské slábnutí.⁹³

Z těchto okolností vysvítá, že jak Franz Josef Strauß, tak Konrad Adenauer nebyli v okamžiku vypuknutí aféry Spiegel v té pozici, aby mohli demokratický režim výrazně posunout směrem k nějaké formě autoritářského režimu, ani kdyby chtěli. Analýza jejich soukromých motivací a přání by byla vysoce spekulativní a v případě Konrada Adenauera se o ni pokouší, je již zmíněný Hans-Peter Schwarz. Podle něj Adenauerův nekompromisní postoj k údajné vlastizradě týdeníku Spiegel je spíše než nepřátelstvím ke svobodnému tisku dán jeho generačně podmíněným chápáním státu jako entity s vlastní důstojností, která má nárok na respekt a úctu a je jako garant vnější a vnitřní bezpečnosti v nadřazeném postavení

⁸⁹ K dopadům Adenauerovy stažené prezidentské kandidatury viz Schoenbaum, David 1968: Ein Abgrund von Landesverrat, Wien-München-Zürich: Fritz Molden Verlag, s. 17; podrobněji Schwarz, Hans-Peter 1994, cd: s. 502-526.

⁹⁰ Schoenbaum, David 1968, c. d.: s. 23.

⁹¹ Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 4. Wahlperiode, 45. Sitzung, I, 7, s. 1980 a následující.

⁹² Tuto změnu prosazoval Adenauer již delší dobu, v období vládní krize po odchodu liberálů z vlády byla ale změna volebního systému jeho klíčovým požadavkem v nakonec neúspěšných vyjednáváních Adenauera o velké koalici s SPD (podrobněji v následující podkapitole).

⁹³ Na základě těchto zjištění také Hans-Peter Schwarz navrhuje autoritářsky zabarvený pojem „kancléřská demokracie“ používat jen pro léta 1953-1961, viz: Schwarz, Hans-Peter 1989, c. d.: s. 27.

vůči požadavkům společnosti a ne pouze její výkonnou agenturou.⁹⁴ Byť i on se neubráníl protiprávnímu kroku, který však nebyl dokonán. Adenauer získal z vyšetřování policie a státních zástupců indicie, že Spiegel před policejním zásahem předem varoval pracovník na ministerstva obrany plukovník Wicht, který byl zároveň pracovníkem německé tajné služby BND. Měl tedy podezření na komplot tajných služeb proti vládě. Proto 12. listopadu 1962 kancléř žádal od ministra spravedlnosti Stammbergera a státního zástupce přiděleného pro vyšetřování aféry Spiegel zatčení ředitele rozvědky Gehlena. Tento požadavek jim přednesl při jejich návštěvě na kancléřství s tím, že generál Gehlen „je ve vedlejší místnosti a je tam zadržitelný“. Zřejmě poněkud překvapená dvojice ale kancléře odkázala na to, že pro zatčení musí předložit soudem vydaný zatykač a důkazy. K výslechu Gehlena státním zástupcem Kuhnem na kancléřství ale došlo. Při něm generál mohl prokázat své alibi, že on osobně Spiegel informovat nemohl.⁹⁵

Ať už ale Strauřovy rétorické snahy zakotvit svou bezpečnostně-politickou koncepci navěky či Adenauerova potíř v dodržování legálních postupů a respektování presumpce nevinny jsou jakékoli povahy, zjevné je, že na vznesení a realizace svých exkluzivních mocenských nároků oba neměli ani prostor, ani dostatek příležitostí a ani jejich vzájemné spojenectví nebylo nikterak pevné. Pokud se oba politici vždy poměrně rychle vnějšmu tlaku byli schopni podřít, je to další indicie toho, že jejich styl byl i v samotném vládním táboře kontroverzní a že si toho i byli vědomi.⁹⁶ Takže jakkoli Adenauerova a Strauřova vůle k moci byla nezpochybnitelná, nepředstavoval ani jeden z nich, natořpak jejich strany, v době aféry Spiegel podstatnější riziko pro demokratický režim ve Spolkové republice Německo šedesátých let. Aby ale byl obraz politické veřejnosti prvního kritéria Linze a Stepana úplný, budou v následující kapitole představeny postoje sociálnědemokratické opozice z SPD a liberálního koaličního partnera FDP, který se v aféře Spiegel – byť spíše nedobrovolně - vyprofiloval jako názorový protivník kancléře Adenauera a ministra obrany Strauře.

⁹⁴ Srv. Schwarz, Hans-Peter 1994, c. d.: s. 613-614.

⁹⁵ Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, c. d.: s. 151-152.

⁹⁶ Siehe: Bösch, Frank 2013: Die „SPIEGEL-Affäre“ und das Ende der Ära Adenauer, in: Doerry, Martin (Hrsg.), c. d.: s. 215 – 221: „Aféra Spiegel podtrhla tedy požadavek, aby vláda a strana (zde CDU/CSU) byly v budoucnu vedeny kolegiálněji a transparentněji.“

3.2.4 Postoj SPD a FDP v aféře Spiegel

Malou připravenost SPD k otevřeným střetům s vládní koalicí již v šedesátých letech zaznamenali mnozí pozorovatelé coby jednu ze symptomatických charakteristik doby Adenauerova a Erhardova kancléřství ještě před vznikem první velké koalice v roce 1966.⁹⁷ Spolkový sněm (Bundestag) sice fungoval jako samostatný aktér v zákonodárných aktivitách a od třetího období kancléře Adenauera (tj. od roku 1957) i jako aktivní kontrolní orgán. Na roli veřejného fóra už ale viditelně nestačil.⁹⁸ SPD se své opoziční roli spíše vyhýbala a zejména po distancování se od třídního boje a izolacionismu v Godesberském programu v roce 1959 se spíše připravovala na velkou koalici s CDU/CSU. Její kritika vlády byla spíše nahodilá a dokonce více cílila na ministry z liberální FDP.⁹⁹ Samotné dění okolo Spiegelu sice může znamenat významný mezník v opoziční praxi sociálních demokratů, neboť se významně podíleli na odchodu Franze Josefa Strauße z pozice ministra obrany. Nutno však dodat, že argumentace SPD se během listopadového projednávání aféry v Bundestagu nevěnovala principiální otázce práva tisku na informace a ochranu svých zdrojů. Namísto toho opoziční kritika cílila výhradně na okolnosti porušení zákona a překročení kompetencí ve věci zatčení novináře Ahlerse ve Španělsku, délce vazby zadržených redaktorů, ovlivňování vyhotovovaných dobrozdání o státních tajemstvích ze strany ministra Strauße a neinformování ministra spravedlnosti Wolfganga Stammbergera státním tajemníkem ministerstva obrany Volkmarem Hopfem a ministerstva spravedlnosti Walterem Straußem o zahájení úkonů orgánů činných v trestním řízení proti Spiegelu. Tomuto tlaku věnovala SPD většinu 45. schůze parlamentu ve dnech 7. – 9. listopadu 1962, přičemž i díky vytrvalým otázkám sociálnědemokratických poslanců byl později Franz Josef Strauß odhalen jako

⁹⁷ Edinger, Lewis J. 1966: Patterns of German Elite Opinion, in: Deutsch, Karl W. (ed.) 1967: France, Germany and the Western Alliance. A Study of Elite Attitudes on European Integration and World Politics, New York: Charles Scribner's Sons, s. 129-131; Kirchheimer, Otto 1966: The Vanishing Opposition, in: Dahl, Robert (ed.): Political Oppositions in Western Democracies, New Heaven and London: Yale University Press, s. 244 – 247; 254 – 256.

⁹⁸ Srv. Sjøe, Christian 1972, s. 28, c. d.: „*Pilná odborná činnost v pracovních skupinách a výborech získala Spolkovému sněmu značný vliv na konečný obsah legislativy, byť převážně jen co se detailů týče. Současně ale vliv pléna coby parlamentní arény stálé a veřejné diskuse o zásadních aktuálních a politických otázkách poněkud vyrchal.*“

⁹⁹ Srv. Kirchheimer, Otto 1966: The Vanishing Opposition, c. d.: s. 244 – 247; 254 – 256.

strůjce policejní akce proti Spiegelu a usvědčen ze lži ohledně své intervence skrze německé velvyslanectví v Madridu ve věci zatčení Conrada Ahlerse.¹⁰⁰

Ovšem i tento opoziční kategorický postoj SPD utrpěl na přelomu listopadu a prosince 1962 určité šrámy, když její vedení po odchodu ministrů za liberální FDP z vlády již od 26. listopadu 1962 vedlo neoficiální jednání s lidmi z okolí kancléře Adenauera o vytvoření velké koalice CDU/CSU a SPD. V těchto jednáních SPD nepožadovala ani brzké konání předčasných voleb a dokonce ani výměnu kancléře. Není sice jisté, zda Adenauer jednání s SPD vedl skutečně seriózně, či jestli si pozváním sociálních demokratů k jednacímu stolu spíše nesliboval zvýšení své vyjednávací síly. A to jak směrem k liberální FDP, tak vnitrostranickým rivalům kolem ministra hospodářství Ludwiga Erharda a v neposlední řadě i vůči předsedovi CSU a ministru obrany Straußovi, který se cítil být Adenauerem zrazený a mohl proti němu veřejně vystoupit.¹⁰¹ Každopádně už samotné jednání Adenauera a příznivců velké koalice z CDU/CSU s vedením SPD představovalo s ohledem na předchozí Adenauerovu nesmiřitelnou rétoriku vůči sociálním demokratům¹⁰² důležitý mezník ve vztahu těchto dvou uskupení a předznamenalo první velkou koalici, která nakonec vznikla pod vedením kancléře Kurta-Georga Kiesingera v roce 1966. Klíčovým požadavkem SPD bylo prošetření možných porušení zákona v souvislosti se zákrokem vůči Spiegelu, konec Franze Josefa Strauße ve vládních funkcích a nepřípustnost vydírání FDP skrze jednání o velké koalici (což ovšem možná byl Adenauerův záměr). Zda do tohoto požadavku na „nevydírání liberálů“ patřilo i zachování poměrného volebního systému, bylo ovšem zjevné až 5. prosince 1962, kdy se proti Adenauerovu požadavku na zavedení většinového systému vyslovil poslanecký klub SPD.¹⁰³ Sám hlavní vyjednávač o neuskutečněné velké koalici CDU/CSU a SPD, sociálnědemokratický místopředseda Herbert Wehner, sice ještě v rozhovoru pro *Süddeutsche Zeitung* z 10. prosince 1962 označil většinový volební systém za příležitost pro

¹⁰⁰ Srv. Deutscher Bundestag 1962: Plenarprotokoll, Nr. 04/45, Nr. 04/46, Nr. 04/47, Bonn, s. 1949-1963, 1980-2010, 2013-2026, 2074-2089.

¹⁰¹ K Adenauerovým vyjednávacím strategiím po pádu vlády v listopadu 1962 viz Schwarz, Hans-Peter 1994, c.d.: s. 794-807.

¹⁰² Adenauer se od začátku svého kancléřství v roce 1949 proti SPD verbálně velmi ostře vymezoval („SPD je nepřítel na život a na smrt“, „Vláda SPD znamená finis germaniae“ nebo „S SPD hrozí, že se Spolková republika stane sovětským satelitem“), podrobněji in Niclauß, Karlheinz, 2004: *Kanzlerdemokratie*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, s. 86-89.

¹⁰³ Tento odpor byl ale neoficiální, do oficiálního stanoviska frakce SPD se promítl pouze nesouhlas s Konradem Adenauerem jako kancléřem případné vlády koalice CDU/CSU a SPD, čímž další jednání ztrácela pro Adenauera smysl. Srv. Köhler, Henning 1994: *Adenauer: eine politische Biographie*, Frankfurt a. Main: Propyläen, s. 1180.

SPD a naopak poměrný volební systém podle něj nahrává jen zájmům velkokapitálu.¹⁰⁴ S tímto názorem byl ale Wehner ve straně v jasné menšině a malá náklonnost SPD k jednokolovému většinovému systému se ani v čase nezměnila, zejména když pozdější volební analýzy ukázaly, že voliči FDP podporují svým druhým hlasem v jednomandátových obvodech až čtyřikrát více kandidáty CDU/CSU než SPD.¹⁰⁵ Změna volebního systému by proto přinejmenším v 60. letech vedla k většímu oslabení zastoupení SPD než ve stávajícím poměrném systému s kombinací zemských a jednomandátových obvodů. Trvání na poměrném volebním systému SPD navíc přineslo sympatie vedení liberálů, byť ti v listopadové vládní krizi nakonec znovu vstoupili do pátého a posledního Adenauerova kabinetu.¹⁰⁶

Liberální FDP jednala vůči dotčeným členům vlády za CDU/CSU nejprve opatrně (kromě ministra obrany Strauße a kancléře Adenauera byl parlamentním interpelacím podroben také ministr vnitra Höcherl), zvláště poté, co dosáhli faktického odstoupení státních tajemníků Volkmar Hopfa a Waltera Strauße, kteří se postarali o neinformování liberálního ministra spravedlnosti Stammbergera o plánovaném vyšetřování proti Spiegelu.¹⁰⁷ V první části parlamentní rozpravy ze 7. listopadu 1962 ohledně legálnosti policejního zásahu proti redaktorům Spiegelu se FDP zcela zdržela jakékoli vyjádření. Nicméně na druhý den po vystoupení kancléře Adenauera, který navzdory absenci pravomocného rozsudku zadržené novináře opakovaně označil za „vlastizrádce“, se proti svým koaličním partnerům CDU a CSU kriticky vymezili poslanci za FDP Wolfgang Döring a Oswald Kohut. Döring vystoupil právě na obranu presumpce neviný ohledně postulované vlastizrady Rudolfa Augsteina, jehož při této příležitosti označil jako svého osobního přítele. Své vystoupení však koncipoval jako obhajobu práva na rovnost před zákonem pro každého a jako varování před negativní zahraniční publicitou.¹⁰⁸ Kohut o den později pak rovněž na plénu požadoval vysvětlení, na základě jaké opory v zákoně došlo k zatčení Ahlerse ve Španělsku, které mu ministr vnitra

¹⁰⁴ Seifert, Jürgen; Alfred Grosser 1966: s. 281

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 211-212.

¹⁰⁶ K sondážím mezi SPD a FDP ohledně příští spolupráce srv. Schwarz, Hans-Peter 1983: Die Ära Adenauer 1957-1963, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 281.

¹⁰⁷ Chronologické shrnutí koaličního sporu ohledně neinformování ministra Stammbergera in: Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966: s. 251-257

¹⁰⁸ Deutscher Bundestag 1962: Plenarprotokoll Nr. 04/45, Bonn, s. 1995-1996. Přetištěno in: Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, s. 351-352.

Höcherl ani žádný člen vlády nebyl schopen poskytnout.¹⁰⁹ Koaliční krize se ale přesto zdála zažehnána i s ohledem na riziko vzniku velké koalice, což by v různé míře znamenalo marginalizaci liberálů na procesu politického rozhodování.¹¹⁰

Nicméně poté, co se Adenauer dozvěděl o pravděpodobném zapojení některých pracovníků tajných služeb coby informátorů Spiegelu, požadoval 12. listopadu 1962 krátce před svým odletem na státní návštěvu USA opětovný návrat odstaveného státního tajemníka Hopfa na ministerstvo obrany. Tento požadavek byl pro liberály zcela nepřijatelný, čehož využila o den později SPD svým rozhodnutím navrhnout ve Spolkovém sněmu usnesení vyjadřující nedůvěru ministru Straußovi. Tento záměr by jednak z pohledu sociálních demokratů vyšel vstříc mezitím čím dál více protistraušovsky naladěnému veřejnému mínění (jak začaly postupně vycházet detaily o Straußově zapojení v razii proti Spiegelu), jednak by dostal koaliční FDP pod tlak a měl šanci docílit pádu vlády. Liberálové s vědomím tohoto rizika, že buď ztratí status strany hájící právní řád, či přijdou o účast na vládě, zvolili protiútok, když jejich ministři 15. listopadu oznámili svou demisi a zároveň ochotu jednat s CDU/CSU o obnově koalice, ale bez účasti Franze Josefa Strauße.¹¹¹ Pět dní nato podali kromě Adenauera demisi také všichni ministři CDU/CSU, vedení parlamentní frakce ale Adenauera znovu pověřilo jednáním o nové vládě. Tato jednání, jak již bylo zmíněno, začal kancléř vést také s SPD, ale po neprůchodnosti reformy volebního systému z poměrného na většinový mu nezbylo nic jiného než obnova staré konzervativně-liberální koalice. Ta nakonec deset dní před Štědrým dnem 1962 vznikla, ovšem s liberály již vážně uvažujícími o budoucí spolupráci se sociálními demokraty. A také s oslabeným Adenauerem v čele, který na nátlak Erhardova křídla v CDU oznámil závazný odchod z funkce kancléře s koncem léta 1963.

Na základě tohoto krátkého představení stran SPD a FDP lze v jejich jednání během aféry Spiegel konstatovat vysokou ochotu kritizovat spáchané nezákonnosti vůči zatčeným redaktorům a zásahům do činnosti státního zastupitelství, současně ale obě strany

¹⁰⁹ Deutscher Bundestag 1962: Plenarprotokoll Nr. 04/46, Bonn, s. 2017. Přetištěno in: Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, c. d.: s. 382-383.

¹¹⁰ Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, c. d.: s. 197. Hans-Peter Schwarz ohledně kalkulů politiků CDU/CSU s možností alternativní koalice s SPD deníkový zápis ministra pro zvláštní úkoly Heinricha Kroneho: „*Pokud nedojde [s FDP] k alespoň trochu přijatelnému smíru, je koalice v troskách. Kancléř může padnout. Nakonec dojde na koalici se sociálními demokraty. K té v budoucnu tak jako tak dojde, ale nemělo by k ní dojít dnes a ne skrze kancléřův pád.*“ Srv.: Schwarz, Hans-Peter 1983: Die Ära Adenauer 1957-1963, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 271-272.

¹¹¹ Podrobněji Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, c.d.: s. 200-201.

vykazovaly značnou snahu o nalezení kompromisu s CDU/CSU. A ačkoliv obě formace disponovaly v parlamentu těsnou většinou a zejména po sociálnědemokratickém odmítnutí většinového volebního systému k sobě jejich vedení cítila určité sympatie, společný vládní projekt nebo alespoň iniciování odvolání kancléře nebyly ještě s to podniknout. Tento opatrný přístup, kdy si liberální a socialističtí aktéři nechávali otevřeny všechny možnosti, byl nejspíš jeden z impulsů pro vznik takzvané neparlamentní opozice (außerparlamentarische Opposition), jejíž význam vzrostl během studentské revolty v roce 1968 a která s později z ní vzešla Strana zelených. Tato poptávka byla ostatně patrná i v reakcích části veřejnosti během už během aféry Spiegel. Právě její úspěch získat vyvolat polemiku o kauze spojené s bezpečnostněpolitickým tématem, které doposud leželo - řečeno termínem Otto Kirchheimera - za „neviditelnou hranicí“ nediskutovatelnosti¹¹² v mnohém předznamenal další směřování německé stranické krajiny. Postoje a požadavky občanské společnosti alespoň částečně přiblíží následující podkapitola.

3.3 Postoj občanské společnosti a veřejnosti k demokratickému režimu

Na začátku předchozí kapitoly bylo naznačeno, že dění v roce 1962 kolem časopisu Der Spiegel se nijak nelišilo od stylu chování významných politických aktérů vůči médiím z minulosti. Jak však na vlnu zatýkání a konfiskací v redakci hamburského časopisu zareagovala veřejnost? V této části budou zkoumány postoje občanské společnosti, kterou v pojetí Linze a Stepana jsou autonomní asociace občanů podle jejich zájmů.¹¹³ Současně by v souladu s druhou podmínkou pro konsolidovanou demokracii měly být zohledněny výsledky veřejného mínění v průzkumech sociologických společností, mobilizace veřejnosti na podporu jedné či druhé strany sporu a klíčové argumenty během nastalé veřejné debaty. Juan Linz a Alfred Stepan se také brání striktnímu oddělování veřejnosti občanské a politické,¹¹⁴ proto také bude brán zřetel na to, zda vládla mezi volenou reprezentací a aktivizovanou občanskou společností ochota ke spolupráci a kompromisu, či vzájemné vztahy byly založené pouze na konfrontaci.

¹¹² Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, c. d.: s. 256, 258.

¹¹³ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 8.

¹¹⁴ Tamtéž: *“Pro moderní demokratickou teorii, zvláště pro otázky jak konsolidovat demokracii, je důležité nejen zdůrazňovat distinktivnost občanské společnosti a společnosti politické, ale také jejich komplementaritu.”*

Veřejné protesty závěru roku 1962 každopádně nepředstavují ve srovnání s předchozími roky nic zásadně nového. Již na přelomu let 1957/58 se zformoval široký odpor proti atomovému vyzbrojování armády. Ten eskaloval demonstrací v Hamburgu s více než 150 000 protestujícími.¹¹⁵ Tato okolnost tedy může do určité míry výše zmíněnou Kirchheimerovu „neviditelnou hranici“ relativizovat. Na tomto místě je však nutno podotknout, že na rozdíl od aféry Spiegel tyto demonstrace ničeho nedosáhly. Nukleární program spolkové vlády pokračoval a požadované referendum o této otázce Adenauerův kabinet a Ústavní soud také shodily ze stolu. Událost však ukazuje, že určitý vyšší stupeň mobilizace ve veřejnosti koncem padesátých rozhodně existoval.

Demonstrace podobné velikosti se ovšem po propuknutí aféry Spiegel nekonaly. Počet demonstrantů se pohyboval na jednotlivých shromážděních nejvýše v řádu tisíců.¹¹⁶ Většinou se ale jednalo o demonstrace v rámci univerzitních kampusů s několika sty účastníky.¹¹⁷ Podle odhadů Manfreda Liebela lze hovořit celkem přibližně jen o 20 000 osobách, které na obranu hamburského týdeníku vyšly do ulic.¹¹⁸ Nicméně tyto demonstrující je možné řadit do takzvaných „sociálních skupin s multiplikátory“, které vyvolávaly mediální pozornost a samy také aktivně vyhledávaly média k zprostředkování svých požadavků. Takže zejména skrze uveřejňování otevřených dopisů univerzitních profesorů a studentů z Kolína nad Rýnem, Göttingenu, Karlsruhe, Bonnu a Heidelbergu se demonstrace i celý střet ve veřejném prostoru o osud redaktorů Spiegelu staly nejen celonárodně známými.¹¹⁹

V protikladu k SPD byly požadavky této části veřejnosti radikálnější tím, že utajování vojensko-bezpečnostních záležitostí jako takové zde bylo zpochybňováno. „*V době, kdy se válka jako prostředek politiky stala dost dobře nepoužitelnou, považujeme informování veřejnosti o takzvaných vojenských tajemstvích za mravní povinnost, jež má být kdykoliv naplňována*“, stálo například v manifestu 49 spisovatelů a umělců z 28. října 1962.¹²⁰ Prohlášení 285 akademických pracovníků heidelberské univerzity z 1. prosince 1962

¹¹⁵ Schildt, Axel 2013, c. d.: 182.

¹¹⁶ Pravděpodobně nejpočetnější akcí na podporu redaktorů Spiegelu byla pódiová diskuse s profesorem Eugenem Kogonem 1. listopadu 1962, které se zúčastnilo 4000 lidí. Srv.: Seifert, Jürgen 1966: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II, Freiburg am Breisgau: Walter-Verlag, s. 253.

¹¹⁷ K přehledu o vysokoškolských demonstracích během aféry Spiegel viz Seifert, Jürgen: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II, c. d.: s. 170 – 175.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 190.

¹¹⁹ Tamtéž: s. 189 a 222.

¹²⁰ Tamtéž, s. 383.

vyjadřovalo zase tento postoj: *„(Dodržování státních tajemství) nesmí být jednostranně vyžadováno od svobodného tisku, čímž se i ztěžuje jakákoli věcná vojenskopolitická diskuse. Dodržování státních tajemství by se mělo v první řadě vyžadovat od státních úřadů a zbrojařského průmyslu.“*¹²¹

Demisi celé vlády požadoval pak manifest 54 profesorů z univerzity v Tübingenu z 19. listopadu – tedy v ten samý den, kdy ministři koaliční FDP podali demisi. Odstoupení celé vlády zdůvodňoval manifest znovuoobením „důvěryhodnosti politické obce.“¹²²

Všechny ostatní požadavky – zejména ty z pera žurnalistů, včetně těch ke vládě kritických – nicméně pranýřovaly téměř výlučně nezákonný postup ministra obrany Strauße a jeho úředníků a spatřovaly v tom ohrožení právního státu. Otázka vlastizrádného jednání a nároku na informace nebyla nijak problematizována, nanejvýše tak, že si za tuto aféru mohou státní orgány samy, protože na rozdíl od americké administrativy nejsou formulace ohledně pojmu státní tajemství jasné. Komentátor deníku Süddeutsche Zeitung Ernst Müller-Meiningen mladší kupříkladu píše: *„Kapitální rozdíl a obzvláštní nebezpečí pro německý tisk je ve srovnání například s americkými poměry to, že v USA jsou přímo celé oblasti – jako třeba nedávné pohyby vojenských svazů během kubánské krize, zbrojení, kapacita a tak dále – zvláště „etiketovány“ doporučením „nejvyšší riziko“, zatímco my ve Spolkové republice máme jen velmi obecnou a nesnesitelně vágní skutkovou podstatu pro státní tajemství, která při přísné interpretaci státními zástupci a soudy se stává pro média pastí, které není rovno.“*¹²³

Z celostátních deníků bránil spolkovou vládu i po odhalení Straušových intervencí v Madridu jen konzervativní Deutsche Zeitung a některé konzervativní týdeníky. Když zejména po parlamentních interpelacích začaly být ještě intenzivněji diskutovány pochyby o legálnosti zatčení Conrada Ahlerse ve Španělsku komentátor Deutsche Zeitung Hans Hellwig 10. listopadu 1962 mimo jiné napsal v souvislosti s odletem kancléře Adenauera na státní návštěvu USA toto: *„Američanům je sice pojem literární či žurnalistické vlastizrady cizí. Nicméně oni chápou, že špiclování vojenských tajemství musí být zamezeno. Očekávají, že vláda k tomu má nástroje. A kromě toho rozumí tomu, že muž, na něhož je vydán soudní zatykač, musí být chycen. A zdržuje-li se v cizině, tak je vláda odkázána na pomoc cizího*

¹²¹ Seifert, Jürgen: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II, c. d.: s. 398.

¹²² Tamtéž, s. 394.

¹²³ Müller-Meiningen jr., Ernst 1962: Es geht um die Demokratie. Přetištěno ze Süddeutsche Zeitung z 2. listopadu 1962 in: Seifert, Jürgen: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II, Freiburg am Breisgau: Walter-Verlag, s. 434 (dokument č. 40).

státu. *A jestli je tato pomoc zakotvena ve smlouvě nebo je jí dosaženo výjimečně jiným způsobem, nemá s právy podle soudního příkazu zadrženého občana co dělat.*¹²⁴ Ostatní vládě blízcí novináři jako Hans Zehrer, Giselher Wirsing nebo Sebastian Haffner se ale připojili k požadavkům demonstrací na osvětlení celé záležitosti, propuštění zadržených novinářů a vyvození personálních důsledků v exekutivě a zejména na ministerstvu obrany.¹²⁵ Především Haffnerovo závěrečné slovo v televizním magazínu „Panorama“ ve prospěch týdeníku Spiegel tuto změnu atmosféry v takzvaném provládním táboře německých žurnalistů jenom podtrhlo: *„Sám nejsem žádný příznivec Spiegelu, jsem oponent mnoha Augsteinových názorů (...) Ale jedno bych chtěl říct. Jako novinář, který své žurnalistickému vzdělání a praxi naučil v Anglii, svobodné zemi, musím říct: Jestliže tyto čtyři body se prokáží (pozn. absence vysvětlení veřejnosti, úmyslné obcházení ministra Stammbergera, nepodložené obviňování z korupce, úmysl likvidace názorového týdeníku) a jestliže si německá veřejnost to nechá líbit a jestliže nebude intenzivně vyvíjet nátlak na objasnění, pak sbohem svoboda tisku, sbohem právní stát, sbohem demokracie.*¹²⁶ A protože toto vyjádření konzervativního publicisty mělo zjevně mobilizující charakter a navíc bylo vysíláno v hlavním vysílacím čase, mohlo názor nemalého množství občanů odpovídajícím způsobem ovlivnit.

Co se ale týká průzkumů veřejného mínění z průběhu celé kauzy, jsou jejich výsledky poněkud heterogenní. Postup spolkové vlády v aféře Spiegel schvalovalo sice jen od 10 do 22% dotázaných, přičemž ostatní se vyjádřili kriticky. Ovšem na otázku, zda vláda ohrozila demokracii v zemi, odpověděla již těsná většina respondentů negativně.¹²⁷ A na zcela obecně formulovanou otázku, jestli v případě spáchání možné vlastizrady mají být omezena základní práva pachatelů, se jen menšina dotazovaných (26%) vyslovila pro neomezované dodržování těchto ústavou garantovaných základních práv.¹²⁸ Hlavní autorka těchto šetření Regina Schmidt proto již po vydání kompletní dokumentace k aféře Spiegel roku 1966 vyjádřila pochybnosti, zda by Němci při „šikovnějším“ omezení svobody médií vůbec kladli na podzim

¹²⁴ Hellwig, Hans 1962: Eine leidig böse Staatsaffäre. Přetištěno z Deutsche Zeitung z 10. listopadu 1962, in: Seifert, Jürgen: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II, c. d.:s. 461 (dokument č. 53).

¹²⁵ Schildt, Axel 2013, c. d.: s. 197.

¹²⁶ Seifert, Jürgen: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II, c. d.: s. 419 (Dokument Nr. 30).

¹²⁷ Liebel, Manfred 1966, c. d.: s. 225-228.

¹²⁸ Tamtéž, s. 228-230.

1962 nějaký odpor.¹²⁹ Na druhou stranu z těchto průzkumů také vyplynulo, že ač jen třetina dotázaných považovala policejní zásah proti Spiegelu za ohrožení demokracie, jen čtyři procenta dotázaných označila za ohrožení demokracie právě tento hamburský magazín.¹³⁰

Ať už to bylo s citlivostí německé společnosti k dodržování základních práv ale jakkoli, ukázala se v aféře Spiegel přinejmenším existence hlasité menšiny, jež sensibilitu vůči demokratickým právům (ve smyslu pozdějších Dahlových polyarchických kritérií) vykazovala. Byla přítomna v médiích, na univerzitách, mezi umělci a většina veřejnost jí zde přinejmenším neodporovala.

Skrze tento silný vliv je proto možné odpovědět na druhé kritérium Linze a Stepana, zda postoj veřejnosti vůči demokratickému režimu byl kladný, spíše pozitivně. Tuto konkluzi může posilovat i okolnost, že po aféře nevzniklo žádné sociální hnutí, které omezování svobody tisku v případě podezření na vlastizrada schvalovalo a do veřejného prostoru otázku údajného „vlastizrádného jednání“ redaktorů Speigelu znovu vneslo. Co se týče postojů některých zastánců jednání Franze Josefa Strauße, lze o jejich vztahu k zásadám právního státu mít pochybnosti, jestliže jako Hans Hellwig považovali za legitimní omezit německého občana na svobodě v cizí zemi bez odpovídajícího zákonného podkladu a s uvedením policie cizího státu v omyl. Nicméně v novinářské obci tento názor byl v menšině a naopak převládala solidarita se Spiegelem, ačkoliv přímo požadavky po zvýšení práva na informace na rozdíl od protestující části veřejnosti z řad spisovatelů a akademiků téměř novinovými komentáři nebyly vznášeny.

3.4 Konsensus na užití ústavních procedur během aféry Spiegel

Jak již bylo naznačeno, ministr obrany Franz Josef Strauß se prostřednictvím svého státního tajemníka Volkmar Hopfa vměšoval do řízení státního zastupitelství vůči týdeníku Spiegel především tím, že zaúkoloval orgány činné v trestním řízení ve věci zatčení novináře Conrada Ahlerse. Nadto nebylo ministerstvo spravedlnosti okamžitě informováno o započatém vyšetřování týdeníku ani státním zastupitelstvím, ani ministerstvem obrany. Strauß osobně překročil své kompetence i v tom - když protiprávně pověřil vojenského atašé

¹²⁹ Liebel, Manfred 1966, c. d: s. 228.

¹³⁰ Tamtéž: Přesné výsledky příklonu dotázaných k tvrzení, že aféra Spiegel ohrožuje demokracii: 1) „Policejní zásah proti Spiegelu ohrožuje demokracii“ (32%); „Lidé, co to tvrdí, nemají pravdu“ (39%); „Výrok pravdivý zčásti, záleží na tom, přijde na to (13%); „Nevím“ či žádný údaj (12%); „Chování Spiegelu ohrožuje demokracii“ (4%).

při německém velvyslanectví ve Španělsku, aby španělská policie zadržela Ahlerse – že kontaktováním německého zastoupení nepověřil ministerstvo zahraničí.¹³¹ To, že neměl vědomost o absenci zatykače Interpolu na Ahlerse a že i zde své kompetence vědomě překročil, mu ovšem již nebylo prokázáno.¹³²

Protiprávní jednání se stejnou měrou týká i již zmíněného státního tajemníka a pozdějšího prezidenta Spolkového kontrolního úřadu (Bundesrechnungshof) Volkmaru Hopfa. Byl to vlastně Hopf, který podnítl Strauße k osudnému telefonátu na ambasádu v Madridu, třebaže musel vědět, že vydání občana z ciziny z politických důvodů není možné.¹³³ Hopf totiž tyto okolnosti neformálně konzultoval s ministerským radou ministerstva spravedlnosti Kleinknechtem, šéfem bezpečností skupiny Spolkového kriminalistického úřadu Brücknerem a ředitelem vládních kriminalistů Dickopfem. Státní zástupce v pozdějším Hopfově vyšetřování dospěl ovšem v této věci k názoru, že na základě napjatých mezinárodněpolitických okolností způsobených kubánskou krizí jednal Hopf protiprávně „omylem“ a mohl se s ohledem na tehdejší krizové situace domnívat, že ve výjimečné situaci je zadržení Ahlerse v cizině přece jen možné.¹³⁴ Tato vnějšími okolnostmi způsobená nejistota ohledně přípustnosti nad rámec zákonů jdoucího jednání, kdy ve hře byla bezpečnost státu, to byly pro státní zastupitelství v následném vyšetřování klíčové momenty, jež obžalobě směrem k Hopfovi i Straußovi zamezily. Zůstalo zde jen u konstatování, že zadržení redaktorů Ahlerse ve Španělsku a Augsteina v Hamburku bylo v rámci boje proti úniku informací ze spolkového ministerstva obrany a armády „neadekvátní“.¹³⁵ Zcela v souladu s tímto šetřením vyplynulo i řízení a rozsudek v následném procesu se samotnými Augsteinem a Ahlersem, zda tito se přece jen nedopustili uveřejněním článku „Bedingt abwehribereit“ vlastizrady. Spolkový soud dospěl k závěru, že vůči publicistům musí dokazování podléhat vyšším nárokům, než by tomu bylo u špiónů a agentů tajných služeb. Současně nebylo u Ahlerse a Augsteina zjištěno, že jednali úmyslně a zveřejnění státního

¹³¹ Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, c.d.: s. 66-67.

¹³² Rozhodnutí u zastavení vyšetřování vrchního státního zástupce při zemském soudu v Bonnu v šetření proti spolkovému ministru ve výslužbě a D. Dr. h. c. Franzu Josefu Straußovi (MdB), prezidentu Spolkového účetního dvora Volkmaru Hopfovi a plukovníku Achimu Osterovi, otisknuto v: Seifert, Jürgen 1966: „SPIEGEL-Affäre“ Band II, c.d.: s. 567.

¹³³ Tamtéž, s. 554 – 557.

¹³⁴ Tamtéž, s. 573.

¹³⁵ Tamtéž, s. 573.

tajemství brali vědomě v potaz.¹³⁶ Zůstává sice otázkou, zda by státní zástupci a soudci v méně sledovaných a prominentních kauzách navrhovali podobně mírné rozsudky. Zde je nutno ale zdůraznit, že jak mnozí ostatní státní úředníci, tak část exekutivní moci byla během samotné aféry schopna požadovat postup, který by byl v souladu s právem. Může zde být kupříkladu jmenován vedoucí případového komanda, který se 26. října 1962 před redakcí týdeníku Spiegel zdráhal k násilnému vyklizení redakční budovy a byl pouze ochoten rozmístit své muže jako dozor nad tiskem nového čísla.¹³⁷ Korektně se chovali policisté i vyšetřovací soudce poté, kdy jim redaktori Spiegelu odmítli vydat k nahlédnutí obsahy připravovaného vydání. Tomuto pokusu o předcenzuru na příkaz státního zástupce Siegfrieda Bubacka tedy zasahující policejní složky a soudní úředníci nevyhověli.¹³⁸ Také jednání spolkového ministra spravedlnosti Stammbergera a státního zástupce Kuhna lze hodnotit jako v souladu se zásadami právního státu, když odmítli na příkaz kancléře Adenauera zatknout prezidenta Spolkové zpravodajské služby (BND) Gehlena. A přes již zmíněnou nízkou míru kritiky vůči vládní instrumentalizaci institutu vlastizrady směrem k médiím jednala i SPD jako demokratická opozice tím, že respektovala parlamentní procedury projednávání celé záležitosti, jakkoli může být kritizována za nevyčerpání zdaleka všech možností opoziční kontroly. Například tím, že nebyla během celé aféry ustanovena vyšetřovací komise, ani nebyla problematizována zpráva k průběhu aféry, kterou si od vlády SPD vyžádala.¹³⁹ Na druhé straně se zachovali politici SPD nad rámec svých zákonných povinností, když odstoupil jednatel její parlamentní frakce Gerhard Jahn poté, co se prokázalo, že předal několik protokolů výboru pro obranu redakci týdeníku Spiegel.¹⁴⁰ Během krize se SPD sice po demisi ministrů liberální FDP nechala vtáhnout do jednání o koalici s CDU/CSU, leč tato jednání ztroskotala na neochotě SPD akceptovat Adenauerovy návrhy změny ústavy na zavedení většinového volebního systému pro parlamentní volby, čímž se chtěl Adenauer mimo jiné pomstít FDP za pád vlády.¹⁴¹

¹³⁶ BGH, NJW 1965, s. 1187 ff., cit. podle: Hoffmann-Riehm, Wolfgang 2013: Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Versagen der Justiz?, in: Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 139-140.

¹³⁷ Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 401.

¹³⁸ Sjøe, Christian, c.d.: s. 199.

¹³⁹ Seifert, Jürgen; Grosser, Alfred 1966, c. d.: s. 214.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 215.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 209 a 280.

Otázka ohledně 3. kritéria Juana Linze a Alfreda Stepana může tedy být nakonec zodpovězena pozitivně, třebaže soudní dohra a celkové poučení se z aféry může vyznívat rozpačitě. Nejen ohledně osvobozujících rozhodnutí státních zástupců a justice, ale i při pohledu na pozdější kariéry úředníků a politiků, kteří jednali zjevně protiprávně a překračovali své pravomoci. Kromě zmíněného Volkmar Hopfa, který se stal prezidentem Spolkového účetního dvora, stojí za zmínku i zásah v redakci dozorující státní zástupce Siegfried Buback, jenž byl později jmenován nejvyšším státním zástupcem. A v neposlední řadě je nutno zmínit i samotného ministra Franze Josefa Strauße, jehož aféra post předsedy CSU rozhodně nestála a který se v pozici ministra financí do vlády roku 1966 vrátil a na konci sedmdesátých let stal bavorským předsedou vlády a neúspěšným kandidátem na spolkového kancléře. Větší „škody“ ovšem nevznikly - i kvůli odporu mnohých úředníků a politiků vůči protiprávnímu jednání svých nadřízených – a proto je možné celou aféru chápat jako příklad krizové situace, jež byla vyřešena pomocí zákonných prostředků.

3.5 Shrnutí aféry Spiegel

Události podzimu 1962, jež vstoupily do dějin jako aféra Spiegel, se v této analýze ukázaly jako méně jednoznačné, než jak o nich pojednávají rozšířené publicistické reflexe. Lze ovšem konstatovat následující: bez slábnoucí politické pozice a nervózních reakcí kancléře Adenauera a ministra Strauße by patrně tento skandál neskončil pro zadržené žurnalisty tak brzy a tak příznivě; bez mobilizace sociálních skupin s multiplikátory ve prospěch Spiegelu by ani reakce veřejnosti a mediální obraz aféry nedosáhly takové razance a dodnes přítomný narativ o střetu vládní moci a svobodného tisku by byl obtížněji dosažitelný; bez autonomního jednání řady policistů, soudních úředníků a liberální FDP coby koaličního partnera by došlo patrně k závažnějším porušením zákonů a celá krize by trvala mnohem delší dobu. Při pohledu na kritéria konsolidované demokracie z pera Juana Linze a Alfreda Stepana je ale možné konstatovat, že Spolková republika Německo byla v okamžiku aféry již konsolidovanou demokracií. A to i ve smyslu absence rizika eroze stávající demokracie liberální k demokracii elektorální.

4 Krise kolem České televize na přelomu let 2000 a 2001

4.1 Úvodem

Začátek vlastní televizní krize je možné klást do 12. prosince 2000, kdy Rada České televize odvolala tehdejšího generálního ředitele ČT Dušana Chmelíčka a v narychlo vypsáném výběrovém řízení zvolila 20. prosince 2000 za jeho nástupce bývalého novináře BBC a exředitele zpravodajství České televize Jiřího Hodače. Tento nový generální ředitel ČT se stal záhy terčem kritiky většiny zaměstnanců televize z napojení na politickou stranu ODS, která v té době na základě takzvané opoziční smlouvy tolerovala menšinovou vládu ČSSD, a záhy na svou stranu získali nemalou část veřejnosti. Právě protesty během nastalé krize kolem České televize představují vůbec početně největší vystoupení veřejnosti proti této vládní konstelaci během let 1998 – 2002.¹⁴² Výsledkem tohoto tlaku nakonec byla po necelých třech týdnech rezignace ředitele Hodače a celého jeho vedení, odvolání Rady České televize Poslaneckou sněmovnou, volba prozatímního ředitele ČT přímo poslanci a novelizace zákona o České televizi. Tato novelizace vyšla vstříc požadavkům protestujících zaměstnanců a části veřejnosti především v tom, že změnila pravidla nominace členů Rady, kdy nominujícími již nebyly přímo politické strany zastoupené v Poslanecké sněmovně, ale profesní organizace, odbory, spolky a církve, přičemž poslanci kandidáty na radní mohou jen schválit, či zamítnout.¹⁴³

Mohlo by se tedy zdát, že situace byla podobná s aférou Spiegel v tom, že zde byl určitý pokus ze strany vládnoucích či vládu podporujících uskupení ovlivnit vlivné médium, byť nikoli soukromé, ale veřejnoprávní, přičemž na možné důsledky z tohoto rozdílu vyplývající bude ještě poukázáno. Obě aféry ovšem také pojí značná míra mobilizace veřejnosti i nejednota politické reprezentace, které se pro vývoj celé situace ukázaly jako zásadní.¹⁴⁴ Pro zpřesnění těchto shod a rozdílů a zjištění dalších na podkladě tázání se po stavu

¹⁴² Kopeček, Lubomír 2015: Deformace demokracie?: opoziční smlouva a česká politika v letech 1998-2002, Brno: Barrister&Principal: s. 19 a 197.

¹⁴³ Zákon č. 39/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 483/1991 Sb. o České televizi, in: Sběrka zákonů, ročník 2001, částka 14 z 25. ledna 2001, Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, s. 779: „*Návrhy kandidátů na členy Rady předkládají Poslanecké sněmovně organizace a sdružení představující kulturní, regionální, sociální, odborové, zaměstnavatelské, náboženské, vzdělávací, vědecké, ekologické a národnostní zájmy.*“

¹⁴⁴ Kopeček, Lubomír 2015: s. 207-208, c. d.: „*Postoj ČSSD se záhy mění v neprospěch Hodače – 27. prosince odhlasovalo grémium ČSSD výzvu, aby Hodač odstoupil. (...) Špidla [pozn.: tehdy 1. místopředseda ČSSD] a jeho lidé vyhodnotili krizi jako sociální konflikt, který by se neměl řešit silou, ale naopak by se měli stávkující podpořit, aby bylo možné dospět ke kompromisu – ten měl mimo odstoupení vedení ČT obsahovat ,ukončení činnosti dnešní rady' a dalšího nevolení jejích členů ,na základě politických nominací.*“

demokratické konsolidace však bude i celá tato krize a její dobový kontext analyzovány skrze dostupné primární a sekundární prameny pomocí 3 Linzových a Stepanových kritérií.

4.2 Vztah politické elity k demokratickému režimu

Tato kapitola bude vzhledem ke kontextu protestů během „televizní krize“, které úzce souvisely s existencí takzvané „opoziční smlouvy“ mezi sociálnědemokratickou ČSSD v menšinové vládě a konzervativně-liberální ODS. Obsahu, praxi a vývoji této mezistranické dohody bude tedy věnována první podkapitola, dříve než dojde na rozbor jednání aktérů politické veřejnosti během krize.

4.2.1 „Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí“ mezi ODS a ČSSD

Televizní krize na přelomu milénia byla mimo jiné reakcí na tehdejší vládní konstelaci, kdy menšinová vláda sociálně demokratické strany ČSSD si od roku 1998 zajišťovala svou existenci smlouvou o toleranci s konzervativně-liberální ODS. Tyto strany přitom v předchozích volebních obdobích se profilovaly jako kontrahenti a na rozdíl od SPD na přelomu 50. a 60. let se zde během 90. let postupně ztrácela strategie po navázání koaliční spolupráce. Po nerozhodných volbách roku 1996 sice došlo prostřednictvím intervence prezidenta republiky Václava Havla k dohodě mezi ODS a ČSSD, aby druhá jmenovaná strana podpořila vznik menšinové koaliční vlády ODS, KDU-ČSL a ODA výměnou za post předsedy Poslanecké sněmovny pro předsedu ČSSD Miloše Zemana. Tato dohoda se však týkala pouze umožnění vzniku, nikoliv jako v případě smlouvy z roku 1998 tolerance menšinové vlády přinejmenším na celé volební období výměnou za místa ve vedení obou komor parlamentu, komisí pro kontrolu BIS a vojenského zpravodajství, rozpočtového výboru a Nejvyššího kontrolního úřadu (a s výhledem na zopakování tolerance menšinové vlády jedné ze smluvních stran po volbách příštích).¹⁴⁵ Podpisem této takzvané „opoziční smlouvy“ se obě strany také zavazovaly, že neuzavřou během trvání smlouvy vládní koalici s jinými stranami proti vůli strany druhé či na základě dohody pouze s jinými stranami nenahradí výše jmenované funkce jinými nominanty. A rovněž smlouva obsahovala závazek, že jedna ze stran vypracuje a předloží *„návrh takových úprav Ústavy a dalších zákonů, které přesněji vymezí kompetence jednotlivých ústavních orgánů, postupů při jejich ustavení, a v souladu s*

¹⁴⁵ Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou. In: [bbc.co.uk \[online\]](http://www.bbc.co.uk/czech/volby2002/parties_opsmouva.htm). Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/volby2002/parties_opsmouva.htm [cit. 2015-06-27].

ústavními principy České republiky posílí význam výsledků soutěže politických stran".¹⁴⁶ Toto ustanovení lze sice číst jako reakci na dva po sobě jdoucí volební výsledky, z nichž nevyšla jasná a ideologicky koherentní vládní většina. Leč se záhy po podpisu „opoziční smlouvy“ přetavovalo ze strany sociálních a občanských demokratů pouze v takové návrhy na změnu volebního systému, jejichž primárním záměrem bylo posílit postavení většinových prvků oproti prvkům poměrným, tedy posílit postavení ODS a ČSSD oproti ostatním stranám.¹⁴⁷ Nicméně smlouva mezi ODS a ČSSD nezavazovala oba subjekty v jednotném postupu při hlasování o zákonech, státním rozpočtu a v uzavírání ad hoc legislativních koalic. Proto více než „tichá vládní koalice“ Michala Klímy se zdá v dosavadní politologické reflexi výstižnější charakteristika Jiřího Kuncce, který „opoziční smlouvu“ označuje v její legislativní nezávaznosti za poněkud nezvyklou, v aranžmá dohody vládní a opoziční strany však za již vyzkoušené řešení patové situace.¹⁴⁸ Smluvní volnost byla sice v souvislosti s obtížným schvalováním státního rozpočtu v lednu 2000 zpřesněna ve Společném prohlášení delegací ČSSD a ODS známé ve veřejném prostoru jako Toleranční patent. V něm se vládní ČSSD zavázala k dodržování poměrně dalekosáhlých požadavků jako nezvyšování složené daňové kvóty, neposouvání sazeb daně z příjmu, zastavení růstu mandatorních výdajů a snižování schodku státního rozpočtu v příštích dvou letech výměnou za toleranci menšinové vlády do konce volebního období.¹⁴⁹ Jak ovšem byly tyto požadavky ze strany občanských demokratů kontrolovány a vyžadovány, stalo se již po roce od podepsání tohoto dodatku předmětem mediální kritiky z kruhů blízkých ODS.¹⁵⁰

Také navzdory tomuto dodatku se představitelé ODS a ČSSD nepřestali proklamovat jako soupeři (ovšem nikoliv jako nepřátelé) toho druhého, kteří se po uplynutí tohoto volebního období utkají o moc ve svobodných volbách, přičemž část ČSSD dávala stále častěji najevo

¹⁴⁶ Článek VII „opoziční smlouvy“, viz pozn. č. 145.

¹⁴⁷ K přehledu o návrzích z dílny ODS a ČSSD v různých stádiích rozpracovanosti viz Charvát, Jakub 2013: Politika volebních reforem v ČR po roce 1989 – disertační práce, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 112 a následující.

¹⁴⁸ Klíma, Michal 2001: Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství, Praha: Radix, s. 21; Kunc, Jiří 2000: Stranické systémy v (re)konstrukci, Praha: Sociologické nakladatelství, s. 225.

¹⁴⁹ Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD ze 14. ledna 2000, podepsané 26. ledna 2000, in: vlada.cz [online]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Spolecne-prohlaseni-delegaci-ODS-a-CSSD.pdf> - [cit. 2015-06-27].

¹⁵⁰ Pečinka, Bohumil 2001: Příliš toleranční patent, in: Revue Proglas č. 2/2001, in: [revuepolitika.cz](http://www.revuepolitika.cz) [online]. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/2001/2> - [cit. 2015-06-28].

svůj odstup od smluvního svazku s ODS jako takového.¹⁵¹ A jak rovněž ukazuje analýza četnosti hlasování klubů PSP ČR v za období 1998 – 2010 od Kamila Gregora a Vlastimila Havlíka, častost legislativních koalic ODS a ČSSD nikdy nedosahovala hodnot typických pro pozdější strany vládní koalice – ať už ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, či ODS, KDU-ČSL a SZ. V letech 1998 – 2002 dokonce strany „opoziční smlouvy“ o něco častěji hlasovaly společně s ostatními kluby nežli jen spolu (tabulka č. 1 s daty níže).¹⁵²

Nutno ale také dodat, že ani pro volební období před „opoziční smlouvou“ nebylo v České republice kontrolní postavení opozice nijak silné. Kupříkladu v letech vlády většinové koalice ODS/KDS, KDU-ČSL a ODS mezi roky 1992 až 1996 neměla tehdejší opozice ani jednoho předsedu výboru a pouze jedno předsednické místo stálé komise.¹⁵³ V kontextu těchto minulých zvyklostí proto nevznikají ujednání „opoziční smlouvy“ jako jednoznačný regres, alespoň co se týče kontrolního postavení alespoň jedné strany, která se přímo na vládě nepodílela.

¹⁵¹ Mantinely spolupráce popsal Václav Klaus v eseji „Co vytvořil Toleranční patent?“ (otištěno 27. 1. 2000 v Lidových novinách, in: klaus.cz [online]. Dostupné z: <http://www.klaus.cz/clanky/1183> - [cit. 2015-06-27]: „ V praxi jsme potvrdili, že koalice mezi ODS a ČSSD možná není, ale že dialog možný je. Díky tomu se z nepřátel stávají soupeři. Náš demokratický oponent je někdo, s kým sice nesouhlasíme, ale koho respektujeme, protože je nositelem mandátu, který získal ve svobodných volbách. My v naší zemi chceme jinou vládu, ale to neznamená, že jen proto jsou naši soupeři lumpové, bandité a zloději a že si budeme přát cokoli, vázat do jejich kůže. Zkusme uskutečnit normální soupeření politických stran. Bude-li i nadále programem některých stran, že vše, co od nás jest, od dábla jest, daleko se nedostaneme.“; V ČSSD se zase formoval proud kolem Stanislava Grosse a Petry Buzkové, který se od dohod s ODS snažil veřejně distancovat, což se projevilo zejména v jednáních o změně volebního systému. Buzková po podpisu Tolerančního patentu rezignovala na post ve vedení strany, zůstala ale poslankyní a místopředsedkyní Poslanecké sněmovny (viz Charvát, Jakub 2013, c. d.: 128-129; rozhovor s P. Buzkovou pro českou redakci BBC z 20. června 2001 in: [bbc.co.uk](http://www.bbc.co.uk/czech/interview/buzkova.htm) [online]. Dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/czech/interview/buzkova.htm> [cit. 2015-06-27].

¹⁵² Gregor, Kamil; Havlík, Vlastimil 2013: Příčiny jednotnosti hlasování a složení legislativních koalic v Senátu ve srovnání s Poslaneckou sněmovnou v letech 1998-2010, in: Sociologický časopis, 2013, Vol. 49, No. 4, s. 549-575.

¹⁵³ Jiří Kunc v této souvislosti připomíná slova prvního předsedy PSP ČR Milana Uhdeho na adresu opozičních poslaneckých klubů: „Chtěli toho příliš mnoho, nedostali nic.“ (Kunc, Jiří 2000, c.d.: s. 215). Jediná stálá komise vedená opozicí byla komise pro dohled nad BIS, již vedl poslanec Českomoravské unie středu Jiří Macháček (viz přehled orgánů PSP ČR v období 1992 – 96 in: [psp.cz](http://www.psp.cz) [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/organy.sqw?o=1> [cit. 2015-06-27].

Funkční období Senátu	2. 1998– 2000	3. 2000– 2002	4. 2002– 2004	5. 2004– 2006	6. 2006– 2008	7. 2008– 2010
<i>Poslanecká sněmovna</i>						
ČSSD s KDU-ČSL	0,392	0,365	0,574	0,441	0,266	0,227
ČSSD s KSČM	0,415	0,369	0,318	0,416	0,463	0,474
ČSSD s ODS	0,332	0,306	0,199	0,184	0,290	0,208
ČSSD s SZ					0,292	0,229
ČSSD s TOP 09						0,150
ČSSD s US(-DEU)	0,384	0,325	0,513	0,396		
KDU-ČSL s KSČM	0,281	0,257	0,291	0,319	0,225	0,199
KDU-ČSL s ODS	0,403	0,372	0,216	0,252	0,516	0,455
KDU-ČSL s SZ					0,448	0,450
KDU-ČSL s TOP 09						0,296
KDU-ČSL s US(-DEU)	0,516	0,474	0,526	0,413		
KSČM s ODS	0,224	0,230	0,294	0,208	0,247	0,178
KSČM s SZ					0,229	0,204
KSČM s TOP 09						0,100
KSČM s US(-DEU)	0,280	0,231	0,240	0,242		
ODS s SZ					0,471	0,465
ODS s TOP 09						0,459
ODS s US(-DEU)	0,453	0,396	0,208	0,198		
SZ s TOP 09						0,352

Tab. č. 1.: Společné hlasování poslaneckých klubů stran zastoupených v PSP ČR. Pro měření autoři používají svůj index společného hlasování vycházející z tzv. Riceova indexu. Bez ohledu na úspěch či neúspěch dané legislativní koalice v daném hlasování se pro výpočet indexu vydělí počet shodných hlasování více než poloviny přítomných členů obou klubů se všemi hlasováními, na nichž byla přítomna alespoň polovina členů daných klubů. Drobné zkreslení vzniká tím, že časová rozpětí se orientují podle funkčních období Senátu, který je konstituován vždy v listopadu, zatímco Poslanecké sněmovna byla v letech 1998 a 2002 konstituována v červenci (*Zdroj: Gregor, Kamil; Havlík, Vlastimil 2013, c.d.: s. 564.*).

Odpověď na kritérium Juana Linze a Alfreda Stepana o úmyslu některé z významných stran svrhnout demokracii jako podmínky pro nekonsolidovanou demokracii je proto spíše negativní. Protože ani nejdalekosáhlejší návrhy systémových změn z dílny ODS a ČSSD ohledně volebního systému necílily na odstranění volební soutěže, ale – stejně jako v Německu ze strany Adenauerovy CDU – pouze na její modifikaci ve prospěch většinových prvků. Na rozdíl od Adenauera ale cílem této modifikace nebylo přímo zavedení jednokolového většinového volebního systému, ale pouze většinových prvků v rámci poměrného volebního systému. Ovšem i tomuto záměru v druhé polovině roku 1999 předcházela dlouhá řada bezvýsledných vyjednávání mezi ODS a ČSSD. Vedení ODS chtělo

totiž ve volební reformě prosadit co nejvíce většinových prvků (snížení počtu poslanců až o pětinu a zavedení Imperialiho dělitele), aby dokázalo zdůvodnit před svými členy a veřejností smysl tolerance levicové menšinové vlády. ČSSD však vlivem klesajících preferencí byla k většinovým prvkům čím dál více zdrženlivější.¹⁵⁴ Výsledný kompromis, stvrzený v takzvaném tolerančním patentu z ledna 2000, nakonec počítal se zvýšením počtu volebních krajů na 35 a opuštěním Hagenbach-Bischofovy kvóty a její nahrazení metodou D'Hondtova dělitele při přidělování mandátů jednotlivým kandidátkám.¹⁵⁵ Ovšem i jeho schvalování provázely uvnitř ČSSD četné kontroverze, kdy se v Poslanecké sněmovně proti navrhované normě vyslovovali místopředsedkyně dolní komory Petra Buzková, předseda zahraničního výboru Lubomír Zaorálek či exministr zdravotnictví v Zemanově vládě Ivan David. V Senátu pak se předsedovi vlády Miloši Zemanovi nepodařilo přesvědčit 5 z 23 sociálnědemokratických senátorů, takže horní komorou nakonec změna volebního zákona prošla s nejtěsnější možnou většinou (40 senátorů pro, 38 proti, 1 se zdržel, 2 se zdrželi hlasování).¹⁵⁶ Normu následně napadla skupina opozičních senátorů a prezident republiky Havel u Ústavního soudu. Ten jejich námitkám, že zákon fakticky zavádí většinový systém a obchází tak ústavu, vyhověl a většinu ustanovení schváleného volebního zákona zrušil.¹⁵⁷

Z těchto událostí je více než zřejmé, že ODS a ČSSD neměly v letech 1998 – 2002 pouze značné neshody co do obsahu zákonů mezi sebou, ale zejména v případě sociálních demokratů nemělo jejich stranické vedení zcela pod kontrolou hlasování svých zákonodárných frakcí. Možnost dospět pomocí ústavní většiny k ještě výraznějším systémovým změnám, než byl pokus pomocí nakonec neúspěšné volební reformy, byla tedy více než hypotetická. Po ztrátě ústavní většiny v Senátu na podzim 2000 pak nebyla ani reálná. Proto i kdyby ve vedení ODS a ČSSD bylo převládlo přesvědčení o nahrazení demokratického režimu režimem jiným pomocí legálních procedur, nebylo by toto snažení nejspíše korunováno úspěchem. Jak se tato rozpolcenost projevila v krizi kolem České televize v závěru roku 2000, se pokusí mimo jiné nastínit následující podkapitola pojednávající o jednání aktérů „opoziční smlouvy“ během televizní krize.

¹⁵⁴ Charvát, Jakub 2013, c. d.: s. 127-132.

¹⁵⁵ Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD ze 14. ledna 2000, c. d.: s. 4.

¹⁵⁶ Charvát, Jakub 2013, c. d.: s. 140-142.

¹⁵⁷ Verdikt Ústavního soudu s popisem sestavování stížnosti viz tamtéž, s. 145-152.

4.2.2 Jednání a postoje aktérů „opoziční smlouvy“ během televizní krize

Nestabilita a nízká míra závaznosti dohody mezi dvěma nejsilnějšími stranami nicméně neznamenala, že sociální a občanskí demokraté nebyli schopni konsensu na personálním obsazení řady volených orgánů. K těm mimo parlamentní výbory a dozorčí rady státních podniků patřila právě i devítiletá Rada České televize, k jejímuž pravomocem kromě přijímání stížností koncesionářů a schvalování rozpočtu patřila i jmenování a odvolání generálního ředitele tohoto veřejnoprávního média.¹⁵⁸ Ač dikce zákona předpokládala, že členové Rady ČT budou zastupovat „významné regionální, politické, sociální a kulturní názorové proudy“ a „nesmí vykonávat funkce v politických stranách či hnutích a ani působit v jejich prospěch“,¹⁵⁹ staly se v Poslanecké sněmovně nejen jejich volba, ale už jejich nominace věcí dohody mezi poslaneckými kluby. Otázku navrhovatele totiž zákon nijak nespécifikoval a přenechával tak prostor pro přímou iniciativu právě politickým stranám, respektive jejich parlamentním frakcím. Tento přístup politické reprezentace k Radě ČT ale nevznikl až s podepsáním „opoziční smlouvy“, ale již záhy po vzniku samostatné České republiky, na což upozorňuje první předseda rady Jiří Grygar v souvislosti s volbou náhradníků za 2 odstoupivší členy v roce 1993 a 1994, jimiž se stali Karel Steigerwald a Leopold Hajíček s vazbami na ODS a KDU-ČSL.¹⁶⁰ Rovněž vznik a fungování Stálé komise pro sdělovací prostředky Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky podle Grygara svědčily o ambici politické reprezentace ovlivňovat chod České televize nebo alespoň oslabit její roli ve prospěch vznikajících soukromých televizí.¹⁶¹ Tendence politických stran vyjadřovat se k aktuální agendě Rady ČT, což bylo vnímáno jako úkolování radních, byla patrná také 19. prosince 2000 z hlasování grémia ČSSD o tom, kdo by byl nejvhodnějším

¹⁵⁸ Srv. zákon ČNR č. 483/1991 Sb., § 8, odst. 1, písm. a) – e), in: Sbíрка zákonů, ročník 1991, částka 93 z 29. listopadu 1991, Praha: Federální ministerstvo vnitra, s. 2302.

¹⁵⁹ Tamtéž, § 4, odst. 1 a § 5, odst. 2, s. 2301-2302.

¹⁶⁰ Hloubkový rozhovor s Jiřím Grygarem v diplomové práci Lenky Císařové in: Císařová, Lenka 2003: Kořeny krize v České televizi – diplomová práce, Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy university, s. CXCVC-CXCVI.

¹⁶¹ Grygar mimo jiné tvrdí: „Problém začal potom, když to byla Poslanecká sněmovna, protože ta si dokonce zřídila tu Stálou mediální komisi. A to celý život si už budu pamatovat, když nás poprvé si pozvali na schůzi té mediální komise, tak jsem si vám připadal, jako když byl ten pověstný Výbor pro neamerickou činnost v americkém Kongresu, v Senátu před mnoha desítkami let. Tak jsem si takhle připadal. Ti prostě na mě tam hulákali, no úplně jako jako na pohůnka, jo. Prostě to bylo naprosto neuvěřitelné, jak se chovali i po té formální stránce příšerně a jak dávali najevo teda naprostej despekt vůči tý naší radě.“ (in: Císařová, Lenka 2003, c.d.: s. CC – CCI)

kandidátem na post generálního ředitele ČT. Stalo se tak den před konkurzem, z něhož vítězně vzešel Jiří Hodač.¹⁶²

Ve 3. Radě ČT, takzvané Marešově, jež byla v krizové době na přelomu roku 2000 a 2001 ve funkci, 4 členy (včetně předsedy Rady Mareše) nominovala ODS, 3 navrhla ČSSD a po jednom byli zastoupeni kandidáti dvou stran bloku Čtyřkoalice, US a KDU-ČSL.¹⁶³ Z průběhu nominací je nicméně patrná nízká aktivita dvou posledně jmenovaných „nesmluvních“ stran, které nominovaly své kandidáty pouze do 1. volby 13. dubna 2000, přičemž v doplňovacích volbách 26. května a 4. července téhož roku se již o další 2 místa v radě ČT nepokoušely a své kandidáty proti ČSSD postavila pouze KSČM.¹⁶⁴ Trval-li tedy ve 3. volebním období Poslanecké sněmovny úzus u nadpoloviční většiny poslanců nepodporovat komunistické návrhy, silné zastoupení stran „opoziční smlouvy“ v Radě ČT tak vzniklo téměř zákonitě z nedostatku alternativní volby. Antikomunismus byl ostatně jedním z důvodů, proč došlo na jaře 2000 k odvolání předchozí druhé, takzvané Jirákovy Rady ČT Poslaneckou sněmovnou. Kromě stížností Stálé komise pro sdělovací prostředky v průběhu roku 1999 na to, že Rada ČT s parlamentní komisí dostatečně nekomunikuje a její kontrola hospodaření managementu ČT není důkladná, hrály významnou roli spory ohledně odvyílání propagandistického seriálu předchozího autoritářského režimu Třicet případů majora Zemana z roku 1976.¹⁶⁵ Sněmovní

¹⁶² Nutno ale dodat, že z hlasování ČSSD nevzešel coby nejvhodnější kandidát Hodač, ale bývalá ředitelka TV Prima Kateřina Fričová. Srv. ODS tlak popírá, ČSSD už tolik ne, in: Mladá fronta Dnes, roč. XI., č. 295 (20. 12. 2000), s. 2.

¹⁶³ K navrženým kandidátům a průběhu volby viz stenoprotokoly 24. schůze dne 13. dubna 2000, in: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/024schuz/s024264.htm> [cit. 2015-07-03].

¹⁶⁴ Viz stenoprotokol 25. schůze dne 25. května 2000, in: tamtéž. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/025schuz/s025318.htm> [cit. 2015-07-06]; stenoprotokol 26. schůze 4. července 2000, in: tamtéž. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/026schuz/s026218.htm#r2> [cit. 2015-07-06].

¹⁶⁵ Z projevu předsedy sněmovní Stálé komise pro sdělovací prostředky Ivana Langera (ODS): „V seriálu je naprosto zásadním způsobem překrucován celý poválečný vývoj Československa, glorifikován bývalý režim a jeho represivní aparát v čele se Státní bezpečností, jež má na svědomí stovky životů a miliony tragických osudů českých občanů. Mezi nejvýznamnější kritiky se postupně zařadily takřka všechny profesní organizace z oblasti televizní a filmové tvorby. Také Rada České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání, tj. nejvýznamnější regulační orgán v oblasti médií, vyzvala vedení ČT, aby přehodnotilo svůj záměr. Ve svém stanovisku ze 14. září 1999 konstatovala, že ČT odvyíláním tohoto seriálu se vystavuje podezření z porušení platných zákonů (...) Ze své pozice předsedy stálé komise Poslanecké sněmovny pro sdělovací prostředky jsem cítil povinnost vyjádřit i svůj osobní zásadní nesouhlas dopisem generálnímu řediteli a výzvou Radě ČT k odstoupení. Ve výzvě radě jsem přitom konstatoval fakt, který je na celé věci nejsmutnějším poznáním, tedy naprosté selhání Rady ČT jako orgánu, jímž se uplatňuje právo veřejnosti na kontrolu tvorby a šíření programu ČT. Je totiž pravdou, že Rada ČT, ač byla opakovaně a z různých míst vyzývána k zásahu, počínání vedení ČT po celou dobu pouze přihlížela, resp. podle mého názoru velmi nepřesvědčivě jej obhajovala.“ Srv: stenografický záznam debaty k bodu č. 117

Stálá komise pro sdělovací prostředky spolu s odvoláním Rady prosadila na plénu Poslanecké sněmovny také usnesení, že Rada ČT „*neplnila dostatečně funkci kontrolního orgánu veřejnoprávní televize*“ a že ČT i skrze toto počínání rady „*neplní své poslání, které je jí dáno § 2 zákona č. 483/1991 Sb., o České televizi*“,¹⁶⁶ ač radní nemají kompetence přímo zasahovat do tvorby vysílání, ani do personálních rozhodnutí generálního ředitele, kterého jediného mohou odvolat. Celá debata o tomto bodě se také nesla v součinnosti členů Stálé komise za ODS a ČSSD, zejména občanských demokratů Ivana Langera a Petra Bendla a sociálního demokrata Miloslava Kučery prosazujících zmíněné usnesení. Nicméně tehdejší odvolávaná druhá Rada České televize nenalezla výrazné zastání ani u poslanců z KDU-ČSL a US. Lidovci Jaromír Talíř, Jan Kasal a unionista Vladimír Mlynář sice byli proti odvolání radních parlamentem, protože by to podle nich znamenalo precedens do budoucna, ale neméně vehementně vyzývali Radu ČT, ať odstoupí sama.¹⁶⁷ Současně se ale tito poslanci dožadovali – a v tom již za podpory ministra kultury z ČSSD Pavla Dostála a jeho stranického kolegy Zdeňka Jičínského – změny zákona o České televizi, aby výběr členů Rady se nezakládal na příliš nízkých požadavcích na kvalifikaci a integritu jednotlivých kandidátů a na výlučném rozhodnutí politických stran.¹⁶⁸ V jednoznačně nekompromisní pozici ve prospěch odvolání Jirákovy rady a postavení radních jako stranických nominantů nakonec vystupovali pouze zástupci klubu ODS a poslanec KSČM Dalibor Matulka, kteří se k Dostálovu požadavku na budoucí zamezení „slabých Rad ČT, které jsme si sami zvolili“ nepřipojili a namísto toho

na 22. schůzi PSP ČR dne 10. března 2000, in: tamtéž. Dostupné z:

<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/s022465.htm> [cit. 2015-07-06].

¹⁶⁶ Hlasování o odvolání Rady ČT a navrhovaných usneseních viz stenografický záznam 22. schůze, in: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/s022474.htm#r17> [cit. 2015-07-06]; zmíněný § 2 zákona o České televizi veřejnoprávnímu médiu především ukládá „*poskytovat objektivní, ověřené, všestranné a vyvážené informace pro svobodné vytváření názorů*“ a „*zprostředkovávat ekologické informace, sloužit vzdělávání, výchově mladé generace a přispívat k zábavě diváků*“; plný text schváleného usnesení č. 883 in: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=34466> [cit. 2015-07-08].

¹⁶⁷ Viz vyjádření lidovců Jaromír Talíře a Jana Kasala a poslance za Unii Svobody Vladimíra Mlynáře, in: tamtéž. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/s022469.htm> [cit. 2015-07-06]. O devět měsíců později však poslanci US a KDU-ČSL požadovali odvolání Marešovy rady, tedy opakování toho, proti čemuž předtím varovali.

¹⁶⁸ Z projevu ministra kultury Pavla Dostála: „*Slabá a bojácná rada, závislá na politických stranách, nepomůže k vytvoření silné veřejnoprávní televize. Slabá a bojácná rada je ale přece výsledkem naší volby, v této slabé a bojácné radě zasedají naši kandidáti, zasedají tam kandidáti, pro které jsme v této sněmovně zvedali ruce. A je to tedy také naše slabost, která způsobuje, že si neumíme představit jiný způsob volby rady, volby, která by minimalizovala závislost členů rady na jakékoli - opakuj na jakékoli - politické straně.*“ In: tamtéž. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/s022471.htm> [cit. 2015-07-06].

zdůrazňovali „povinnost“ Poslanecké sněmovny stávající radní odvolat.¹⁶⁹ Z řad zákonodárců ODS požadovala nový zákon o ČT pouze Kateřina Dostálová. Podle ní se ale dotyčná novela měla týkat zpřesnění kontrolních funkcí Rady ČT za účelem zvýšení její zodpovědnosti za chod veřejnoprávní televize, aby generálním ředitelem bez rizika ne zvolila „medvídka Pú“.¹⁷⁰ O jiném způsobu nominace a volby členů tohoto orgánu Dostálová neuvažovala. A když se deset měsíců nato nová Rada ČT pod vedením brněnského právníka, doktoranda politologie a nominanta ODS Miroslava Mareše během „televizní krize“ ocitla rovněž pod palbou veřejné kritiky za rychlé zvolení Jiřího Hodače generálním ředitelem, přišly z ODS výtky směrem k radním, tentokrát šlo ale o kritiku dalekosáhlejší a principiálnější.

Na úvod mimořádné schůze dolní komory k událostem v ČT 5. ledna 2001 zpochybnil předseda ODS a předseda Poslanecké sněmovny Václav Klaus účelnost veřejnoprávních médií jako takových se slovy: *„Takzvaná veřejnoprávnost dává ze své vlastní definice managementu a pracovníkům maximální pravomoc bez skutečné odpovědnosti. To je umožněno právě existencí onoho vlastníka nevlastníka, to je Rady ČT. Vlastnický nezainteresovaná a pouze nominálně motivovaná kontrolní instituce nemůže v žádném případě být účinným kontrolním orgánem pro byznys, v němž se točí více než 5 miliard Kč ročně“*.¹⁷¹ Klaus jde tedy mnohem dále než jeho stranická kolegyně Kateřina Dostálová o deset měsíců dříve: nikoliv parametrická, zpřesňující novela zákona týkající se voleného orgánu veřejnoprávní televize, ale systémová změna je podle něj východisko ze situace, aby „majetek všech nebyl dán do ruky těch, kteří s ním pracují“. Kromě přímé privatizace jednoho či obou kanálů proto Klaus navrhoval coby východisko z „veřejnoprávního hybridu“ i převedení veřejnoprávního statutu do jakési „koncesionářské společnosti“. Tento návrh ovšem blíže nerozvedl a definoval jej pouze tak, že zásadní rozhodnutí by v takovéto instituci

¹⁶⁹ Viz projev poslance ODS Ivana Langera. in: tamtéž. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/s022465.htm> [cit. 2015-07-08] a poslanců Dalibora Matulky (KSČM) a Petra Bendla (ODS), in: tamtéž. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/s022473.htm> [cit. 2015-07-08].

¹⁷⁰ *„Rada má pravomoci, ale není nucena k žádné konkrétní odpovědnosti. Pokud bych chtěla použít silné názorné nadsázky, mohla bych říci, že pokud rada zvolí generálním ředitelem např. medvídka Pú a my se jí dovolíme zeptat, zda vládne řídicími a manažerskými schopnostmi, budeme obviněni z politických tlaků. Pokud si dovolíme dotázat se rady, zda se členem vrcholného managementu stal i Kryštůfek Robin, a dovolíme si zeptat se, zda umí česky, budeme obviněni z politických tlaků. Nicméně na faktu, že generálním ředitelem byl zvolen, je a bude medvídek Pú, nezměníme absolutně nic.“* In: stenografický záznam 22. schůze, in: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/022schuz/s022468.htm> [cit. 2015-07-08].

¹⁷¹ Viz stenografický záznam 30. schůze. In: tamtéž. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030004.htm> [cit. 2015-07-08].

přijímali „vhodně reprezentovaní“ plátcí televizního poplatku „bez jakéhokoli dotyku s politiky a třeba s touto sněmovnou“.¹⁷² Celý Klausův projev byl však to nejradiálnější, co na mimořádné schůzi svolané za účelem veřejného projednávání Zprávy Rady ČT zaznělo. Silové řešení, kdy by do zaměstnanci obsazeného studia zpravodajství vtrhlo policejní komando a prostor vyklidilo, nikdo z poslanců na této schůzi nepožadoval. Zásah proti redaktorům, kteří vstoupili do stávk, nepožadoval v diskusi nikdo, a to ani žádný zástupce z opoziční KSČM, která byla od roku 1989 ve veřejném prostoru označována za „antisystémovou“ či „nedemokratickou“.¹⁷³ Předseda poslaneckého klubu KSČM Vojtěch Filip jen kritizoval „vyčkávací postoj“ Zemanovy vlády při zpochybňování právoplatnosti uskutečněného výběrového řízení, z něhož jako generální ředitel vzešel Jiří Hodač a odsoudil také roli odborů ČT podporujících protest, protože vyhlášení stávk „se nezakládalo na obhajobě hospodářských, sociálních či kulturních práv zaměstnanců“. Potlačení této stávk by ale podle něj bylo chybou, protože nelze vyloučit, že část stávkujících se skutečně dovolává svých sociálních práv.¹⁷⁴ Zde je ovšem třeba dodat, že před touto schůzí na přelomu roku se alespoň úvahy o nasazení policejních složek v prostoru ČT v okolí premiéra Zemana objevovaly.¹⁷⁵ Protože však část kabinetu i ČSSD odmítala situaci vyhrocovat a politické grémium sociální demokracie již 27. prosince 2000 jednomyslně vyzvalo generálního ředitele ČT Jiřího Hodače k odstoupení, nebyly tyto požadavky nakonec

¹⁷² Viz stenografický záznam 30. schůze. In: tamtéž. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030004.htm> [cit. 2015-07-08].

¹⁷³ K českému antikomunismu a ostrakizujícím strategiím směrem ke KSČM v rámci soutěže politických stran viz Polášek, Martin; Koubek Jiří 2013: *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?*, Praha: Friedrich-Ebert-Stiftung.

¹⁷⁴ Z projevu Vojtěcha Filipa v PSP dne 5. ledna 2001: „Považuji přes to přese všechno stávku zaměstnanců České televize za legální. Je mimo jakoukoliv pochybnost, že stávka části zaměstnanců ČT, neříkám všech těch, kteří stávkují, ale části zaměstnanců nemá sociální charakter a není očividně motivována jejich sociální situací či otázkou kolektivního vyjednávání, ale politickými cíli. Není to však u všech zaměstnanců, kteří stávkují. Tyto cíle má určitá úzká skupina lidí a ti nechtě zvážít, zda mohou se svými politickými cíli narušovat toto ústavou zaručené právo.“ In: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030007.htm> [cit. 2015-07-08].

¹⁷⁵ Kopeček, Lubomír 2015: s. 208; rozhovor s Vladimírem Špidlou v profilovém pořadu v rámci televizního cyklu „Expremiéři“, in: ceskatelevize.cz [online]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10495416715-expremieri/313294340010005-vladimir-spidla-politicky-politik> [cit. 2015-07-08]; Rychetský, Pavel; [rozhovor vedl] Mitrofanov, Alexander 2000: Spor ODS a čtyřkoalice o ČT může vést k předčasným volbám. Vicepremiér a ministr spravedlnosti Pavel Rychetský pro Právo, in: Právo, roč. 10, č. 302 (30. 12. 2000), s. 1 a 6.

artikulovány ani na žádném veřejném fóru.¹⁷⁶ Postoj Zemana tak nebyl nepodobný snahám kancléře Adenauera „zajistit pořádek“, když se pokusil docílit zatčení ředitele tajné služby BND Gehlena. Premiér Zeman sám byl nicméně od 22. prosince 2000 do 2. ledna 2001 na dovolené, zasedání grémia ČSSD se 27. prosince 2000 neúčastnil a i pravomoci předsedy vlády v tu dobu vykonával místopředseda vlády Pavel Rychetský. Ten byl ale rozhodnut nezasáhnout, naopak jakýkoli ozbrojený zásah by podle Rychetského připomínal „boj rozhlas z květnových dnů v roce 1945“, což by považoval za fatální.¹⁷⁷ Na mimořádné schůzi Senátu 3. ledna 2001 pak právě Rychetský prezentoval rozhodnutí vlády podat návrh parlamentu na změnu zákona o České televizi, který by ukončoval nominace členů všech tří mediálních rad (Rady ČT, Rady Českého rozhlasu a Rady pro rozhlasové a televizní vysílání) poslanci, zvyšoval počet radní a zamezoval střetu zájmů radních a osob jim blízkých skrze napojení na politické strany či na ekonomickou spolupráci s médii. Rovněž by se ex lege 30 dní po nabytí účinnosti tohoto zákona ukončil mandát všem třem radám stávajícím.¹⁷⁸

Sám předseda vlády Zeman ve svém prvním veřejném vystoupení od vypuknutí krize na výše zmíněné mimořádné schůzi Poslanecké sněmovny 5. ledna 2001 sice nešetřil kritikou na adresu vzbouřených zaměstnanců ČT a ještě více směrem k opozičním politikům, kteří v okupovaném televizním studiu několik dní přespávali. Zároveň se však distancoval od Hodačova vedení zejména kvůli osobě Jindřicha Beznosky, jehož Jiří Hodač 2. ledna 2001 jmenoval finančním ředitelem ČT. Právě Beznoskovi Zeman vytýkal napojení na někdejší

¹⁷⁶ Grémium vyzvalo Hodače k odstoupení. In: rozhlas.cz [online] z 27. 12. 2000. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaci/_zprava/gremium-cssd-vyzvalo-hodace-k-odstoupeni--3370?print=1 - [cit. 2015-07-08].

¹⁷⁷ Z projevu Pavla Rychetského na mimořádné 3. schůzi Senátu dne 3. ledna 2001: „*Myslím si, že musím říci, že samozřejmě vláda v jisté oblasti kompetence má a počítáme s tím, že na mimořádné schůzi Sněmovny, které je vláda odpovědná, tento týden 5. ledna v pátek se může stát, že nám bude položena některými poslanci otázka - buďto jmenovitě mně, nebo ministru vnitra, proč vláda nerozhodla o nasazení policie v zájmu obnovení pořádku, protože je nepochybné, že je povinností Policie ČR všude tam, kde je ohrožena bezpečnost, zdraví, život nebo majetek občanů, zjednat pořádek. Na okraj musím říci, aspoň za svou osobu, že jsme možná vláda sebevrahů, ale nejsme vláda hlupáků a víme, že policejní zásah v budově zpravodajství České televize by jenom eskaloval situaci, jenom by mohl způsobit to, že by se některé politické síly této země pokusily, abych tak řekl, pokusily tuto situaci zneužít.*“ In: senat.cz [online]. Dostupné z: <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=3&IS=180&D=03.01.2001> [cit. 2015-07-08]; Z projevu Pavla Rychetského na 30. Schůzi Poslanecké sněmovny dne 5. ledna 2001: „*V situaci, která vznikla, by nemohlo potkat tuto zemi nic horšího než opakování boje o rozhlas z květnových dnů roku 1945, rozdělení společnosti a možná dokonce i násilné střety.*“ Viz stenografický záznam 30. schůze PSP ČR, in: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030014.htm> [cit. 2015-12-06].

¹⁷⁸ Stenografický záznam schůze Senátu. In: senat.cz [online] Dostupné z: <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=3&IS=180&D=03.01.2001> [cit. 2015-12-06].

management Investiční a poštovní banky (IPB), na kterou Česká národní banka a vláda 16. června 2000 uvalily nucenou správu z důvodu hrozící insolvence a jejíž vlastníky a management členové kabinetu podezírali z vyvádění peněz a spekulací na pád banky.¹⁷⁹

Výše uvedené tedy ještě více ozřejmuje, že Hodačovo vedení ČT, jehož instalace celou televizní krizi způsobila, sotva bylo výsledkem koordinované akce mezi ODS a ČSSD. Jakkoli není možné popřít, že strany „opoziční smlouvy“ určitý tlak na Českou televizi vyvíjely. O něm lze ale spíše mluvit v případě odvolání právě Jirákovy Rady ČT z března 2000 či případně ve věci stížností ze strany ODS na novináře Romana Proroka v červnu 2000.¹⁸⁰ V Radě ČT sice tvořili většinu nominanti stran občanských a sociálních demokratů, ti ale podle všeho přinejmenším při volbě ředitele Hodače jednali autonomně na „svých“ stranách.¹⁸¹ Stranický klíč v profilu Marešovy rady byl ovšem příliš nápadný a překrýval i takové intervence radních, které samy o sobě byly zcela v souladu s činností kontrolora veřejnoprávního média. Jako příklad takového jednání, které by za jiných okolností bylo sotva napadnutelné, může v první řadě sloužit interprelace a veřejná kritika radní Dědečkové vůči řediteli Chmelíčkovi z listopadu 2000, kdy mu vyčítá stažení kritické reportáže o společnosti Sazka, tehdy významném inzerentovi televize.¹⁸² Strukturace a obsah zpravodajství v podání týmu Hodač-Bobošíková během „informační války“ s revoltujícími novináři ČT byl ovšem také dalek

¹⁷⁹ Projev M. Zemana: „Druhá manažerská chyba, která mě definitivně přivedla k závěru, že pan Hodač - byť si subjektivně uvědomuji tlaky a psychózy, jimž byl vystaven - nezvládl svoji manažerskou roli, se jmenuje Jindřich Beznoska. Vy toto jméno možná budete považovat za nepodstatné, kolegyně a kolegové. Mnohým z vás toto jméno nic neříká. Já samozřejmě odmítám - i když v novém zákoně takový návrh je obsažen, ale v dnešním zákoně není - abychom mluvili zvolenému generálnímu řediteli do výběru jeho nejbližších spolupracovníků, s jednou jedinou výjimkou. Ti lidé nesmějí být podezřelí - zatím říkám podezřelí a ctím presumpci neviny - z trestných činů typu velké ekonomické kriminality. Jestliže pan Jindřich Beznoska jako součást skupiny kolem IPB může být - dovoluji mi, abych zatím na základě presumpce neviny nepokračoval dále a nedopustil se podobné chyby jako nedávno s panem poslancem Kalouskem - podezřelý z trestných činů této povahy, pak vybrat si takového člověka jako finančního ředitele České televize je manažerské selhání par excellence.“ In: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030033.htm> [cit. 2015-12-04].

¹⁸⁰ Unger, Jakub 2000: Klaus se vměšoval do práce České televize. In: idnes.cz [online]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/klaus-se-vmesoval-do-prace-ceske-televize-f1m-/domaci.aspx?c=A000614231712domaci_ond [cit. 2015-07-09]; v „případu Prorok“ ovšem figuroval i tehdejší, čtyři měsíce působící ředitel zpravodajství ČT Jiří Hodač, jenž odvolal šéfredaktora zpravodajství Zdeňka Šámala za neuveřejnění dementi ohledně politických tlaků v ČT právě ohledně výměny moderátora pořadu V pravé poledne. Tento krok jej zřejmě u zaměstnanců zpravodajství zřejmě trvale poškodil, což ukázaly záhy odmítavé reakce po jeho jmenování generálním ředitelem ČT v prosinci 2000. Ke genezi této reakce viz Čulík, Jan; Pecina, Tomáš 2001, c. d.: s. 195-229.

¹⁸¹ Kopeček, Lubomír 2015, c. d.: s. 203-204.

¹⁸² Viz Zápis jednání Rady ČT z 21. 11. 2000, in: ceskatelevize.cz [online]. Dostupné z: http://www.ceskatelevize.cz/pub/radact_zpravy/68.pdf [cit. 2015-07-09].

dodržování zásad vyváženosti. A i akce ředitelky zpravodajství Jany Bobošíkové nechat obsadit přístupy do obsazeného zpravodajství bezpečnostní agenturou mohla působit jen jako pokus o demonstraci síly.¹⁸³ Pokud ale toto vedení ČT nemělo podporu politické reprezentace a postavilo si proti sobě i veřejné mínění (o čemž ještě bude pojednáno), není odůvodněné přikládat těmto jakkoliv situacím takovou míru důležitosti, která by opravňovala je interpretovat jako důkaz pokusu o změnu celého režimu. Aby ovšem i zde byl obraz úplný, bude další podkapitola blíže věnovaná také stranám, které na tzv. opoziční smlouvě neparticipovaly.

4.2.3 Postoj politické opozice

Předchozí část o opozici vůči „opoziční smlouvě“ již částečně pojednala. Byla doložena sice její nespokojenost s Jirákovou Radou ČT na začátku roku 2000 ale i nízká aktivita při nominaci svých zástupců do rady nové. A z minulého pojednání vysvítá také značný překryv a heterogenita této opozice: zatímco postoje mnohých zástupců vládní ČSSD se během krize shodovaly právě se stranami KDU-ČSL a US ve věci zachování veřejnoprávní televize i ve výzvách k odstoupení generálního ředitele ČT Hodače, třetí z parlamentních „nesmluvních“ stran KSČM si ve svých postojích zachovala odstup od zaměstnaneckého protestu a v upozorňování na snahy o „zneužití“ protestu se spíše shodovala s ODS. Důvod této shody mezi občanskými demokraty a komunisty, které občanští demokraté jinak ve svých veřejných vystoupeních představovali jako hrozbu pro demokratický režim, může být i ve shodném právním názoru a pozitivistickém přístupu k zákonným normám. Názorové souznění ale mohlo mít ale u komunistů také ryze situační až emocionální podmíněnost. Komunisté totiž necítili důvod připojit se k varováním před nebezpečím vměšování se stran opoziční smlouvy do nezávislosti veřejnoprávního média, protože nezávislost novinářů České televize postrádali už před vypuknutím krize.¹⁸⁴ Navíc protestující redaktory a veřejnost podpořil

¹⁸³ K chystaným krokům ředitelky zpravodajství Jany Bobošíkové v reportáži k situaci v ČT televize Prima, in: Zpravodajský deník TV Prima, Prima TV, ze dne 26. 12. 2000. In: youtube.com [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=ywj1TRu9F5c> [5:09 – 7:19] – [cit. 2015-12-04].

¹⁸⁴ Z projevu Vojtěcha Filipa 5. 1. 2001: *„Připomínám zprávu Rady České televize za rok 1999, která uznala diskriminaci naší politické strany a diskriminaci jiných neparlamentních politických stran. Nakonec toto konstatování se objevilo i v průběžné zprávě Evropské komise o stavu lidských práv v České republice.“* In: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030006.htm> [cit. 2015-07-10].

prezident republiky Václav Havel, vůči němuž se politici i voliči KSČM dlouhodobě vymezovali.¹⁸⁵

Kategorickou podporu zaměstnancům ČT tedy z opozičních stran proklamovaly jen strany takzvané Čtyřkoalice, US, KDU-ČSL a ODA, která měla zastoupení v Senátu. Především senátoři těchto stran se ve sporu výrazně exponovali již od 26. 12. 2000, kdy část z nich „hlídkovala“ v obsazeném zpravodajském studiu, aby nedošlo k údajnému riziku vyvádění protestujících zaměstnanců ochrannou službou a bezpečnostními agenturami, jež si Hodačovo vedení najalo.¹⁸⁶ Právě toto angažmá se ovšem stalo předmětem kritiky poslanců ostatních stran na lednových schůzích Senátu a Poslanecké sněmovny, Rady ČT a Hodačova managementu. Protestující novináři a zaměstnanci televize podle těchto kritiků deklarovali své politické preference.¹⁸⁷ Politici za Unii Svobody pro střet mezi Radou ČT, Hodačovým týmem a zaměstnanci příměry jako „ústavní krize“, „normalizační poměry“ a „zelenkovská televize“.¹⁸⁸ Historizující příměry užíval kromě politiků US jen prezident republiky Václav Havel, když způsob volby Jiřího Hodače ředitelem ČT dal do souvislosti s událostmi komunistického převzetí moci v únoru 1948, které formálně také proběhlo „legálně“, u zákona ale podle Havla musí být naplňován i „jeho duch“.¹⁸⁹ Pozice KDU-ČSL byla znatelně

¹⁸⁵ Vyjádření prezidenta Václava Havla k výběrovému řízení na generálního ředitele ČT: „*Možná se postupovalo v souladu s literou zákona, ale postupovalo se proti jeho smyslu, proti jeho duchu a to je nesmírně nebezpečné. Já to pamatuji například z doby února 48, kdy nastoupila na dlouhá desetiletí diktatura a ten Únor proběhl naprosto v souladu s literou zákona.*“, in: hlavní zpravodajská relace Slovenské televize Noviny STV, 27. 12. 2000, in: youtube.com [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=qbtzVNiT9hI> [12:17 – 12:44] – [cit. 2015-12-04].

¹⁸⁶ Zpravodajský deník TV Prima, Prima TV, 26. a 27. 12. 2000. In: youtube.com [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=ywj1TRu9F5c> [5:09 – 7:19] – [cit. 2015-12-04] a <https://www.youtube.com/watch?v=qbtzVNiT9hI> [5:35 – 7:19] – [cit. 2015-12-04].

¹⁸⁷ Například z projevu poslance ODS a předsedy Stálé komise pro sdělovací prostředky Ivana Langeru: „*Televizní záběry a fotografie členů Parlamentu polehávajících v budově České televize ve spacáku jsou možná pro někoho komickým, pro mne však tragickým projevem jednání, které je jen obtížně slučitelné s výkonem funkce poslance a senátora Parlamentu České republiky. Ani politici, ale ani samotní redaktoři si neuvědomili, jak medvědí službu sobě navzájem sami tímto prokázali. Tím, že redaktoři ČT připustili účast politiků na půdě České televize, tím, že přijali jejich podporu, myslím, že jasně zpochybnili onu tolik proklamovanou svobodu a nezávislost této instituce. Jednou provždy podle mne ale zpochybnili především nezávislost, nepodjatost, objektivitu jich samotných. Neboť jak věrohodně bude působit ten či onen redaktor, který spal sice ne v jednom spacáku, ale přesto společně v jedné budově s politikem?*“, in: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030008.htm> [cit. 2015-07-10].

¹⁸⁸ Paralelu mezi kroky Hodačova vedení s nástupem generálního ředitele ČST Jiřího Zelenky v roce 1969 použil poprvé senátor za US Jan Ruml in Zpravodajský deník TV Prima, Prima TV, 25. 12. 2000. In: youtube.com [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Qye1ldLut9I> [6:45 – 7:03] – [cit. 2015-07-09].

¹⁸⁹ Viz pozn. č. 185.

umírněnější. Tehdejší předseda strany Jan Kasal při jednání Poslanecké sněmovny 5. ledna 2001 dokonce hájil možnost obsazovat místa v Radě ČT přímo kandidáty politických stran, strany by však v radě měly mít poměrné zastoupení, včetně tehdy stále v přístupu k voleným funkcím ostrakizované KSČM.¹⁹⁰ K jednání nakonec stejně jako FDP a SPD v aféře Spiegel byla ale nakonec ochotna i Unie Svobody, o čemž svědčí intenzita rozhovorů všech parlamentních politických stran v průběhu ledna o novém zákonu o ČT upravující volbu nové rady veřejnoprávní televize a o volbě prozatímního generálního ředitele veřejnoprávní televize.¹⁹¹

Odpověď na první kritérium Juana Linze a Alfreda Stepana co do absence autoritářských úmyslů ze strany politické reprezentace proto může být jak při analýze jednání stran „opoziční smlouvy“ tak její opozice během krize v ČT formulována pozitivně. „Opoziční smlouva“ nepředstavovala mocenský monolit, ale spíše jen dohodu o účelové podpoře, která byla ale často v praxi pomíjena. Také během střetu Hodačova vedení s redaktory byly patrné názorové rozdíly mezi zástupci ODS podporující Hodače a ČSSD, z níž se záhy ozývaly hlasy po jeho odstoupení. Absenci autoritářských úmyslů nedokládá jen tento nesoulad, nýbrž také neochota k silovému řešení ze strany sociálnědemokratické vlády i návrhy ODS, které spíše než k posílení autority státu prosazovaly spíše privatizaci České televize. Negativní vztah ke stávajícímu režimu ale nevyjadřovaly ani ostatní strany. To je patrné nejen pro jejich menšinové postavení vůči stranám „opoziční smlouvy“, jež jim znemožňovalo hypotetické přijetí účelových zákonných norem, ale také s ohledem na jejich akceptaci řešení krize v podobě zvolení prozatímního ředitele ČT přímo Poslaneckou sněmovnou a přijetí novely zákona o České televizi. Tato úprava sice na jedné straně odnímala politickým stranám přímou nominaci radních ve prospěch organizací z řad odborů, občanské společnosti nebo církví.¹⁹² Na druhé straně si ale výlučné právo na volbu těchto radních nadále ponechala Poslanecká sněmovna, takže žádný radní nemohl být schválen bez souhlasu alespoň jedné ze stran „opoziční smlouvy“. Spor o ČT ale nebyl jen střetem na parlamentní půdě a mezi ústavními činiteli, nýbrž také sporem přeneseným do diskusí veřejnosti, o nichž z perspektivy druhého kritéria Linze a Stepana pojedná následující kapitola.

¹⁹⁰ Projev Jana Kasala z 5. ledna 2001 in: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030010.htm> [cit. 2015-11-20].

¹⁹¹ Více v kapitole č. 4.4

¹⁹² Zákon ze dne 23. ledna 2001, kterým se mění zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi ve znění pozdějších předpisů, a o změně dalších zákonů, in: Sbirka zákonů, č. 39/2001, částka 14 z 25. ledna 2001, Praha: Ministerstvo vnitra.

4.3 Reakce občanské společnosti

Předmětem této části bude, spíše než popis jednotlivých událostí, shrnutí požadavků té části veřejnosti včetně zaměstnanců ČT, která proti volbě Jiřího Hodače protestovala. Zmíněny tak budou i vůči protestnímu hnutí kritické postoje, přičemž u obou názorových táborů bude přitom zkoumán jejich vztah k demokratickému režimu a jejich názory na pochybení hlavních aktérů krize. Vzhledem k charakteru sporu, který byl vnímán jako politické strany proti veřejnosti, bude oproti kapitolám věnovaným aféře Spiegel věnována vyšší pozornost faktická komplementaritě mezi občanskou a politickou veřejností.

4.3.1 Impuls 99 a „Děkujeme, odejděte“

Předchozí kapitoly dávají tušit, že požadavky části veřejnosti vystupující proti nástupu Jiřího Hodače, se budou z valné části krýt s postoji stran tzv. Čtyřkoalice, tedy zejména stran US a KDU-ČSL, které byly odpůrci „opoziční smlouvy“. Nicméně spíše než napojení na tyto strany lze přinejmenším u organizátorů občanských protestů během televizní krize pozorovat spřízněnost s iniciativami „Impuls 99“ a „Děkujeme, odejděte“, které artikulovaly deziluzi části společnosti z vývoje nového režimu a protest proti existenci „opoziční smlouvy“, jež byla vnímána jako kontroverzní mocenský kartel. Protože také mnoho veřejně známých signatářů těchto v roce 1999 vzniklých iniciativ se angažovalo v podpoře stávkujících redaktorů ČT na přelomu roku 2000 a 2001, lze obě iniciativy vnímat jako myšlenkové pozadí jedné strany sporu během televizní krize. Budou jim proto věnovány následující odstavce.

Zakládající manifest sdružení Impuls 99 pod názvem „Pozvání k celospolečenské diskusi o směřování společnosti“ z 22. července 1999 popřel, že by z Impulsu 99 měla vzejít politická síla, která by se ucházela o moc. Primárním proklamovaným cílem bylo, jak už název napovídá, vytvoření platformy spojující „demokraticky smýšlející občany bez ohledu na jejich politické preference“ za účelem předkládání „impulsů“ k diskusi o společenských výzvách.¹⁹³ Kritika aktuálního mocenského uspořádání byla v textu obsažena jen implicitně, jejím jádrem byly poukazy na uzavírání politických stran před sférou občanské společnosti, propojování

¹⁹³ *„Nepředstíráme, že máme hotové odpovědi a nestavíme se do role zachránců společnosti. Chceme předkládat impulsy k odpovědnému přístupu k vážným problémům společnosti. Chceme tím přispívat k většímu rozvoji tvůrčího potenciálu občanské společnosti, překonávat pocity bezmoci a znechucení. Protože je nám cizí vytvářet „paralelní politické struktury“, obracíme se s touto výzvou ke všem demokraticky smýšlejícím občanům bez ohledu na jejich politické preference.“* In: „Pozvání k celospolečenské diskusi o směřování společnosti“. Přetištěno zpravodajským serverem deníku Mladá fronta Dnes, in: idnes.cz [online]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/text-dokumentu-impuls-99-0w6-/domaci.aspx?c=990723_131203_domaci_lsd – [cit. 2015-11-23].

politické a ekonomické moci, klesající důvěra občanů v demokratické instituce státní moci a mizení transformačního étosu „návratu do Evropy“.¹⁹⁴ V jakoby na okraj zmíněných požadavcích se ale Impuls 99 ve svém zhodnocení ekonomické transformace přihlásil k tzv. Dřevíčské výzvě ekonomů z března 1999, která požadovala vedle dokončení právního rámce pro ochranu podnikání a investic také privatizaci podniků se státní účastí a bank a zřízení soukromých penzijních spořicíh účtů v rámci důchodové reformy.¹⁹⁵ Rovněž manifest odsoudil „populistické snahy podbízet se veřejnému mínění“ v diskusích o přípustnosti vojenské operace NATO v Jugoslávii. Výzvy Impulsu 99 vykazovaly tedy jasný názorový profil, který právě kvůli svým ekonomickým a zahraničněpolitickým postojům nezůstal bez kritiky obviňující signatáře z konformismu.¹⁹⁶ Nicméně přes tato potenciálně kontroverzní vyjádření si získalo sympatie pestrého názorového spektra občanů. Mezi prvních 200 signatářů (z celkových 4000) patřili lidé vyznávající jak konzervativní hodnoty (kardinál Miloslav Vlk, komentátor Petr Příhoda), konzervativní hodnoty a ekonomický liberalismus (nakladatel a bývalý poradce M. Thatcherové Alexander Tomský), liberální hodnotové postoje (publicista Jiří Pehe, kybernetik a pozdější senátor za liberální stranu Lira Jiří Zlatuška), tak sociálnědemokratické programové cíle (exministr Jaroslav Šabata, předseda odborové konfederace Richard Falbr, bývalý poradce předsedy ČSSD Miloše Zemana Oto Novotný).¹⁹⁷

Druhá výzva bývalých stávkujících studentů z listopadu 1989 s názvem „Děkujeme, odejděte“ ze 17. 11. 1999 byla ve formulacích o poznání radikálnější, neboť vyzývala „vůdčí politiky hlavních politických stran“ k odstoupení.¹⁹⁸ Obsahově se s manifestem Impuls 99

¹⁹⁴ „Pozvání k celospolečenské diskusi o směřování společnosti“. Přetištěno zpravodajským serverem deníku Mladá fronta Dnes, in: idnes.cz [online]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/text-dokumentu-impuls-99-0w6-/domaci.aspx?c=990723_131203_domaci_lsd [cit. 2015-11-23].

¹⁹⁵ Dřevíčská výzva, březen 1999. Cit. podle: darius.cz [online]. Dostupné z: http://www.darius.cz/ag_nikola/cl_ekon.html [cit. 2015-11-23].

¹⁹⁶ Například filozof Václav Bělohradský adresoval Impulsu 99 otevřený kritický dopis, kde mimo jiné píše: „*Spíše než k odpovědi na "otázky oslovující celou společnost" nás Impuls 99 vyzývá ke konformismu: vyžaduje ekonomický růst a brzkou integraci mezi bohaté průmyslové státy ničící naši Zemi. Požaduje také bezpodmínečnou poslušnost vůči NATO: Nesouhlas s bombardováním Jugoslávie pro vás není legitimním projevem svobodného veřejného mínění, ale jen jakýmsi patologickým stavem české společnosti, který by politici měli léčit.*“ – in: Václav Bělohradský k signatářům Impulsu 99. Cit. podle: comrad.cz [online]. Dostupné z: <http://www.comrad.cz/Item250a.htm> [cit. 2015-11-27].

¹⁹⁷ Seznam 200 prvních signatářů, in: idnes.cz [online]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/seznam-tech-kteri-podepsali-iniciativu-impuls-99-fty-/domaci.aspx?c=990723_144956_domaci_lsd [cit. 2015-11-27].

¹⁹⁸ „*Mezi státem a střední podnikatelskou třídou kupříkladu nepanuje spolupráce, ale boj, který prorůstá nedůvěra, zlodějina, neschopnost a korupce ze strany státních úředníků! Naši politici se chovají, jako by si neuvědomovali, že jsou odpovědní nejen za výkon svěřené moci, ale i za morální atmosféru ve společnosti, pro*

shoduje ve výzvě k „návratu slušnosti a morálky“ do veřejného života a podpoře stávajícímu geopolitickému směřování země. Také autoři provolání vyjádřili stejně rezervovaný postoj k vlastnímu přímému zapojení v demokratické soutěži, přičemž ale otevřeněji akcentovali své angažmá v příštích volbách jako voličů, kteří udělají všechno pro to, aby nebyla zvolena „nová cesta ke komunismu“. Manifest „Děkujeme, odejděte“ do ledna 2000 podepsalo 200 tisíc občanů a zhruba 80 tisíc iniciativu podpořilo. 3. prosince 1999 účasti na demonstraci na Václavském náměstí v Praze, kde vystoupili také mluvčí iniciativy Impuls 99.¹⁹⁹ Podle sociologického šetření agentury STEM souhlasilo v prosinci 1999 s požadavky výzvy „Děkujeme, odejděte“ 56 procent občanů, 21 procent s ní vyjádřilo nesouhlas a 23 procent si na ni nebylo schopno udělat názor.²⁰⁰ Jak Impuls 99, tak „Děkujeme, odejděte“ ale neměly trvání delšího než tři roky, neboť uvnitř těchto iniciativ panovala jednak nejednotnost ohledně míry formalizace a vnitřní organizace sdružení, jednak jejich iniciátoři sami začali své aktivity postupně utlumovat a věnovat svým vlastním profesím. Je otázka, zda sdružení postavené na morálním apelu směrem k politikům, bez konkrétnější agendy a současně bez ambice zapojit se do demokratické soutěže, může dlouhodobě představovat životaschopný projekt.²⁰¹ Pro založení strany se nakonec rozhodla jen menšina z původních aktivistů před volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2002. Vznik strany Cesta změny, kde figuroval signatář „Děkujeme, odejděte“ a studentský vůdce z listopadové revoluce roku 1989 Martin Mejstřík, ale od počátku provázely osobní spory, které vyvrcholily odchodem další

kteřou se svými činy a postoji stávají nejviditelnějším vzorem! Ve jménu generace naší i generací příštích kategoricky voláme po návratu slušnosti, morálky, politické korektnosti a humanistické orientace a žádáme vůdčí politiky hlavních politických stran, aby v zájmu této země ODSTOUPILI!”. Viz text provolání “Děkujeme, odejděte”, cit. podle ceskapolitika.cz [online]. Dostupné z: <http://www.ceskapolitika.cz/Provolani/Dekujeme.html> [cit. 2015-11-24].

¹⁹⁹ Viz Zprávy Českého rozhlasu z 9. 1. 2000, in: radio.cz [online] Dostupné z: <http://archiv.radio.cz/news/CZ/2000/09.01.html> [cit. 2015-11-25]; k prosincové demonstraci iniciativy viz reportáž internetového vydání Mladé fronty Dnes: ČSSD reaguje „děkujeme, zůstaňte, pane Zemaně“, in: idnes.cz [online], 9. 12. 1999. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/cssd-reaguje-dekujeme-zustante-pane-zemane-f25-/domaci.aspx?c=991203_101221_domaci_lsd [cit. 2015-11-25].

²⁰⁰ Shrnutí průzkumu viz reportáž Mladé fronty dnes z předchozí poznámky č. 199.

²⁰¹ Tyto pochybnosti shrnuje v kritické eseji v „ex post“ sborníku Impulsu 99 Vladimíra Dvořáková. Srv. Dvořáková, Vladimíra 2003: Dva pokusy o aktivizaci občanů – Impuls 99 a Děkujeme, odejděte, in: Nekvapil, Václav V. (ed.): Impuls pro občanskou společnost, Praha: Evropský literární klub, s. 126-134.

z aktivistek „Děkujeme, odejděte“ Moniky Pajerové a založením konkurenční strany Naděje. Ve volbách pak obě formace nezískaly ani jedno procento odevzdaných hlasů.²⁰²

4.3.2 Pozice protestujících zaměstnanců ČT a veřejnosti

Během krize v České televizi rok po zveřejnění obou těchto protestních iniciativ se na stranu bouřících se a posléze stávkujících redaktorů postavila řada veřejně známých osobností, které již podpořily alespoň Impuls 99 nebo „Děkujeme, odejděte“. Byli jimi například spisovatelé Ludvík Vaculík a Ivan Klíma, socioložka Jiřina Šiklová, teolog Tomáš Halík, psycholog Slavomil Hubálek nebo scénárista Zdeněk Svěrák. Právě posledně jmenovaný shrnul pro vysílání protestujících redaktorů důvody své angažovanosti a podpory. V pořadu „Přesčas“ z 2. ledna 2001 Svěrák jako motiv vzpoury redaktorů a své veřejné podpory uvedl nesouhlas se „zneužíváním zákona“, že politické strany nominují do Rady ČT své zástupce, kteří jsou vystaveni konfliktu dvojí loajality, jak právě ke „své“ straně, tak k posláním veřejnoprávního média. K úloze novináře veřejnoprávního média v demokracii Svěrák poznamenává, že „musí být agresivní, ale jeho agresivita nesmí vyplývat z drzosti, ale ze znalosti“. A tento přístup musí být uplatňován i k těm politikům, kteří v prostorách zpravodajství na přelomu roku přespávali.²⁰³ Svěrákovu tezi o dvojí loajalitě a zneužitím zákona zmínil o deset dní dříve také advokát Tomáš Sokol, podle něž je dokonce současné složení Rady ČT v rozporu se zákonem o České televizi, který členům rady zapovídá „zastupovat zájmy politických stran či jednat v jejich prospěch“.²⁰⁴ Pokud zaměstnanci televize mají podezření, že určitou realizací zákona jsou prosazovány zájmy politických stran ve veřejnoprávní televizi, mohou se uchýlit k přiměřenému odporu včetně porušení pracovní kázně.²⁰⁵

²⁰² Naděje získala 0,62 %, Cesta změny 0,27 % hlasů. Druhá jmenovaná však v podzimních senátních volbách získala v obvodě Praha 1 křeslo senátora pro Martina Mejstříka, in: volby.cz [online]. Dostupné z: <http://volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ> [cit. 2015-12-04].

²⁰³ Pořad „Přesčas“ z 2. 1. 2001. In: youtube.com [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=7FdM1qemydg> [celý záznam v klipu od 10:02 – 24:57] – [cit. 2015-11-27].

²⁰⁴ Zákon ČNR č. 483/1991 Sb., § 5, odst. 2, in: Sbírka zákonů, ročník 1991, částka 93 z 29. listopadu 1991, Praha: Federální ministerstvo vnitra, s. 2302: „Člen Rady nesmí mít funkce v politických stranách nebo v politických hnutích, ani nesmí působit v jejich prospěch při výkonu své funkce v Radě...“ Sokolovu tezi využila ve své placené inzerci Nezávislá odborová organizace České televize, v níž kontrastovala tuto část zákona o České televizi se stranickými stanovami ODS a ČSSD. Tím chtěla podložit argument o problematičnosti dosavadního výběru radních. Inzerát ve formátu A4 otištěn v deníku Právo, 2. ledna 2001.

²⁰⁵ Vyjádření Tomáše Sokola ve Zprávách v 18 hodin, 23. 12. 2000. In: youtube.com [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-Y-RSrl8wwQ> – [celý záznam v klipu od 18:00 – 19:02] – [cit. 2015-11-27].

Protestující zaměstnanci a veřejnost – stejně jako to bylo patrné v kapitole věnované zástupcům politických stran - ale zdaleka během krize netvořili jeden názorový monolit. Lenka Císařová na základě svých hloubkových rozhovorů s aktéry televizní krize, jež vznikly v roce 2003, rozděluje protestující na tři základní skupiny: 1. Krizový štáb protestujících (stávkujících) zaměstnanců zpravodajství, 2. zástupce televizních odborů a 3. aktivisté z iniciativy Česká televize – věc veřejná.²⁰⁶ První skupina, Krizový štáb a zejména jeho vedení, se během krize projevovala jako platforma nejradikálnějších požadavků směrem dovnitř ČT, která odmítala jakýkoli kompromis s Hodačovým vedením a považovala jej a jeho narychlo vybudovaný zpravodajský tým v čele s Janou Bobošíkovou za „lidi ODS“.²⁰⁷ Dalším motivem odporu Krizového štábu ale byly také zejména vůči Hodačovi vzpomínky na jeho čtyřměsíční působení v pozici ředitele zpravodajství za ředitele Chmelíčka, zejména v souvislosti s odvoláním redaktora Proroka z moderace diskusního pořadu po stížnosti Václava Klause.²⁰⁸ Druhá podle Císařové distinktivní skupina, odbory, nekritizovala přímo nového ředitele ČT a jeho lidi, ale spíše Radu ČT za způsob volby nejen Hodače, ale i odvolání dvou jeho předchůdců, Jakuba Puchalského a Dušana Chmelíčka.²⁰⁹ V průběhu krize odbory České televize ovšem podporovaly všechny kroky a požadavky Krizového štábu zaměstnanců zpravodajství a spolu třetím aktérem, iniciativou Česká televize - věc veřejná také odstoupení stávající televizní rady a nový zákon o České televizi s novou úpravou nominace, případně volby Rady ČT. Další požadavky mluvčích ze sdružení Česká televize – věc veřejná ale dávaly celému sporu dimenzi přesahující konflikt zaměstnanců a managementu jedné instituce. Iniciativa sdružovala nejen zaměstnance ČT, ale s nimi sympatizující osobnosti veřejného života. Vznikla jako reakce na odvolání generálního ředitele ČT Dušana Chmelíčka 12. prosince 2000 a autorem jejích tezí byl bývalý zaměstnanec České televize Brno Břetislav Rychlík. Podpořila ji i řada profesních organizací televizních a filmových pracovníků a také odborový svaz České televize. Prvotním cílem sdružení, jehož mluvčími se stali kromě Rychlíka také dramaturžka Alena Müllerová a moderátor Jan Kraus, byla komunikace s Radou ČT ohledně konkurzu na nového ředitele a tlumočení nesouhlasu s kandidaturou ředitele brněnského televizního studia ČT Zdeňka Drahoše. Toho zaměstnanci brněnské redakce

²⁰⁶ Podrobnější charakteristiky všech skupin in: Císařová, Lenka 2003, c. d.: s. 132 – 145.

²⁰⁷ Z hloubkového rozhovoru s mluvčím Krizového štábu Adamem Komersem a Marcelou Augustovou, in: Císařová, Lenka 2003 c. d.: s. 156.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 107-109.

²⁰⁹ Hloubkový rozhovor s předsedou odborů ČT Antonínem Dekojem, in: tamtéž, s. CVII.

podezřívají z finančních machinací, politického ovlivňování a skryté reklamy. Spolu s brněnskými umělci a známými osobnostmi založili za účelem prosazení kontroly Drahošova hospodaření na podzim 2000 sdružení „Brno na přelomu tisíciletí“.²¹⁰ V tomto sdružení se ostatně výrazně angažoval také zakládající člen iniciativy Česká televize – věc veřejná, Břetislav Rychlík. V průběhu vlastní televizní krize se aktivisté sdružení usilovně snažili tvořit s Krizovým štábem a odbory ČT jakýsi triumvirát, který bude plně participovat na rozhodování o dalších krocích v protestu a následně stávce proti Hodačovu vedení, záhy se však objevily první konflikty, jejichž důvod lze spatřovat v odlišných cílech iniciativy od zbývající dvou dvojice protestujících skupin. Jednou z výrazných konfliktních situací byla informativní noční schůzka Krizového štábu a odborů ČT s předsedou Stálé komise pro sdělovací prostředky Poslanecké sněmovny Ivanem Langerem na přelomu roku, k níž nebyla iniciativa České televize-věc veřejná přizvána.²¹¹ Dalším ze střetů byl neúspěch vedení iniciativy umožnit vystoupení na druhé demonstraci na Václavském náměstí 11. ledna 2001 předsedovi Českomoravské konfederace odborových svazů Richardu Falbrovi.²¹² V průběhu krize také Česká televize – věc veřejná vznášela požadavky a navrhovala kroky, jejichž hlavním cílem již nebylo odstoupení Hodačova vedení, ani Rady ČT, ale ukončení „opoziční smlouvy“. Ostatně už v prvním prosincovém prohlášení sdružení po zvolení Jiřího Hodače generálním ředitelem ČT stojí, že tato kauza má širší význam než pouhý spor uvnitř televize. Autor prohlášení spisovatel Ludvík Vaculík doslova píše, že se jedná o „zkoušku, kam až jsou schopni politici zajít ve svých nátlakových metodách, jde o politickou aroganci, která spoléhá na nezájem a únavu části naší společnosti“.²¹³ Ještě jasněji proti existenci „opoziční smlouvy“ byly patrné nakonec nezdařené snahy prosadit jako řečníka na demonstraci na podporu redaktorů ČT šéfa konfederace odborů Richarda Falbra, jehož ostatní pořadatelé odmítli jako politika (byl tehdy senátorem za ČSSD). Rychlík a Müllerová si ale od medializace Falbrovy podpory protestujícím zaměstnancům ČT slibovali zvýšení tlaku na ČSSD, aby vypověděla

²¹⁰ Sdružení si u Rady ČT a tehdejšího ředitele Chmelíčka skutečně vymohlo provedení auditu ČT Brno, který na určité nesrovnalosti v hospodaření skutečně poukázal, trestněprávní pochybení Zdeňka Drahoše však nakonec zjištěno nebylo. Celou kauzu Brněnského studia viz tamtéž, s. 167-173.

²¹¹ Císařová, Lenka 2003, c. d.: s. 142 a 156.

²¹² Hloubkový rozhovor s Břetislavem Rychlíkem, tamtéž, s. CDXXXII-CDXXXIII

²¹³ Text v plném znění otištěn např. In: Dvořák, Libor 2001: Česká televize – věc veřejná aneb Zápisky teroristovy, Brno: Jota, s. 34-36. Prohlášení bylo nazváno „Dva tisíce slov v roce 2000“ podle Vaculíkova manifestu směrem k veřejnosti a představitelům reformní části KSČ během tzv. Pražského jara v roce 1968. Sám Vaculík ale vzpomíná, že s touto paralelou nesouhlasil (viz Císařová, Lenka 2003, c. d.: s. DXXIX).

spolupráci s ODS nebo aby přinejmenším byl přijat zákon, který by vzal výlučnou kontrolu nad volbou členů Rady ČT Poslanecké sněmovně.²¹⁴ O necelý týden později, 15. ledna, pak mluvčí iniciativy vyzvali k odchodu z politiky hlavní parlamentní zastávce Hodačova vedení, poslance ODS Ivana Langera a Kateřinu Dostálovou spolu s poslancem ČSSD Miloslavem Kučerou, což zdůvodňovali výpisy telefonních hovorů mezi nimi a členy rady z prosince 2000. Dotyční politici však jakékoliv vyvození osobní odpovědnosti odmítli poukazem na komunikaci politiků stran Čtyřkoalice nebo místopředsedkyně ČSSD Buzkové s druhou stranou sporu během „televizní krize“.²¹⁵ Členové Krizového výboru tyto požadavky nicméně nesdíleli a nátlak na tyto politiky se ve veřejném prostoru dále nestupňoval.²¹⁶

Navzdory popsaným rozporům a zvyšující se radikalizaci vůči stranám „opoziční smlouvy“ byl postoj široké veřejnosti po celou dobu „televizní krize“ protestujícím skupinám spíše nakloněný. Svědčí o tom nejen úspěch petice „2000 slov v roce 2000“, kterou během tří týdnů podepsalo více než 200 tisíc občanů a dvě téměř stotisícové demonstrace na Václavském náměstí 3. a 11. ledna, ale také prosincové a lednové průzkumy agentury Median, které si objednal deník Mladá fronta Dnes. Podle šetření z 28. prosince 2000 daly dvě třetiny dotázaných ve sporu o ČT za pravdu protestujícím zaměstnancům a je podporujícím umělcům, jen 7 procent podpořilo ředitele ČT Jiřího Hodače a ředitelku zpravodajství Janu Bobošíkovou.²¹⁷ V dalším výzkumu z 18. a 19. ledna 2001 označilo 73 procent dotázaných stávkující redaktory za zcela či spíše důvěryhodné novináře.²¹⁸ Důvěru obyvatel tedy nijak nezmenšila ani snaha části stávkujících redaktorů dosadit do vedení České televize po rezignaci Jiřího Hodače bývalého finančního ředitele a účastníka prosincového konkurzu Ladislava Palusku, což vneslo rozkol do Krizového štábu ČT.²¹⁹

²¹⁴ Viz pozn. č. 212.

²¹⁵ Jednání odborářů a vedení ČT skončilo bez dohody, in: idnes.cz [online] z 16. ledna 2001. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/jednani-odboraru-a-vedeni-ct-skoncilo-bez-dohody-fta-/domaci.aspx?c=A010115_141819_domaci_nad [cit. 201-11-30].

²¹⁶ Hlubkový rozhovor se členem Krizového výboru Adamem Komersem: „*Já si tenkrát vzpomínám na hádky,...hádky, no, na rozpor, kdy tenkrát...myslím Břeťa Rychlík, že to byl, že ta Věc veřejná, ale to už bylo v pozdější době, udělala nějakou tiskovku a požadovali tam odvolání Langera a Dostálový a tehletěch lidí. Ale my sme říkali, s tímhletem my nemůžeme mít nic společného... Tam jako navenek to nikdo nerozlišoval – televize Krizovej výbor a Česká televize – věc veřejná, jako to splyvalo,...ani není divu, tenkrát byla informační bariera obrovská, protože jsme vysílali na desetině území.*“ (viz Císařová, Lenka 2003, c. d.: 142-143).

²¹⁷ Veřejné mínění je proti Hodačovi, in: Mladá fronta Dnes, roč. XI., č. 301 (29. 12. 2000), s. 4.

²¹⁸ Mínění přeje rebelům, in: Mladá fronta Dnes, roč. XII., č. 17 (20. 1. 2001), s. 1, 4.

²¹⁹ Vzbouřenci v ČT ztrácejí jednotu, in: Mladá fronta Dnes, roč. XII., č. 16 (19. 1. 2001), s. 1,2.

Ve veřejném prostoru však byl přítomný i odlišný pohled, který Hodačovo vedení podporoval či byl přinejmenším kritický k motivům vzpoury. Kromě petičních akcí v divadle Ta Fantastika („Občanská podpora legálnímu vedení ČT“) stránky antirebel.cz („Ostrůvek zdravého rozumu pro ČT“) nebo petice primátorů devíti měst za dodržování zákonů sehrál roli názorové protiváhy podporovatelů protestujících zaměstnanců také internetový deník Britské listy.²²⁰ Argumentace kritiky měla legalistický charakter zdůrazňující právoplatnost mandátu radních i uskutečněného konkurzu, z nějž vzešel vítězně Jiří Hodač. Britské listy vznášely sice k osobě Hodače četné výhrady, ty se však týkaly jeho údajných nedostatečných manažerských schopností, nikoliv způsobu jeho zvolení. Legální průběh výběrového řízení a Hodačův nárok vykonávat funkci generálního ředitele ale nezpochybňovaly. „Hodač je slabý manažer, není schopen přesvědčivě prezentovat svou věc na veřejnosti a zkompromitoval se propagandistickým vysíláním Jany Bobošíkové, které svou zaujatostí předčilo i hrubou televizní propagandu vzbouřenců. Jeho jmenování je však legální a Rada pro rozhlasové a televizní vysílání ho musí potvrdit: jinak to bude mít destabilizační důsledky pro český právní řád,“ napsal na přelomu roku 2000 a 2001 šéfredaktor tohoto média Jan Čulík.²²¹ Ale nejen špatné komunikační schopnosti Hodačova vedení, ale také absence podpory osob s multiplikátory, tj. veřejně známých osobností, akademiků či studentů, vedla iniciativy na podporu Jiřího Hodače ve veřejném prostoru ke stejnému nezdaru jako Franze Josefa Strauße a Konrada Adenauera během aféry Spiegel. Přitažlivost a vliv podporovatelů protestu a stávky v České televizi mohl být na rozdíl od strany zastánců Hodačova vedení (kam ovšem patřil známý signatář Charty 77 John Bok nebo herec Jiří Kodet²²²) umocněn tím, že vyjadřoval výstižněji deziluze značné části společnosti z jednání politické reprezentace v uplynulých letech. Tento názor vyjádřil uprostřed krizového období 3. ledna 2001 komentátor deníku Právo Martin Hekrdla následovně: „Zkusme si ve slovní průtrži výtek proti televizním „rebelům“ škrtnout termín „televizní redaktori“ a nahlédneme do předlouhého seznamu umělců, kteří je podporují. Vyjde nám česká společnost (...) Nejen televizní redaktori nadšeně tleskali ‚léčbě Klausem‘. Nejen oni pak byli šokováni okultními

²²⁰ Zpravodajství Britských listů z 31. 12. 2000 také zmínilo výše uvedené petice, jejichž podpora se však v průběhu prosince a ledna pohybovala nanejvýš jen v řádu tisíců signatářů. In: britskelisty.cz [online]. Dostupné z: <http://www.britskelisty.cz/0012/20001231a.html> [cit. 2015-11-30].

²²¹ Čulík, Jan; Pecina, Tomáš 2001, c. d.: s. 298.

²²² Události z 25. 12. 2000 a z 3. 1. 2001 (připravené týmem Jiřího Hodače). In: youtube.com [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Qye1ldLut9I> [12:18-13:23]; <https://www.youtube.com/watch?v=SkOkesFmRb0> [00:00 – 00:15] – [cit. 2015-12-04].

sponzory ODS, totální ztrátou paměti jejích představitelů při procesu s Liborem Novákem, jejími Pepy z Hongkongu, její opoziční smlouvou, která - zachraň se, kdo můžeš! - pustila ‚socany‘ do vlády. Nejen oni ze vší frustrace propadli rovnýma nohama do dalších iluzí a – v rámci mravního obrození – začali šišlat na roztomilou koalici. Tohle je organický vývoj společnosti, její klíčový proud.“²²³

Celkově ale je možné spor hodnotit pomocí kritérií Linze a Stepana spíše příznivě. V chování obou částí občanské veřejnosti je možné vyčíst sice radikalitu vůči sobě navzájem, ale současně souhlas s fungováním současného režimu. Jak příznivci, tak odpůrci protestujících redaktorů usilovali spíše o zachování statu quo. Rozdíl mezi oběma skupinami byl v tom, jak hluboko do „předkrizového“ období tento status quo pojmout. Zda jen do okamžiku zvolení Jiřího Hodače 20. prosince 2000 či před odvolání jeho předchůdce Dušana Chmelíčka 12. prosince 2000, přičemž ve vztahu k naplňování zákona o ČT hrál významnou roli i spor, zda stávající radní „jednají ve prospěch“ určitých politických stran, což zákon zakazuje. Že celý konflikt se nakonec vyvinul jako interní institucionální napětí, než jako střet o povahu režimu svědčí i vzrůstající ochota protestujících aktivistů mírnit své kolegy v požadavcích na změny v mocenském uspořádání a personálním složení politické reprezentace. Také následná ochota přijmout nový zákon o České televizi, jehož proces schvalování bude přiblížen v následující kapitole, svědčí spíše o komplementárnosti než o nepřátelství občanské společnosti angažující se v „televizní krizi“ k voleným politikům. Principiálním nepřátelstvím vůči občanské společnosti ostatně netrpěla ani většina parlamentních stran, jak bylo ukázáno v předchozích kapitolách na neochotě vlády iniciovat silové řešení a během jednání Poslanecké sněmovny. Zároveň však rétorika veřejných prohlášení občanské společnosti vůči politickým stranám ale byla místy vyhrocená a faktickou komplementaritu obou pólů mohla ve veřejném mínění podkopávat. Vztah občanské a politické společnosti tedy v České republice byl ale přes všechny pochyby a napětí v souladu s Linzovými a Stepanovými požadavky. Míra radikálnosti věcných požadavků občanské společnosti, která nicméně v případě hnutí Impuls 99, „Děkujeme, odejděte“ a televizních protestů vykazuje značně umírněné rysy, není předmětem „úzkého“ pojetí konsolidované demokracie z pera těchto dvou autorů a bude relevantní pouze pro srovnání s požadavky občanské společnosti v aféře Spiegel.

²²³ Hekrdla, Martin: Stroj na normalizaci, in: deník Právo, roč. 11, č. 2 (3. 1. 2001), s. 6.

4.4 Míra konsensu na řešení krize kolem ČT pomocí z ústavy vyplývajících nástrojů

Jedna z Linzových a Stepanových definic konsolidovanou demokracii označuje také za soustavu politických institucí a mechanismů (polity), která legitimizuje a přijímá za normální konflikt uvnitř demokratického rámce.²²⁴ Současně ale na jiném místě dodávají, že takový konflikt musí být veden v „duchu konstitucionalismu“, čímž označují nutnost relativně silného konsensu ohledně ústavního pořádku a zejména omezení výkonu procedur vládnutí (governance), které mohou být změněny vyšším kvorem hlasů než ostatní zákony. A kromě této právní hierarchie a nezávislého soudnictví je pro tuto třetí podmínku konsolidované demokracie nutný také výrazný smysl pro právo (strong legal culture) u občanské společnosti.²²⁵

Vzhledem ke sporu mezi odpůrci a zastánci Hodačova vedení a Marešovy Rady ČT může být existence tohoto výrazného smyslu pro právo zpochybňována. Nejvíce se tento spor rozhořel po 27. prosinci, kdy protestující zaměstnance ČT podpořil prezident republiky Václav Havel slovy: „*Možná se postupovalo v souladu s literou zákona, ale postupovalo se proti jeho smyslu, proti jeho duchu a to je nesmírně nebezpečné. Já to pamatuji například z doby února 48, kdy nastoupila na dlouhá desetiletí diktatura a ten Únor proběhl naprosto v souladu s literou zákona.*“²²⁶ Toto vyjádření způsobilo ve veřejném prostoru silnou vlnu kritiky, jak vůči Havlovi, tak směrem k protestujícím zaměstnancům ČT a jejich příznivcům. Nejprve od předsedy Poslanecké sněmovny a ODS Václava Klause, který Havlovu paralelu s únorovým převratem z roku 1948 přijímá, ovšem za pokračovatele těchto tendencí považuje právě Hodačovi odpůrce.²²⁷ Předseda vlády a ČSSD Miloš Zeman nepřímou vyzval na mimořádné schůzi Poslanecké sněmovny 5. ledna 2001 Havla k odchodu z politiky.²²⁸ Je však konstruování smyslu a cíle zákonné normy nutně jejím porušováním? Prokázali odpůrci Jiřího Hodače a Rady ČT nižší právní povědomí než jejich zastánci? Odpovědi na tyto otázky

²²⁴ Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996, c. d.: s. 269.

²²⁵ Tamtéž, s. 10.

²²⁶ Zprávy slovenské veřejnoprávní televize STV, 27. 12. 2000, c. d.

²²⁷ Havel podpořil zaměstnance ČT, Klaus stojí za Hodačem. In: idnes.cz [online] z 27. 12. 2000. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/havel-podporil-zamestnance-ct-klaus-stoji-za-hodacem-pcg-/domaci.aspx?c=A001227_144038_domaci_kel [cit. 2015-12-04].

²²⁸ „Každý z nás, byť by to l byla hlava státu, kdo vyzývá k porušování platných zákonů, nemá podle mého názoru v české politice co dělat.“ In: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030033.htm> [cit. 2015-12-04].

v kritériích Juana Linze a Alfreda Stepana přímo nenalezneme. Je možné ji ale odvodit ze sousloví „duch konstitucionalismu“. Konstitucionalismus lze definovat jako omezení vlády nejen dělbou moci mezi moc zákonodárnou, výkonnou a soudní, ale také existencí občanských práv jako právo na svobodné vyjádření názoru, tvorbu asociací a rovnost před zákonem. Autorita moci je podle zásad konstitucionalismu odvozena od její ochoty přistoupit na tyto limity, které regulují její výkon.²²⁹ Přijetí jen této definice ovšem spor mezi zastánci přirozeného práva a právními pozitivisty, jak je alespoň ve zjednodušené formě v krizi kolem ČT zjevný, ale ještě neřeší. Limity výkonu moci založené na soustavě pravidel, principů a hodnot povedou v hraničních případech k neřešitelnému střetu, nebude-li mezi nimi zavedena určitá hierarchie. O ni se pokusil americký filozof práva Ronald Dworkin, přičemž jeho argumentaci vnesl do debaty o prezidentových slovech na stránkách českých deníků místopředseda jedné ze stran Čtyřkoalice (ODA) Oldřich Kužílek. Dworkin přispěl do filozofie práva teorií, podle níž jakýkoliv výklad právních norem má interpretativní, a tedy evaluativní charakter. A tato evaluace zakládající se na morálním rozvažování znamená přihlášení se k zásadám spravedlnosti, férovosti a procedurality, přičemž musí být dodržena integrita práva. Z toho vyplývá, že v právním řádu mají vyšší váhu než jednotlivé právní *normy* právní *principy*, které na rozdíl od norem nepředepisují, co je dovoleno a co nikoliv, jsou ale spojnicí mezi z právní materie odvozenými právními normami a morálními soudy.²³⁰ Kužílek z Dworkinova díla pro posouzení oprávněnosti protestů televizních redaktorů a výroků prezidenta Havla vyvozuje, že jejich postoje jsou oprávněné, neboť „konstituováním Rady ČT z málo známých osob bez veřejné autority a dále zběsile zbrklou volbou zcela nevhodného generálního ředitele“ došlo ke konfliktu přesahující pracovní právní spor, neboť mezitím eskaloval v porušování práva na svobodu projevu a práva na objektivní a vyváženou informaci.²³¹ Kužílkův text sice nezapře, že je psán ve prospěch jedné strany sporu, když označuje za toho, „kdo ve skutečnosti prosazuje zákon a právní řád“, vzbouřenou redakci zpravodajství ČT. A rovněž argument o „méně známých“ a „veřejnou autoritu“ postrádajících radních a osmidenním časovém rozpětí mezi odvoláním ředitele Chmelíčka a zvolením

²²⁹ Viz Waluchow, Wil 2012. "Constitutionalism", in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.) – plato.stanford.edu [online], Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/constitutionalism/> [cit. 2015-12-05].

²³⁰ Dworkin, Ronald 1986: *Law's Empire*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, s. 166-167, 225; Dworkinovo dělení shrnují Marmor, Andrei; Sarch, Alexander 2001: "The Nature of Law", in: Zalta, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2015 Edition), plato.stanford.edu [online]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/lawphil-nature/> [cit. 2015-12-05].

²³¹ Kužílek, Oldřich 2001: Dodržujte zákon! Jak?, in: *Mladá fronta Dnes*, roč. XII, č. 1 (2. 1. 2001), s. 11.

ředitele Hodače nijak ještě nedokládá „nepochybné porušení“ principu svobody slova, k tomu došlo až Hodačovým vypínáním vysílání a nedostatečným informováním jeho narychlo sestaveného zpravodajského týmu o vývoji událostí. Podezření z jednání „ve prospěch“ politických stran by byl býval mohl doložit poukaz na výše zmíněný výpis telefonních hovorů mezi radními a jednotlivými poslanci, který ovšem iniciativa Česká televize – věc veřejná zveřejnila až 13. ledna 2001 (jakkoli přímým důkazem o ovlivňování radních však ani tato skutečnost není). O něm ale Kužilek na přelomu roku sotva mohl ještě vědět. Argumentaci o nezpochybnitelném naplňování zákona o České televizi a nabádání k porušování zákonů od prezidenta Havla²³² ovšem svým článkem už vyvrací už jen jejich zasazením do dworkinovských přístupů. Ty jsou sice v politické a právní filozofii nadále terčem kritiky, ale představují podobně jako spory zastánců přirozeného a pozitivistického práva obhajitelný úhel pohledu.²³³ A i kdyby nakonec Dworkinův interpretační přístup k právu byl v jakémkoli uvažování o demokratickém režimu zavržen a byl nahrazen výlučně pozitivistický náhledem, alespoň od 1. ledna 2001 by bylo jednání zaměstnanců alespoň zčásti odůvodnitelné právem na stávku. Ten den totiž Nezávislá odborová organizace ČT vyhlásila stávku a zaštitila se přitom § 171 zákoníku práce, který opravňuje zaměstnance jednat za účelem odvrácení škod hrozící zaměstnavateli.²³⁴ Riziko škod podle odborů nastalo přerušením vysílání Hodačem, neplněním reklamních smluv a odvoláváním vedoucích pracovníků, zejména když došlo k téměř celodennímu vypnutí televizního vysílání 28. prosince 2000.²³⁵ Dalším důvodem, v prohlášení odborů přímo nezmiňovaném, také byla obava z násilného vyklizení redaktory obsazené budovy zpravodajství Hodačem najatou

²³² Např. Steigerwald, Karel 2000: Hlavně, že pak přijde Bolek, in: Mladá fronta Dnes, roč. XI., č. 301 (29. 12. 2000), s. 8; Říman, Martin 2000: Nastal druhý boj o Lidový dům, in: tamtéž.

²³³ Ke kritice Dworkina a přístupech k právu z pozitivistických a přirozeněprávních hledisek viz Marmor, Andrei; Sarch, Alexander 2001, c. d.

²³⁴ Znění § 171 zákona č. 85/1965 Sb., zákoníku práce: *“(1) Zaměstnanec je povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví a majetku ani k bezdůvodnému obohacení na úkor společnosti nebo jednotlivce. Hrozí-li škoda, je povinen na ni zaměstnanec upozornit vedoucí zaměstnance; (2) Je-li k odvrácení škody hrozící zaměstnavateli neodkladně třeba zákroku, je zaměstnanec povinen zakročit; nemusí tak učinit, brání-li mu v tom důležitá okolnost nebo jestliže by tím vystavil vážnému ohrožení sebe nebo ostatní zaměstnance, popřípadě osoby sobě blízké.”* Dostupné z: <http://zakony.kurzy.cz/65-1965-zakonik-prace/paragraf-171/platne-050501/> [cit. 2015-12-05].

²³⁵ Prohlášení Nezávislé odborové organizace, in: Pittermann, Jiří; Saturková, Jitka; Šnábl, Vít (ed.) 2002: (Prvních) 10 let České televize, Praha: Česká televize, s. 282; zpráva internetového serveru deníku Mladá fronta Dnes z 15. 1. (sic!) 2001, in: idnes.cz [online]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/ceska-televize-stoji-pred-stavkou-drs-/domaci.aspx?c=A001230_131507_domaci_has [cit. 2015-12-05].

bezpečnostní agenturou.²³⁶ Jednání odborů ve vztahu ke státním orgánům také napomohl od 1. ledna 2001 účinný zákon č. 240/2000 Sb., tzv. krizový zákon, který v případě stávký znemožnil vládě vyhlásit stav nebezpečí.²³⁷ Tuto stávku sice generální ředitel Hodač označil za nelegální, ale nikdo z politické reprezentace právo Nezávislé odborové organizace na vyhlášení stávký nenapadl. Konfederace odborů ČMKOS navíc stávkující naopak od prvního dne podpořila.²³⁸ A i ze strany vlády nebyla proti stávce vznesena žádná námitka, místopředseda vlády Pavel Rychetský dokonce 5. prosince 2001 poděkoval těm zaměstnancům, kteří vstoupili do stávký, že nepoškodili majetek televize a neohrozili nikoho na zdraví a na životě. Současně vyjádřil názor, že stávka je v souladu s Listinou základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku.²³⁹ O dva dny dříve na schůzi v Senátu také Rychetský připustil oprávněnost stávký za jiné účely než je kolektivní vyjednávání, zaměstnanci zapojení v takovéto stávce by ale podle něj neměli mít nárok na plat za dobu ve stávce strávenou, přičemž se ale místopředseda vlády distancoval od jakékoliv politizace podle něj právě vzniklého pracovněprávního sporu, o němž by měl rozhodnout pouze soud.²⁴⁰

²³⁶ Z hloubkového rozhovoru s Adamem Komersem: „Slovo stávka je v týhleto zemi dost nepopulární věc a my jsme se trošku báli veřejného mínění, co si budem povídat, to veřejný mínění bylo důležitý... Takže jsme se tomu dlouho bránili a pak nám bylo...odborníkama doporučeno, abychom tu stávku vyhlásili právě proto, že v době stávký platějí jiný předpisy, mezinárodní úmluvy...a že tím statutem stávký jsou ti...stávkující chráněni. Takže když to přišlo na ostří nože, tak jsme tu stávku museli vyhlásit“ (in: Císařová, Lenka 2003, c. d.: s. 161).

²³⁷ Srv. § 3 odst. 7 zák. č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon), in: Sběrka zákonů, roč. 2000, částka 73 ze dne 28. června 2000, Praha: Ministerstvo vnitra ČR, s. 3476.

²³⁸ Odbory ČT vyhlásily stávku, z 1. 1. 2001. In: idnes.cz [online]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/odbory-ct-vyhlasily-stavku-dfo-/domaci.aspx?c=A010101_114431_domaci_nad [cit. 2015-12-06].

²³⁹ Stenozáznam z 30 schůze PSP ČR z 5. 1. 2001. In: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/030schuz/s030014.htm> [cit. 2015-12-06].

²⁴⁰ „Stojí tedy otázka, zda je možné stávkovat, když zákon o kolektivním vyjednávání nezná případ stávký proti špatnému zákonu nebo nehodnému řediteli. Podle mého soudu neexistence zákona neruší právo zakotvené v ústavním pořádku. Právo na stávku je z tohoto hlediska neomezené, jenom ti stávkující nemají právo na náhradu mzdy, nepožívají té ochrany, které by požívali, kdyby např. stávkovali podle zákona o kolektivním vyjednávání. Závěrem prosím všechny kolegyně a kolegy, aby oprostili další jednání nejenom dnes, ale i v následujících dnech, od snahy dále zpolitizovat tuto kauzu, tato kauza se stala tím, že vstoupili do stávký, klasickým pracovním sporem. Věc je předmětem jednání soudu, jehož rozhodnutí jistě budeme všichni respektovat, a jediné, co je naší povinností a v našich možnostech, je urychleně přijmout zákon, který otevírá cestu k řešení těchto problémů a skutečně zaručuje svobodu slova.“ In: stenografický záznam z mimořádné schůze Senátu. In: senat.cz [online]. Dostupné z: <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasovani?action=steno&O=3&IS=180&D=03.01.2001> [cit. 2015-12-06].

Soudy také v prvních dnech nového roku byly nuceny reagovat na celou řadu trestních oznámení v souvislosti s „televizní krizí“. Za pravdu ale Hodačovu vedení nedalo žádné soudní rozhodnutí: 3. ledna 2001 Obvodní soud pro Prahu 4 odmítl vyhovět Hodačově žádosti a vydat předběžné opatření, které by zakazovalo stávkujícím zaměstnancům využívat televizní techniku;²⁴¹ rovněž výpovědi protestujícím zaměstnancům ČT či přeřazení na jinou pozici bez jejich souhlasu ředitelkou zpravodajství Janou Bobošíkovou prohlásil soud 22. června 2001 za neplatné.²⁴² Trestní oznámení Jany Bobošíkové, že stávkujícím zaměstnancům ČT byla za měsíc leden 2001 vyplacena novým ředitelem Balvínem mzda, odmítl dokonce vyšetřovatel jako neodůvodněné, neboť shledal, že staré pracovní smlouvy byly platné a že zaměstnanci po celý měsíc pracovali, tudíž se čin postižitelný trestním právem nestal, jakkoli se dle vyšetřovatele mnozí účastníci sporu deliktního jednání dopustili, avšak pouze v oblasti správního, pracovního nebo obchodního práva.²⁴³ V případě stávky ale zůstává přesto nejasné, zda měly odbory právo žádat vyplacení lednových mezd (stávka oficiálně skončila až 10. února 2001).²⁴⁴ A také otázka legálnosti stávky, jejímž deklarovaným účelem nebylo kolektivní vyjednávání, nýbrž personální požadavky směrem k managementu,²⁴⁵ nebyla přinejmenším v průběhu roku 2001 soudem nijak závazně vyložena. Výklad poskytl teprve 22. ledna 2002 Nejvyšší soud v jiné záležitosti. V dovolacím rozsudku č. 21 Cdo 2489/2000 konstatuje: „Nelze přehlédnout, že ustanovení článku 2 odst. 3 Listiny stanoví, že každý může činit, co mu není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá. Uvedený základní princip pro posuzování dovolenosti chování v poměrech českého právního řádu nutno aplikovat i při posuzování otázky zákonnosti (legálnosti) stávky konané mimo rámec zákona č. 2/1991 Sb., o

²⁴¹ Soud nevyhověl Hodačovi, zpráva Českého rozhlasu z 3. ledna 2001. In: rozhlas.cz [online] Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaci/_zprava/soud-nevyhov-el-hodacovi-3647 [cit. 2015-12-06].

²⁴² Hodač a Bobošíková propouštěli neprávem, zpráva internetového serveru deníku Mladá fronta Dnes z 22. června 2001. In: idnes.cz [online]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/hodac-a-bobosikova-propousteli-nepravem-fdv-/domaci.aspx?c=A010622_180428_domaci_has [cit. 2015-12-06].

²⁴³ Za krizi v ČT u soudu nikdo pykat nebude, zpráva internetového serveru deníku Mladá fronta Dnes z 27. dubna 2001. In: idnes.cz [online] Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/za-krizi-v-ct-u-soudu-nikdo-pykat-nebude-fcz-/domaci.aspx?c=A010427_151056_domaci_has [cit. 2015-12-06]

²⁴⁴ § 22 odst. 1, zákona č. 2/1991 Sb., o kolektivním vyjednávání, in: Sběrka zákonů ČSFR, roč. 1991, částka 1 ze dne 31. ledna 1991, Praha: Federální ministerstvo vnitra ČSFR, s. 14: „*V době účasti na stávce nepřislouží účastníkovi stávky mzda ani náhrada mzdy.*“

²⁴⁵ § 20 d), in: tamtéž; srv. s: Prohlášení Nezávislé odborové organizace ČT v Praze, in: Pittermann, Jiří; Saturová, Jitka; Šnábl, Vít (ed.) 2002, s. 282.

kolektivním vyjednáváním. Upravuje-li zákon pravidla stávky jen v případech stávky v souvislosti s kolektivním vyjednáváním, plyne z toho závěr, že jiného (zákonného) omezení práva na stávku v českém právním řádu není. Platí tedy, že právo na stávku je zaručeno (článek 27 odst. 4 Listiny), aniž by (s výjimkou stávek v souvislosti s kolektivním vyjednáváním) bylo v souladu s ústavními principy omezeno.“²⁴⁶ Soud tedy v záležitosti oprávněnosti stávky konstatuje, že jiné důvody pro konání stávky než kolektivní vyjednávání jsou přípustné a je tedy pouze na zákonodárci, aby připravil další obecnou úpravu, chce-li stávkové aktivity přesněji regulovat, aniž by ale ústavní základní sociální právo na stávku bylo fakticky popřeno. Na druhou stranu, v případě stávky v České televizi k žádnému skutečnému přerušení práce ze strany stávkujících nedošlo a za vypínání vysílání a nenaplňování uzavřených smluv je zodpovědný především Jiří Hodač.²⁴⁷ Každopádně Jiří Balvín, který byl Poslaneckou sněmovnou zvolen jako prozatímní ředitel ČT do funkce 9. února 2001, přijal požadavky odborů jak ohledně výplaty platů, tak co se týče upuštění od aktivního vymáhání případných škod způsobených během stávky.²⁴⁸ Z výše uvedeného plyne, že policie i soudy se zachovaly během krize neutrálně. Jednání odborů a stávkujících zaměstnanců v eliminaci případné újmy by se sice dalo označit za sporné, co se týče zejména dikce zákona o kolektivním vyjednáváním. Kde ale není žalobce (ze strany vedení ČT), není ani soudce a za neúspěšnou bilanci svých podání je do značné míry odpovědné Hodačovo vedení samo, když své podněty formulovalo jen v rovině trestněprávní, nikoliv pracovněprávní. Skutečnost, že došlo jen k trestním oznámením, je ale možné také přičíst krátké době, v níž byl tento management ve funkcích. Zároveň k přečinům proti zákoníku práce i zákonu o České televizi zejména v podání neplatných výpovědí²⁴⁹ a vypínání vysílání došlo i z jeho strany.

Co se týče řešení krize ze strany politické reprezentace, bylo již v kapitole o roli stran „opozičních smlouvy“ i opozice možné konstatovat ochotu ke kompromisu v rámci

²⁴⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu z 22. ledna 2002 číslo 21Cdo2489, in: kraken.slv.cz [online]. Dostupné z: <http://kraken.slv.cz/21Cdo2489/2000> [cit. 2015-12-5].

²⁴⁷ Viz Program ČT v době krize – monitoring Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, in: Pittermann, Jiří; Saturová, Jitka; Šnábl, Vít (ed.) 2002, c. d.: s. 297-305.

²⁴⁸ Z Dohody o ukončení stávky zaměstnanců České televize: Prozatímní generální ředitel, pan Jiří Balvín, zavazuje se (...) oznámit příslušným útvarům Policie ČR, za předpokladu, že nebude zjištěna úmyslně způsobená škoda či škoda nezpůsobená v přímé souvislosti s touto stávkou, že společenská nebezpečnost případného protiprávního jednání v případném trestním oznámení směřujícím přímo nebo nepřímo proti účastníkům a sympatizantům stávky je nepatrná.“ In: tamtéž, s. 311.

²⁴⁹ Ty byly soudem později zrušeny, právní nedostatky, byť formálního charakteru, přiznává také radní za ODS Jana Dědečková (Císařová, Lenka 2003, c. d.: s. LXIV).

stávajícího zákonného rámce. Vláda vyhlásila stav legislativní nouze za účelem přijetí nového zákona o České televizi. Přijetí zákona nicméně proběhlo proti vůli Senátu, který navrhoval na maximálně dva roky zvolit prozatímní Radu ČT a mezitím vypracovat novou úpravu.²⁵⁰ Za tímto návrhem stál úmysl senátorů dát vliv na rozhodování o nových radních či kodexu ČT vedle Poslanecké sněmovny také Senátu či prezidentu republiky. Odmítavé stanovisko Senátu vůči vládnímu návrhu však Poslanecká sněmovna přehlasovala hlasy stran „opoziční smlouvy“ ODS a ČSSD, prezident Havel i přes své výhrady „kvůli vyhrocené situaci v České televizi“ zákon podepsal.²⁵¹ Zákon ale nově vyjímal politické strany z práva navrhnout kandidáty na členy Rady ČT ve prospěch odborů, církví nebo sdružení národnostních menšin a dalších občanských sdružení a zvýšil počet členů z 9 na 15. Dále stanovil povinnost veřejných zasedání Rady ČT a jako nový orgán stanovil tzv. Dozorčí komisi se statutem poradního orgánu Rady, nicméně s pravomocí nahlížet do veškeré účetní a ekonomické dokumentace České televize.²⁵² Nicméně politickým střetem mezi jednotlivými stranami se zákon o České televizi nestal, když ke změně volby Rady ČT nedošlo ani po volbách 2002, které vynesly podíl na vládě stranám bývalé Čtyřkoalice. Novely zákona o České televizi z pozdějších let se týkaly zejména regulace reklamy, zakázek ve veřejnoprávní televizi či reagovaly na proces digitalizace vysílání, základními parametry práce kontrolních orgánů se nezabývaly.²⁵³

Z pohledu třetího kritéria Juana Linze a Alfreda Stepana státní instituce se během „televizní krize“ nedopustily při konfrontaci s krizovou situací opatření, které by byly v rozporu s ústavním pořádkem. Výstup v podobě novely zákona o České televizi sice ignoroval většinové rozhodnutí horní komory parlamentu, její přehlasování v souladu s literou ústavy ale bylo, aniž by došlo k popření jejího „ducha“ upřením základních práv a svobod senátorům, jak by se dalo namítat vůči postupu Hodačova managementu vůči protestujícím zaměstnancům ČT. Postup televizní odborové organizace a s ní

²⁵⁰ Viz zdůvodnění senátního zpravodaje Daniela Kroupy (ODA) ze dne 23. ledna 2001 v Poslanecké sněmovně. Stenografický záznam, in: psp.cz [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/032schuz/s032005.htm> [cit. 2015-12-07].

²⁵¹ Unger, Jakub; Bílek, Ondřej 2001: Poslanci ovládají ČT, in: Mladá fronta Dnes, roč. XII, č. 20 (24. 1. 2001), s. 2.

²⁵² Zákon č. 39/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi, ve znění pozdějších předpisů, a o změně některých dalších zákonů, in: Sbírka zákonů, částka 14 ze dne 25. ledna 2001, Praha: Ministerstvo vnitra ČR, s. 778-783; hloubkový rozhovor s Janem Rumlem in: Císařová, Lenka 2003, c.d.: s. CDVI.

²⁵³ Přehled novel zákona č. 483/1991 sb. o České televizi, in: psp.cz [online]. Dostupný z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=483&r=1991> [cit. 2015-12-07].

spolupracujícího Krizového štábu by se sice jak vůči Hodačovi, tak v jednáních o podmínkách ukončení stávky s ředitelem Balvínem dal označit za maximalistický. Nicméně ve vztahu k prvnímu řediteli byl odůvodnitelný obavou použití síly (byť by k tomu došlo s minimální podporou politické reprezentace) a v případě druhého ředitele se jednalo o legitimní obhajobu účastníků stávky zohledňující navíc skutečnost, že o faktické přerušení práce během čtyřiceti dní stávky se nejednalo. Stávka zde hrála spíše roli ochranného statutu pro artikulaci neposlušnosti vůči vedení, které mohlo být motivováno jak důvody osobními (neochota pracovat pod Jiřím Hodačem a jeho lidmi), tak občanskými (nesouhlas s naplňováním zákona o České televizi a prací Rady ČT) a politickými (nesouhlas s existencí „opoziční smlouvy“). Výsledný smír a respektování výsledné zákonné úpravy také relevanci motivací stávkujících pro třetí kritérium Linze a Stepana tlumí.

4.5 Shrnutí krize kolem ČT

Přelom druhého a třetího tisíciletí v České republice proběhl ve znamení politické krize, o níž přes veškerou rozpornost jejich aktérů lze říci toto: bez snahy Poslanecké sněmovny od vzniku České republiky vykonávat pravidelný dozor nad konáním Rady ČT skrze Stálou komisi pro sdělovací prostředky by nejspíše nevznikl tak silný nesouhlas s podobou zákona o České televizi, podle něž parlamentní politické strany radní zároveň navrhují a jmenují; bez mobilizační síly veřejně známých osobností, které již nejpozději od roku 1998 dávaly najevo své zklamání z politické reprezentace, by protestující redaktoři proti svým nadřízeným patrně nezískali ve veřejném mínění tak snadnou převahu; a bez ochoty nejen fragmentované politické reprezentace (tzn. s rozdílnými názory představitelů „opoziční smlouvy“, s odlišnými většinami v obou komorách parlamentu a s prezidentem nakloněným malým stranám), ale také protestujících iniciativ samotných ke kompromisu by k uklidnění krizové situace kolem České televize během jednoho měsíce nedošlo. Jakkoli k porušení zákonů docházelo na obou stranách sporu a třebaže prohlášení jedněch i druhých byla v daném okamžiku formulována alarmujícími způsoby, právě umírněnost všech aktérů zabránila trvalému napětí či dokonce násilné eskalaci. Stejně jako Německo během aféry Spiegel, tak i Česká republika za „televizní krize“ by splňovala první tři kritéria konsolidované demokracie formulovaná Juanem Linzem a Alfredem Stepanem. Alespoň v tom smyslu, že při zasazení kritérií do Schedlerova kontinua během krize nehrozilo riziko jak návratu autoritářského režimu, tak nejspíše ani eroze od demokracie liberální k demokracii elektorální.

5 Závěr: aféra „Spiegel“ 1962, „televizní krize“ 2000/2001 a konsolidovaná demokracie

Podle kritérií Juana Linza a Alfreda Stepana lze na obou událostech dokladovat, že jak Německo v roce 1962, tak Česká republika na přelomu let 2000/2001 splňovaly první tři klíčové podmínky konsolidované demokracie. A také zařazením na Schedlerův žebříček obě události lze s větší určitostí zařadit jako situace, při nichž riziko přechodu k autoritářskému režimu bylo vyloučeno a riziko přechodu od demokracie liberální k demokracii elektorální nebylo vzhledem k rozdrobenosti či oslabenosti intervenující politické veřejnosti vážné. Současně ale je třeba konstatovat, že z vyústění obou událostí nevysívá významná kvalitativní změna v pojetí demokratické participace občanů a soutěže. Kritická diskuse v Německu byla spíše legalistická a až na výjimky se netýkala problematizace státních tajemství, jež by se dala chápat jako důkaz nějaké kvalitativní změny směrem k Schedlerově demokracii pokročilé. Česká situace byla sice otevřenější k diskusím vztahu mezi demokratickými právy a svobodami, existencí zneužitelných zákonů a občanské neposlušnosti. Nicméně zde hrála významnou roli také zaměstnanecká dimenze sporu, která u některých účastníků byla založena na osobních zkušenostech a animozitách. Rovněž v českém případě je charakteristická rétorická nesmiřitelnost ve sporu dominující části občanské společnosti vůči politickým stranám. Ve vlastních jednáních sice ke vzájemným kompromisům docházelo, nicméně afektivní pojetí veřejné prezentace odporu proti politickým stranám mělo vůči nim až delegitimační rozměr. Proto ani zde není možné identifikovat snahu o výrazný kvalitativní posun, který by se zase byl býval mohl odehrávat v rovině kvalitnější veřejné diskuse mezi různými složkami společnosti. Hnutí „Impuls 99“ a „Děkujeme, odejděte“ sice takovou ambici měla, ale jejich mobilizační potenciál i zájem jejich aktivistů se po odeznění krize v ČT vyčerpával, což také mohlo souviset s jejich vůči prosazovaným politikám málo distinktivními požadavky.

S výše uvedeným ale souvisí následující rozdíly, které umožňují obě události kvalitativně hodnotit. Časopis Der Spiegel svou reportáží odhalující údajně závažná státní tajemství se snažil kriticky poukázat na potenciálně zničující logiku bipolárního konfliktu, požadavky aktivistů sdružených kolem stávkujících redaktorů ČT ohledně aktuálních výzev pro demokratické zřízení jsou naopak spíše mlhavé. Idea veřejnoprávnosti jakoby se zredukovala jen na absenci stranických tlaků, či dokonce stranických tlaků stran „opoziční smlouvy“. U redaktorů Spiegelu byly sice taky zjevné jejich politické sympatie, které nabývaly formy i osobních přátelství zejména k reprezentantům z řad liberální FDP a jasné antipatie vůči

konzervativnímu ministru obrany Franzi Josefu Straußovi. Ale tyto postoje dané i osobními motivy lze zasadit do kontextu politického – tedy ideového – sporu. Když vyšlo najevo zneužití pravomocí ministra Strauße v případě zatčení Conrada Ahlerse a ingerence ministerstva do činnosti státního zastupitelství, nabyl celý střet také charakteru boje o dodržování zásad právního státu v neprospěch vlády.

Takový spor a jeho vyústění v českém prostředí patrně nebyly: počátek vlastní televizní krize je sice také střetem o naplňování zákona o České televizi. Vedení sporu mělo ale příliš preventivní charakter, když redaktoři neumožnili novému vedení faktické řízení televize a své výhrady zakládali na hrozbě jednostranné orientace veřejnoprávního média, nikoliv na prokázané existenci této orientace. To je podle mého soudu také důvod současné jednoznačnější recepce aféry Spiegel v německém veřejném prostoru a méně jednoznačné české reflexe televizní krize. I když nutno dodat, že v českém případě zatím chybí časový odstup a situaci často hodnotí tehdejší přímí aktéři. Uvedený rozdíl může hrát v rozdílných hodnoceních obou událostí svou roli, zejména při porovnání tehdejšího počtu protestujících občanů a výsledků anket, kde podpora občanů protestujícím redaktorům během krize v ČT byla o něco vyšší, než byla u německých občanů zatčeným redaktorům Spiegelu. Zatímco pár tisíc protestujících akademiků, studentů a sympatizujících občanů je v německém případě dáváno za příklad téměř obecné občanské mobilizace, statisícům lidí podepsaných pod peticemi iniciativ na podporu České televize nebo demonstrujícím na Václavském náměstí takováto úloha dosud předepisována není a spíše se více hovoří o použití manipulačních technik.

Co ale mají obě události společného, je role kulturních elit a dalších osob s multiplikátory, které vytvořily nátlakovou skupinu ve prospěch pracovníků obou dotčených médií. A jejich bilance nakonec byla vcelku úspěšná. A třebaže ani jednání a postoje jejich oponentů neimplikovaly nutně příklon k zavedení autoritářských prvků, souboj o veřejné mínění během obou krizí jednoznačně prohráli. Pro další výzkumy demokratizace proto zaměření na roli veřejně známých osob mimo skupinu volené reprezentace z řad akademiků, novinářů, intelektuálů a umělců by mohlo být přínosné.

6 Seznam literatury

6.1 Monografie, články a další písemné dokumenty

Ahlers, Conrad 1962: Bedingt abwehrbereit, in: Der Spiegel, Nr. 41, Jahrgang 1962, S. 32-43.

Augstein, Franziska 2013: 1962 begann das Jahr 1968, in: Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 406-408.

Bösch, Frank 2013: Die „SPIEGEL-Affäre“ und das Ende der Ära Adenauer, in: Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, S. 215-230.

Císařová, Lenka 2003: Kořeny krize v České televizi – diplomová práce, Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy university

Čulík, Jan; Pecina, Tomáš 2001: V hlavních zpravach: Televize, Praha: Britské listy.

Dahl, Robert 1982: Dilemmas of pluralist democracy: autonomy vs. control, New Heaven: Yale University Press

Dahl, Robert 1989: Democracy and Its Critics, New Haven: Yale University Press.

Deutsch, Karl W. (ed.) 1967: France, Germany and the Western Alliance. A Study of Elite Attitudes on European Integration and World Politics, New York: Charles Scribner's Sons.

Deutscher Bundestag 1962: Plenarprotokoll, Nr. 04/45, Nr. 04/46, Nr. 04/47, Bonn.

Di Palma, Giuseppe 1990: To craft democracies: an essay on democratic transitions, Berkley: University of California Press.

Diamond, Larry 1997: Introduction: In Search of Consolidation, in: Tentýž (ed.): Consolidating the Third Wave Democracies. Regional Challenges, Baltimore: The Johns Hopkins University.

Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt.

Dvořák, Libor 2001: Česka televize – věc veřejná aneb Zápisky teroristovy, Brno: Jota

Dvořáková, Vladimíra 2003: Dva pokusy o aktivizaci občanů – Impuls 99 a Děkujeme, odejděte, in: Nekvapil, Václav V. (ed.): Impuls pro občanskou společnost, Praha: Evropský literární klub, s. 126-134.

Dworkin, Ronald 1986: Law's Empire, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Edinger, Lewis J. 1966: Patterns of German Elite Opinion, in: Deutsch, Karl W. (ed.) 1967: France, Germany and the Western Alliance. A Study of Elite Attitudes on European Integration and World Politics, New York: Charles Scribner's Sons, s. 119-212.

Einstellungsbeschluss des Leitenden Oberstaatsanwalts beim Landgericht in Bonn in dem Ermittlungsverfahren gegen Bundesminister a. D. Dr. h. c. Franz Josef Strauß (MdB), Präsident Volkmar Hopf und Oberst Achim Oster, in: Seifert, Jürgen 1966: „SPIEGEL-Affäre“ Band II, s. 549-573.

Finger, Stefan 2005: Franz Josef Strauß. Ein politisches Leben, München: OLZOG.

Frei, Norbert 2013: Der SPIEGEL, die Freiheit der Presse und die Obrigkeit in der jungen Bundesrepublik, in: Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, S. 37-49.

Gregor, Kamil; Havlík, Vlastimil 2013: Příčiny jednotnosti hlasování a složení legislativních koalic v Senátu ve srovnání s Poslaneckou sněmovnou v letech 1998-2010, in: Sociologický časopis, 2013, Vol. 49, No. 4, s. 549-575.

Gunther, Richard; Diamandouros, P. Nikiforos; Puhle, Hans-Jürgen 1995: The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Hekrdla, Martin 2001: Stroj na normalizaci, in: deník Pravo, roč. 11, č. 2 (3. 1. 2001), s. 6.

Hellwig, Hans 1962: Eine leidig böse Staatsaffäre. Přetištěno z Deutsche Zeitung z 10. listopadu 1962 in: Seifert, Jürgen: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II, Freiburg am Breisgau: Walter-Verlag, s. 461 (dokument č. 53).

Hoffmann-Riehm, Wolfgang 2013: Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Versagen der Justiz?, in: Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, S. 130-149.

Huntington, Samuel P. 1991: "Democracy's Third Wave", in: *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 2 Spring 1991, s. 12-34.

Charvát, Jakub 2013: *Politika volebních reforem v ČR po roce 1989 – disertační práce*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Kirchheimer, Otto 1966: *The Vanishing Opposition*, in: Dahl, Robert (ed.): *Political Oppositions in Western Democracies*, New Heaven and London: Yale University Press, s. 237-259.

Klíma, Michal 2001: *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*, Praha: Radix

Kopeček, Lubomír 2015: *Deformace demokracie?: opoziční smlouva a česká politika v letech 1998-2002*, Brno: Barrister&Principal.

Kopeček, Michal 2009: *Stigma minulosti, pouto sounáležitosti. První desetiletí českého polistopadového komunismu*, in: Gjuríčová, Adéla [et al.] 2011: *Rozdělení minulostí. Vytváření politické identity v České republice po roce 1989*, Praha: Václav Havel Library, s. 343-380.

Kunc, Jiří 2000: *Stranické systémy v (re)konstrukci*, Praha: Sociologické nakladatelství.

Kužílek, Odřich 2001: *Dodržujte zákon! Jak?*, in: *Mladá fronta Dnes*, roč. XII, č. 1 (2. 1. 2001), s. 11.

Liebel, Manfred 1966: *Die Öffentlichen Reaktionen in der Bundesrepublik*, in: Seifert, Jürgen: *Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II*, Freiburg am Breisgau: Walter-Verlag, S. 39-240.

Linz, Juan; Stepan, Alfred 1996: *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, Southern America and Post-Communist Europe*, London: The Johns Hopkins University Press.

Merkel, Wolfgang (ed.) 2003: *Defekte Demokratie. Band 1: Theorie*, Opladen: Leske+Budrich

Merseburger, Peter 2012: *Augstein, Strauß und die „SPIEGEL-Affäre“*, in: Doerry, Martin (Hrsg.): *Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen*, München: Deutsche Verlags-Anstalt, S. 86-111.

Mínění přeje rebelům, in: *Mladá fronta Dnes*, roč. XII., č. 17 (20. 1. 2001), s. 1, 4.

Müller-Meiningen jr., Ernst 1962: Es geht um die Demokratie. Přetištěno ze Suddeutsche Zeitung z 2. listopadu 1962 in: Seifert, Jürgen: Die „SPIEGEL-Affare“ Band II, Freiburg am Breisgau: Walter-Verlag, s. 434 (dokument č. 40)

Nekvapil, Václav V. (ed.): Impuls pro občanskou společnost, Praha: Evropský literární klub.

Niclaus, Karlheinz, 2004: Kanzlerdemokratie, Paderborn: Ferdinand Schöningh.

O'Donnell, Guillermo 1992: Transitions, Continuities, and Paradoxes, in: Mainwaring, Scott (ed.): *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, Notre Dame: University of Notre Dame Press.

O'Donnell, Guillermo 1988: Challenges to Democratization in Brasil, in: *World Policy Journal*, Vol. 5, No. 2 (Spring, 1988), s. 281-300.

O'Donnell, Guillermo 1995: Illusions about Consolidation, in: Diamond, Larry; Plattner, Marc F. (eds.) 2001: *The Global Divergence of Democracies*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, s. 113-130.

ODS tlak popírá, ČSSD už tolik ne, in: *Mlada fronta Dnes*, roč. XI., č. 295 (20. 12. 2000)

Pittermann, Jiří; Saturková, Jitka; Šnábl, Vít (ed.) 2002: *(Prvních) 10 let České televize*, Praha: Česká televize.

Polášek, Martin; Koubek Jiří 2013: *Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?*, Praha: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Przeworski, Adam 1991: *Democracy and the Market*, Cambridge University Press.

Říman, Martin 2000: Nastal druhý boj o Lidový dům, in: *Mladá fronta dnes*, roč. XI., č. 301 (29. 12. 2000), s. 8.

Rychetský, Pavel; [rozhovor vedl] Mitrofanov, Alexander 2000: Spor ODS a čtyřkoalice o ČT může vést k předčasným volbám. Vicepremiér a ministr spravedlnosti Pavel Rychetský pro Právo, in: *Právo*, roč. 10, č. 302 (30. 12. 2000), s. 1 a 6.

Sbírka zákonů ČSFR, roč. 1991, částka 1 ze dne 31. ledna 1991, Praha: Federální ministerstvo vnitra ČSFR.

Sbírka zákonů, částka 14 ze dne 25. ledna 2001, Praha: Ministerstvo vnitra ČR.

Sbírka zákonů, roč. 2000, částka 73 ze dne 28. června 2000, Praha: Ministerstvo vnitra ČR.

Schedler, Andreas 1997: Concepts of democratic consolidation, příspěvek pro konferenci Latin American Studies Association (LASA), Continental Plaza Hotel, Guadalajara, Mexico, 17–19 April 1997 – nepublikovaný manuskript.

Schendler, Andreas 1998: What is democratic consolidation?, in: Journal of Democracy 9. 2. (1998), S. 91-107.

Schildt, Axel 2013: „Augstein raus – Strauß rein“ – Öffentliche Reaktionen auf die „SPIEGEL-Affäre“, in: Doerry, Martin (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen, München: Deutsche Verlags-Anstalt, S. 177-201.

Schmitter, Phillippe 1992: The Consolidation of Democracy and Representation of Social Groups, in: American Behavioral Scientist, Vol. 35, No. 4/5 March/June, s. 422-449

Schmitter, Phillippe; Karl, Terry 1991: What Democracy is...and is not, in: Journal of Democracy, 2. 3 (1991), s. 75-88.

Schoenbaum, David 1968: Ein Abgrund von Landesverrat. Die Affäre um den „SPIEGEL“, Wien: Verlag Fritz Molden.

Schwarz, Hans-Peter 1983: Die Ära Adenauer 1957-1963, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

Schwarz, Hans-Peter 1989: Adenauers Kanzlerdemokratie und Regierungstechnik, in: Aus Politik und Zeitgeschichte B 1-2/1989, s. 15-39.

Schwarz, Hans-Peter 1994: Adenauer. Band 2: Der Staatsmann 1952-1967, München: Deutscher Taschenbuch-Verlag

Seifert, Jürgen 1963: Die „SPIEGEL-Affäre“, in: Kuby, Erich (Hrsg.): Franz Josef Strauß. Ein Typus unserer Zeit, Wien: Kurt Desch Verlag.

Seifert, Jürgen 1966 (Hrsg.): Die „SPIEGEL-Affäre“ Band II. Die Reaktion der Öffentlichkeit, Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag.

Seifert, Jürgen; Alfred Grosser 1966: Die „SPIEGEL-Affäre“ Band I. Die Staatsmacht und ihre Kontrolle, Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag.

Skocpol, Theda; Somers, Margaret 1980: The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry, in: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22, No. 2 (Apr., 1980), s. 174-197.

Søe, Christian 1972: Politische Kontrolle und Verantwortlichkeit in der Bundesrepublik am Ende der Adenauer-Ära. Eine Verlaufsanalyse der „SPIEGEL-Affäre“, Berlin: FU Berlin.

Steigerwald, Karel 2000: Hlavně, že pak přijde Bolek, in: *Mlada fronta dnes*, roč. XI., č. 301 (29. 12. 2000), s. 8.

Timmermann, Heiner (Hg.) 2003: Deutschlandvertrag und Pariser Verträge. Im Dreieck von Kaltem Krieg, deutscher Frage und europäischer Sicherheit, Münster: Lit Verlag.

Veřejné mínění je proti Hodačovi, in: *Mladá fronta Dnes*, roč. XI., č. 301 (29. 12. 2000), s. 4.

Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 4. Wahlperiode, 45. Sitzung, I, 7, S. 1980 ff.

Vzbouřenci v ČT ztrácejí jednotu, in: *Mladá Fronta Dnes*, roč. XII., č. 16 (19. 1. 2001), s. 1,2.

Wehler, Hans-Ulrich 2013: Weckruf für die Demokratie – die „SPIEGEL-Affäre“: 50 Jahre danach, in: Doerry, Martin (Hrsg.): *Die „SPIEGEL-Affäre“ – ein Skandal und seine Folgen*, München: Deutsche Verlags-Anstalt, s. 24-33.

Žantovský, Petr 2015: Mediální manipulace a krize v České televizi v roce 2000, Praha: Institut Václava Klause.

6.2 Internetové zdroje

Waluchow, Wil 2012. "Constitutionalism", in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Dostupne z:

<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/constitutionalism/> - poslední přístup 5. 12. 2015.

Marmor, Andrei; Sarch, Alexander 2001: "The Nature of Law", in: Zalta, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2015 Edition), Dostupne z:

<http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/lawphil-nature/>

Webové stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky: www.psp.cz

Webové stránky zpravodajství deníku Mladá fronta Dnes: www.idnes.cz

Webové stránky Českého rozhlasu: www.rozhlas.cz

Webové stránky České televize: www.ceskatelevize.cz

Webové stránky Senátu Parlamentu České republiky: www.senat.cz

Webové stránky internetového videoportálu: www.youtube.com

Webové stránky BBC: www.bbc.co.uk

Webové stránky Úřadu vlády České republiky: www.vlada.cz

Webové stránky Revue Proglas: www.revueproglas.cz

Webové stránky Václava Klause: www.klaus.cz

+ další otevřené citované zdroje